

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

RUSYA’NIN ve ABD’NİN SSCB SONRASI ORTA DOĞU POLİTİKALARI

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Şaban ÇALIŞ

Hazırlayan
Railya Elif İDRİSOĞLU
074229001016

Konya–2010

ÖZET

Ortadoğu, jeopolitik ve ekonomik olarak dünya politikasının en önemli ve sorunlu bölgelerinden birisidir. Orta Doğu bölgesi, gerek sahip olduğu doğal kaynaklar bakımından olsun, gerekse de siyasi istikrarsızlıklar ve etnik-dini çatışmaların merkezi olması bakımından olsun, sürekli göz önünde olmuştur. Tarih boyunca da büyük güçlerin dikkatini üzerine çekmiştir. Özellikle, Soğuk Savaş sonrasında ABD'in en önemli müdahale alanlarından birisi olmuştur. Rusya ise, bu dönemde daha çok enerji politikası bakımından bölgeye ilgi duymaktadır.

Bu tez çalışmasında, Soğuk Savaş sonrasında ABD ve Rusya'nın Orta Doğu politikaları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. ABD, Orta Doğu politikasını İsrail'in ve bölgeye yerleştirdiği askeri varlığının güvenliği üzerine kurgulamaktadır. ABD, Irak'ın istikrarı ve İran'ın nükleer silahlara sahip olmasının engellenmesi konusunu da böylece yönlük politikalarında en önemli başarı kriteri olarak kabul etmektedir. Rusya ise, SSCB tecrübesinden de hareketle bölgeye oldukça ilgilidir. Rusya, ABD'nin 11 Eylül sonrası girdiği saldırgan politikasını iç istikrarını sağlamak için kullanmıştır. Rusya, ABD'den farklı olarak daha çok bölgedeki yerleşiklere yakın olma yolunu seçmiştir. Rusya için en önemli amaç, kendi enerji havzasını genişletmek ve bölgenin de bu bakımdan güvenli olmasını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler:

ABD, Rusya, Orta Doğu, Savaş, Enerji Güvenliği

SUMMARY

As geopolitically and economically, the Middle East is one of the most important and problematic region in the world politics. The Middle East has rich natural resources, but the region is politically unstable and centre of ethnic-religious conflicts, all of these aspects attract the attention to the region. The region attracted the attention of big powers during the history. The region became the most important intervention land of USA, especially after the Cold War. But Russia has interested in the region mostly because of its energy politics.

Middle East politics of the USA and the Russia after Cold War were evaluated by comparison in this thesis study. USA installs the Middle East politics on the safety of the Israel and the military existence in the region. USA accepts that the Iraq stability and prevention of Iran to have the nuclear weapons are the most important success criterions in the politics which are directed to the region. And Russia is pretty interested in the region because of the experience from USSR. Russia used the aggressive policy of USA after September 11, to provide internal stability. Russia, unlike the United States, has chosen to be close to residents in the region. The most important objective for Russia, is to expand its energy basin in the region, and in this regard, to ensure security of the region.

Key Concepts:

USA, Russia, War, Middle East, Energy Security

İçindekiler

İÇİNDEKİLER	1
GİRİŞ	5

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTA DOĞU'NUN TANIMI VE ÖNEMİ

1.1. Orta Doğu Nedir ve Neresidir?	7
1.2. Orta Doğu'nun Tarihi	11
1.3. Orta Doğu'nun Önemi	14

İKİNCİ BÖLÜM

ABD'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI

2.1. ABD ve Orta Doğu	20
2.2. Orta Doğu'nun ABD İçin Önemi.....	21
2.3. 1990 Sonrası ABD'nin Orta Doğu Politikası'nın Temel Unsurları ve ABD'nin İlk Irak Müdahalesi	25
2.4. 11 Eylül, Bush Doktrini ve ABD'nin Yeni Orta Doğu Politikası	32
2.5. İkinci Irak Müdahalesi- 2003.....	41
2.6. Büyük Orta Doğu Projesi.....	45
2.7. İran'ın Nükleer Faaliyetleri ve ABD'nin Politikası.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA'NIN ORTA DOĞU POLİTİKASI

3.1. Genel Olarak SSCB Dış Politikası.....	57
3.2. Soğuk Savaş Sonrası Rusya Dış Politikasının Genel Görünümü	58
3.3. Rusya'nın Enerji Politikası ve Orta Doğu	62
3.4. Rusya ve 11 Eylül/BOP	66

3.5. Rusya'nın İsrail/Filistin Politikası	68
3.6. Rusya'nın Irak Politikası	71
3.7. Rusya'nın İran Politikası	72
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA	82

Giriş

Orta Doğu bölgesi dinsel, tarihsel, ekonomik olarak çok önemli bir konuma sahip aynı zamanda jeopolitik olarak da çok önemli bir coğrafyada yer almaktadır. Bu nedenlerden dolayı Orta Doğu bölgesine tarihin her zaman diliminde ilgi hep çok büyük olmuştur. Farklı kültürlerin, dinlerin, dillerin, medeniyetlerin, antik çağdan günümüze süregelen izlerinin bulunduğu yer, halen sosyologların, coğrafyacıların, siyaset bilimcilerin ve daha nice dallardan araştırmacıların ilgilerini çekmektedir. Çok karmaşık aynı zamanda kültürel, sosyal, tarihsel olarak çok zengin bir yapıya sahip bölge, uluslararası arenada önemli roller oynamak isteyen devletlerin hep ilgi odağı olmuştur.

Orta Doğu bölgesinde üç büyük dinin farklı zamanlarda meydana gelmesi ve gelişmesi ve her birinin uzun çağlar boyunca etkili olması bu bölgeyi hem Yahudi, hem Hıristiyan, hem de Müslümanlar için önemli konuma getirmektedir. Peygamberlerin doğduğu topraklara sahip olmak her bir dini grubun ortak hayali olmuştur. O yüzden, bu bölgeye sahip olmak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Orta Doğu'nun Hıristiyan egemenliği altına girmesi, önce Selahattin Eyyübi, sonra ise Memlük, Selçuk ve Osmanlı Türkleri tarafından engellenmiştir. Fakat Osmanlı İmparatorluğunun bölgeden ayrılması Batılı güçlerin bölgeyi emperyalist amaçlarına göre şekillendirmelerine fırsat vermiştir.

Ekonomik anlamda da bu bölgenin hayati bir önem taşıması, dünya petrol rezervlerinin %80'inin¹, doğal gaz rezervlerinin ise yaklaşık %50'sinin bu bölgede olmasından kaynaklanmaktadır. Çeşitli jeopolitik teorisyenlerin Orta Doğu bölgesinin önemini vurgulaması ve Hürmüz, Aden, Babel Mendep, Süveyş, Cebeli Tarık gibi önemli boğaz ve körfezlerin bu bölgede bulunması, büyük devletlerin bu bölgeye zaten var olan ilgisini daha da arttırmıştır.

Bu nedenler; ABD ve Rusya Federasyonu'nun bölgede neden etkili olmak istediklerini açıklamaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Orta Doğu sınırların ne olduğu hakkında bilgi veriliyor, ilk bölümde Orta Doğu kavramının kullanımı, etimolojisi ve Orta Doğu bölgenin tanımı yapılıyor, ayrıca bu bölgede yaşayan etnik gruplar, var olan farklı dinler, diller hakkında bilgi veriliyor. Bölgenin ekonomik

¹ Çeşitli kaynaklarda petrol rezervleri ile ilgili farklı oranlar veriliyor ama ortalama % 70 denilebilir.daha detaylı bilgi için bakınız http://www.opec.org/opec_web/en/index.htm.

durumu ve jeopolitik önemine vurgu yapıyor. İkinci bölümde, ABD'nin bölgedeki politikaları ele alınıyor. Üçüncü bölümde, Rusya'nın bölgeye dair politikaları ele alınıyor ve güncel konulara bakışımı, Orta Doğu devletleri ile ilişkileri ve Büyük Orta Doğu Projesine bakışı ayrıntılı olarak inceleniyor. Sonuç bölümünde ise, ABD ve Rusya'nın bölgede daha etkili olması için hangi politikaları izlemeleri gerektiğinin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTA DOĞU'NUN TANIMI VE ÖNEMİ

1.1. Orta Doğu Nedir ve Neresidir?

Coğrafi bir kavramdan ziyade siyasi bir içeriğe sahip olan Orta Doğu kavramını ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve stratejist Alfred Thayer Mahan, Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanmıştır.² Yüzyılın başlarında Basra Körfezi'nin stratejik önemi ve bu bölgede Alman İmparatorluğu, İngiltere ve Rusya'nın nüfuz mücadelelerini anlatmaya çalışan Mahan, bu kavram ile Süveyş'ten Singapur'a kadar uzanan deniz yolunun bir bölümünü kapsayan ve kesin şekilde sınırlarını belirtmediği bir bölgeyi anlatmaktadır.³

Mahan'dan sonra ise İngiliz gazetesi *The Times*'in dış politika editörü Valentine Chirol, Basra Körfezi'nin stratejik önemini Almanya'nın inşa etmeye çalıştığı Bağdat demiryolunun Basra'ya kadar uzatılmasının İngiltere'nin bölgede ve Asya'daki çıkarlarına vereceği zararları anlattığı birkaç yazısına “Orta Doğu'nun Problemleri” başlığını koyarak kavramı Basra Körfezi bölgesini anlatmak için kullanmıştır.⁴ Bu kullanımlarda görüldüğü üzere Orta Doğu tanımlamasının temelinde Oryantalizm yatmaktadır. Orta Doğu kavramının ilk kullanışı ise, batıyı merkezine alan, bu daha çok Batı Avrupa ve dünyanın diğer bölgelerini buna göre tanımlayan bir kavramdır. Orta Doğu kavramı kullanıldığı tarihte, dünya emperyalist güçler tarafından paylaşılmış bir durumdaydı ve bu bölgede, Osmanlı İmparatorluğu zayıf bir şekilde ayakta kalmaya çalışıyordu. Bu zayıflığın etkisiyle, Batı 1856 yılından sonra meseleye “Doğu Sorunu” olarak bakmaya başladı.

Temelde “Orta Doğu” kavramının, “Şark” (Doğu) ve “Yakındoğu” (Near East) kavramları gibi Batı merkezli ve subjektif bir kavramlaştırmanın ürünü olarak ortaya çıktığı ve kullanım sahasına girdiği söylenebilir. Bu kavramlaştırmayı yönlendiren ana bakış, Avrupa'yı dünyanın merkezi olarak kabul eden ve dünyanın diğer bölgelerini bu merkeze olan uzaklıklarına göre “yakın”, “orta” ve “uzak” şeklinde kategorize eden bakıştır. Aslında dünyanın “Avrupa merkezli” olarak

² Serkan Çelik, Anıl Gürtuna, **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri**, Global Strateji Enstitüsü, Ankara 2005, S.17

³ Davut Dursun, **Ortadoğu Neresi**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s. 1.

⁴ **A.g.e.**, s. 2

kategorize edilmesi geleneği yeni bir uygulama değildir ve böyle bir refleks tarihin derinliklerinde de karşımıza çıkabilmektedir. Avrupa kültürünün şekillenmesinde önemli bir role sahip olan Eski Yunanlılar, dünyayı “medenî güney” ve “barbar kuzey” şeklinde ikiye ayırıyorlardı. Bu ikili ayırım Romalılarda “Doğu” ve “Batı” şeklini almıştır. Bilindiği gibi Roma İmparatorluğu’nun iki merkezi vardı. İmparatorluğun batıdaki merkezi Roma, doğudaki merkezi de Constantinopolis idi. İmparatorluğun doğu kısmına “Bizans İmparatorluğu” adı daha sonra verilmiş bir ad olup önceleri Doğu Roma İmparatorluğu şeklinde anılıyordu. Bu durumda İstanbul “Doğu” dünyasının merkezi oluyordu.⁵

Edward Said’in de Oryantalizm adlı eserinde dikkat çektiği gibi Orta Doğu kavramı objektif bir gerçekliği olmayan, kendini dünyanın merkezinde konumlandıran ve buna bağlı uzaklık tarifleri ortaya koyan Avrupalının ürettiği göreceli bir kavramdır.⁶ 15. yüzyılda Avrupa’nın, Avrupa dışı dünyayı keşfetmesiyle başlayan Coğrafi Keşifler döneminde Çin, Japonya ve Malezya “Uzak Doğu” (far east) olarak adlandırılmıştır. Söz konusu çağda özellikle Portekizlilerin Doğuya gidecek bir yol bulma çabaları sırasında ilişkiler geliştirilen Uzak Doğu ile Avrupa’dan uzak olan Akdeniz sahilleri arasındaki bölge için Yakın Doğu kavramı kullanılmıştır. Böylece Yakın Doğu kavramı, Batı’da, konuşma dilinde Uzak Doğu ile Avrupa arasındaki bölgeyi ve genel olarak da 1453’ten bu yana Osmanlı Devleti tarafından yönetilen yerleri ifade etmek için kullanılmaktaydı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Kahire merkezli Orta Doğu Hava Komutanlığı (*Middle East Air Command*) adıyla bir birim oluşturulmuş ve İngiltere’nin bölgedeki mandaları olan Filistin, Ürdün ve Irak’ın yanı sıra Aden ve Malta da bu birimin kontrolüne verilmiştir. Daha sonra İran ve Eritre de bu komutanlığın kontrol alanına dâhil edilmiştir.⁷ İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Orta Doğu kavramının kullanımı, özellikle Anglo-Sakson etkisindeki yerlerde hem sivil ve akademik çevrelerde hem de resmi alanlarda yaygınlaşırken Yakın Doğu kavramının kullanımı giderek gerilemiştir. Bunun temel sebebi, Batılı güçlerin ilgi odağı olan Osmanlı merkezli Yakın Doğu kavramına artık ihtiyaç duyulmaması, İngiliz sömürge bakanlığına bağlı

⁵ Davut Dursun, “Ortadoğu Neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi Ve Tarihi”, http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_01.html

⁶ Edward Said, **Şarkiyatçılık**, çev. Berna Ünler, İstanbul, Metis, 2003.

⁷ Dursun, **a.g.e.**, s. 4.

alanlarda Batılı devletlerin nüfuz kurma hareketlerinin çehre değiştirmesi ve Türkiye'nin de Yakın Doğu kavramı yerine Orta Doğu kavramı içine dâhil edilmesidir.

Tarihsel olarak Orta Doğu kavramını ilk kullananlar her ne kadar da Amerikalılar olsa da aslında daha çok İngiltere'nin hayati çıkarları kapsayan bir bölge idi. Bunun dışında bölgenin coğrafi veya siyasi olarak kendisinden kaynaklanan ayırıcı bir özelliği yoktu. 'Bölge' dışı bir güç, kendi çıkarları için önemsemediği bir toprak parçasına ad ve misyon veriyordu. İngiltere'nin Orta Doğu kavramı bilindiği üzere Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Mısır'a kadar genişledi. Petrolün önemindeki artış ve dünya savaşı, bölgenin genişlemede önemli bir rol oynadı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD 'Yakın Doğu' ve 'Orta Doğu' kavramlarını bir arada kullandı. Fakat temelde İngiltere'nin 'çıkar bölgesi' bundan sonra ABD'ye geçiyordu. Artık Orta Doğu'nun ne olduğunu tanımlayacak olan ve bu kavramı genişletecek olan ABD'ydi.⁸

Orta Doğu kavramı ilk kullanılmaya başlanıldığı tarihten günümüze kadar kullanılma kastına göre farklı anlamlar ifade eden bir kavramdır. İlk olarak Arabistan ile Hint yarımadası arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanılırken daha sonra Basra-Bağdat ve bugünkü Irak'ı da içine alan daha geniş bir bölge için kullanılan bir kavrama dönüşmüştür.⁹ Orta Doğu kavramının kapsamının belirsizliği ve kullananların kapsamı istedikleri gibi geniş veya dar tutmalarına imkân vermesi bu kavramın kullanımını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle kavramın belirsizliğini ortadan kaldırmak için bu kavramla birlikte oluşturulan farklı kullanımların geliştirildiği ve tercih edildiği dikkat çekmektedir. Geniş olarak yapılan Orta Doğu tanımı; Batı'da Fas, Doğu'da Pakistan'a kadar, Kuzey'de ise Orta Asya Cumhuriyetleri ve Türkiye'yi, Güney'de ise Yemen'e kadar uzanan hattı içine alır.¹⁰ Dar anlamda yapılan Orta Doğu tanımı ise Doğu'da Mısır'dan başlayıp, Afganistan'a Kuzey'de Türkiye'ye Güney'de ise Yemen'e kadar uzanan bölgeyi içermektedir. Geniş anlamda yaklaşık 22 devletin olduğu oldukça büyük bir coğrafya kastedilirken, dar

⁸ Sedat Laçiner, "Ortadoğu Diye Bir Yer Var mı?", <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/GYI6FMajJQzAE2kA4O5bQUNkO77VJu.pdf>

⁹ Tufan Buzpınar, "Orta Doğu Neresi? Orta Doğu Tarihçileri Kim", **Dergah Dergisi**, Sayı 176. <http://dis.fatih.edu.tr/store/docs/181779m2FBxv1O.pdf>

¹⁰ http://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_Do%C4%9Fu

anlamda Orta Doğu tanımının içine 13 devlet (Filistin'i de bir devlet olarak kabul edersek 14 devlet) girmektedir.¹¹ Bu iki tanımın dışında Arap Orta Doğu'su olarak adlandırılan daha dar kapsamlı ve etnik temelli bir başka Orta Doğu tanımının olduğunu da eklemek gerekir. Bugün Orta Doğu kavramının dar anlamda Türkiye, İran, Mezopotamya, Arap Yarımadası, Körfez ülkeleri ve Mısır'ı içine alacak şekilde kullanılmakta olduğunu söylemek mümkündür. Bu kavramın kapsamının daha da genişletilerek Libya, Sudan, Eritre, Cibuti ve Afganistan'ı da içerecek şekilde geniş anlamda kullanıldığı; bazı çalışmalarda ise kapsamın daha da genişletilerek Atlas Okyanusundan Mısır'a kadar tüm Kuzey Afrika'yı içine alacak genişlikte kullanılmakta olduğu da görülmektedir. Hatta bazı çalışmalarda Orta Doğu kavramının Kafkasları ve Orta Asya'yı da kapsayacak şekilde iyice genişletildiği dikkat çekmektedir.¹² Bu durumda Orta Doğu için belirsizliğin ve kapsam kargaşasının devam ettiği söylenebilir. Ancak Orta Doğu kavramının dar anlamda kullanılmasının, yani Türkiye, İran, Mezopotamya, Arap Yarımadası, Körfez ülkeleri ile Mısır'ı kapsayacak şekilde kullanılmasının daha doğru olacağı görülmektedir. Eğer daha geniş bir kapsam kastedilecekse bu durumda Orta Doğu kavramı yerine Kuzey Afrika ve Orta Doğu kavramının tercih edilmesinin daha yerinde bir kullanım olacağı görülmektedir.

Coğrafi olarak ise çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Örneğin; batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Sudan ve Mısır'dan başlayarak, doğuda, körfez ülkeleri, kuzeyde, Türkiye, Kafkasya, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, İran, Afganistan ve Pakistan'ın, güneyde, ise Suudi Arabistan ve Yemen'in de dâhil edildiği coğrafya olarak tanımlanır.¹³ Daha dar bir tanımlama ise doğuda Umman Körfezi, kuzeyde Türkiye ve İran, batıda Mısır ve doğusu, güneyde ise Aden Körfezi ve Yemen'in dâhil edildiği bir coğrafya karşımıza çıkar. Aslında hangi tanım esas alınırsa alınsın karşımıza Müslüman bir dünya çıkmaktadır. Bu bakımdan Orta Doğu Müslüman bir dünya olarak algılanmaktadır.¹⁴

¹¹ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2005, s. 25

¹² Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, İstanbul, c.17, s:8903.

¹³ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa yayınları, İstanbul, 2007, s. 25

¹⁴ Charles Lindholm, **İslami Ortadoğu**, Çev: Balkı Şafak, İmge Kitapevi, Ankara, 1.Baskı, 2004, ss.30–31

Ayrıca Orta Doğu Bölgesi toplam 24 ülkeden oluşan Eski Dünya (Avrupa-Asya- Afrika) kararların birleştiği orta bölümü oluşturmaktadır. Orta Doğu ülkelerini oluşturan Malta, Libya, Sudan, Eritre, Habeşistan (Etiyopya) ve Somali, daha sonraları bölge sınırları dışına çıkarıldı. Bugün için Malta, Libya, Sudan, Eritre, Habeşistan, Somali, Afganistan ve Pakistan gibi ülkeler Orta Doğu bölgesinin yakın çevresi olarak kabul edilmekte ve zaman zaman siyasi bakımdan bu ülkelere biri veya bir kaç bölge içinde sayılabilmektedir. Türkiye, İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, KKTC ve Rum Yönetiminin yer aldığı Kıbrıs Adası, Mısır, Ürdün, Lübnan, İsrail, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Yemen, Orta Doğu devleti sayılmakla birlikte sınırlar kesin değildir. Bugün için Orta Doğu denilince; kuzeyde Türkiye, batıda Mısır, doğuda İran ve güneyde Yemen'in çerçevelediği kabaca bir dikdörtgeni içine alan bölge akla gelmektedir.¹⁵

Orta Doğu yine 3 semavi dinin ortaya atıldığı yerdir. Tarımın ortaya çıktığı yerdir. Ticaretin ortaya çıktığı yerdir. Yani aslında bölge farklı dinlerle, ideolojilerle ve farklı ekolojik, tarihi ve toplumsal şekillerde oluşmuş devletlere sahiptir ve farklılığına rağmen kendi içinde birçok ortak nokta da barındırmaktadır.¹⁶

Yukarıda da belirtildiği gibi Orta Doğu kavramı bir Avrupa kavramıdır ve Oryantalizm ile milletler arası hiyerarşide aşağı görülen tarafa yönelik bir tanımlamadır. Ancak bugün için Orta Doğu'daki insanlar bile kendilerini bu Avrupalı yaklaşımla tanımlamaktadırlar. Bu da aslında batının üstünlüğünü ortaya koyar niteliktedir.¹⁷

1.2. Orta Doğu'nun Tarihi

Orta Doğu'nun tarihini ve tarihi akışını belirleyen belli başlı dönemler ve olaylar bağlamında bir analiz yapılmaya çalışılacaktır. Öncelikle belirleyici unsur dinlerdir. Bu bakımdan bölgede ilk semavi din -etkisi ve yandaşları devam eden- Yahudiliktir. Aslında Yahudilik bugün için de bölgeyi etkiler niteliktedir.

¹⁵ Türel Yılmaz; **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, Ankara, Akçag Yayınları, 2004, ss.13–14.

¹⁶ **A.g.e.**, s.34

¹⁷ Bernard Lewis, **Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği**, Çev: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 2000, s. 8–9

Özelikle Yahudi inancında temel bulan, ama laik bir anlayışla 19. yüzyıl ile birlikte ortaya çıkan Siyonizm, bugün için belki de bölgeyi en çok etkileyen unsurdur. Yahudilikten sonra ise Milatla birlikte Hıristiyanlık etkisi söz konusudur. Hıristiyanlık en çok Roma'nın resmi dini olduktan sonra bölgeyi siyasi açıdan etkilemiştir. Ancak bu din bölge halklarında çok fazla yayılmış değildi. Örneğin: İran'da ve Suudi Arabistan'da etkisi çok azdır. Arabistan'da Putperestlik hâkim; İran'da ise Mecusilik hâkimdir.

İslamiyet ise bölgeyi en çok etkileyen dindir. Başta da ifade edildiği gibi bölge İslam ile özdeşleşmiştir. Putperest bir toplumda, Mekke'de ortaya çıkan İslam kısa zamanda güçlenmiş, devletleşmiş ve imparatorluk kurmuştur. 4 Halife döneminden sonra ise yönetim saltanat haline gelmiştir. Emeviler, Abbasiler döneminde İslam içinde Arapların hâkim olduğu bir dönem yaşanmıştır. İslam'ın devlet-İmparatorluk sınırları ise sürekli genişlemiştir. Bahsedilen siyasi anlayıştaki dönüşümler İslam'da mezheplerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bölünme içinde ilk ayrışma Şiiilik ve Sünnilik şeklinde olmuştur. Siyasi anlamda bir başka ayrışma ise Vahhabiliktir. Bugün için Şiiilik, Sünnilik ve Vahhabilik Orta Doğu'daki Müslüman devletleri etkileyen temel dinsel bölünmeyi ifade etmektedir.¹⁸

İki dünya savaşı arasındaki dönemde İngiltere ve Fransa'nın Sykes-Picot Anlaşmaları çerçevesinde manda kurdukları yerlerde kendilerine bağlı monarşiler oluşturdukları görülmektedir. Balfour Deklarasyonu ile başlayan Filistin'e Yahudi göçü, İngilizlerin denetiminde devam etmiştir. 2. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Orta Doğu kısmen savaşın dışında kaldı. Bununla beraber, Mısır'da ve Kuzey Afrika'da savaşlar yaşandı. İran, İngiliz ve Ruslarca işgal edildi. Türkiye savaşa katılmadı. Orta Doğu'nun dönüşümü açısından iki savaş arası dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve laik bir yönetim benimseyip halifeliği kaldırması ve Osmanlı mirasından vazgeçmesi en önemli olaydır. Türk modernleşmesi bölgede hem olumlu ve hem de olumsuz etkiler yapmıştır. Yeni devlet olmak isteyen ve işgal-manda yönetimi- altında olan devletler için örnek bir olaydı ve direnişin bu anlamda ateşleyicisi olmuştur. Bununla birlikte hilafetin kaldırılması ve laik yönetime

¹⁸ Din Bağlamında Ortadoğudaki Tarihi Gelişmeler için bkz. Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, s. 33-67. Ayrıca İslam'daki mezhepsel gelişmeler/bölünmeler için bkz. Albert Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, çev: Yavuz Alagon, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

geçilmesi ve batılılaşma anlamında önceliğini belirleyen Türkiye, Orta Doğu halkları için hayal kırıklığına neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşından sonra dünyadaki güç dengesi yeniden oluşuyordu. Eski güçler Fransa, İngiltere ve Japonya yerini ABD ve SSCB'ye bırakıyordu. ABD ve SSCB farklı ideolojik temellere sahipti ve ortak düşmanlarını savaşta yendikten sonra birbirilerine düşman oldular. Ve dünya bu iki kutup çerçevesinde kümelendi. Bağlantısızlar olarak bilinen ve yeni bağımsız olan devletler ise 3. bir unsur olarak dünya politikasında soğuk savaş sürecinde yerlerini aldılar.

İngiltere ve Fransa'nın savaşta güç kaybetmeleri sonucu Orta Doğu'daki devletler bir bir bağımsız olmaya ve İngiltere ve Fransa'nın boyunduruğundan kurtulmaya başladılar. Bu süreç, içinde İsrail'in 1948 yılında kurulması ile Orta Doğu'daki Arap devletleri açısından birleştirici ve motive edici bir süreç de başlamış oluyordu. İsrail kurulur kurulmaz Arap-İsrail Savaşı patlak verdi. Bu ilk savaşta İsrail kazançlı çıktı. Ve günümüze kadar sürecek olan sorunların ortaya çıkmasına neden oldu.¹⁹ Bu savaştan sonra "Süveyş Bunalımı" sırasında da bir Avrupa müdahalesi olmuştur. Ancak bu aynı zamanda ABD ve Rusya'nın da müdahalesine neden olmuş ve savaş sonrası İngiltere ve Fransa'nın güçsüzlüğünü daha net ortaya koymuştur.

İsrail kurulduktan sonra, Filistin'de Araplar da örgütlenmeye başlamıştır. Ancak FKÖ de dâhil olmak üzere bu örgütler tek ses olamamışlar ve Arap devletlerinin çıkarları doğrultusunda hareket etmek durumunda kalmışlardır. 1967'deki Altı Gün Savaşları, İsrail'in artık bölgeye tamamen yerleştiği ve bir daha ayrılmayacağını gösteriyordu. Bu savaşta ABD İsrail'i desteklemiş ve Arap devletleri ABD ile ilişkilerini kesmiştir. SSCB ise Arap devletlerini desteklemiştir ve bu da Arapların İsrail ile "çözüm, görüşme ve barış yok" sloganını netleştirmiştir.²⁰

Ekim Savaşlarının 1973 yılında çıkması da hem Orta Doğu ve hem de dünya açısından son derece önemlidir. Bu savaştan sonra OPEC ülkeleri petrol ambargosu uyguladılar. Savaş sonrasında Orta Doğu açısından en önemli gelişmesi Mısır-İsrail uzlaşması olmuştur. Bu uzlaşma ile Arap ülkeleri arasındaki desteksiz birliktelik son

¹⁹ Oral Sander, **Siyasi Tarih: 1918–1994**, İmge Kitapevi, 10.baskı, 2002, s.300.

²⁰ **A.g.e.**, s. 537.

bulmuştur ve Mısır dışlanmışır.²¹ 1980'lerle birlikte SSCB'nin Afganistan işgali ve İran-İrak Savaşı Orta Doğu Açısından çok önemlidir. SSCB'nin Afganistan'ı işgali İslam dünyasında tepki çekmiş ve ABD'nin yeşil kuşak projesiyle birlikte Rusya'ya karşı Afganlar Müslümanlarca desteklenmiştir. Rusya başarısız olup geri çekilmiş ve kısa bir süre sonra da dağılmıştır.

İran-İrak Savaşı, Soğuk Savaşın sonlarında yaşanan savaşlarının en önemlisiydi. Nedeni tam olarak ortaya konmasa da, Irak'ın saldırısıyla başlayan savaş, 8 yıl sürmüş ve savaş sırasında ABD Irak'a yardım yapmıştır. Irak müttefiklerinden aldığı kimyasal silahlarla katliamlar yapmıştır. 1988'de iki devlet - İran ve Irak- hiçbir şey kazanmamıştır.²² İran içerde rejimini güçlendirmiştir. Suriye İran'ı desteklemiştir. ABD Irak'ı açıktan destekleyerek İran'ın rejim ihracına karşı olduğunu ortaya koymuştur.²³ Irak Savaştan zarar görerek çıkmış ve savaş zararlarını gidermek için Kuveyt'i işgal etmiştir. Ancak bu hareketine karşı dünyadan çok ciddi bir tepki almıştır. BM Güvenlik Konseyi işbirliği içinde Irak'tan çekilmesini istemiş ancak Irak yanaşmayınca "Çöl Fırtınası Operasyonu" ABD öncülüğünde başlamış, Kuveyt kurtulmuş ve Irak'a ağır ambargo uygulanmıştır. Bu, 2003'e kadar değişik düzeylerde devam etmiştir.²⁴

1990'larla birlikte Soğuk Savaş bitmiştir. Ancak Orta Doğu hala sorunların daha çok hâkim olduğu bir devri yaşamıştır. İsrail-Filistin barışı için atılan adımlar hedeflenen başarıları gösterememiştir. Bölgeye batı devletleri, İsrail perspektifinden bakmaya başlamışlardır. Nihayet 11 Eylül 2001 terörist saldırısıyla dünya yeni bir döneme girmiştir. Tehdit ve güvenlik algıları yeniden oluşmuştur. Bu süreç sonrasında Orta Doğu'nun ne olacağı dünyanın dikkatlerine daha çok mazhar olmuştur.

1.3. Orta Doğu'nun Önemi

İnsanların yoğun olarak ilk yerleştikleri ve uygarlıkların ilk kurulduğu bölge olan Orta Doğu; ekonomik, siyasal, kültürel ve dinsel konularda toplumlar arasında

²¹ A.g.e, s. 545.

²² Arı, a.g.e. s. 552

²³ A.g.e, s. 556

²⁴ A.g.e, s. 570

bir geçiş bölgesi konumundadır.²⁵ Sahip olduğu bu çok ynllkten dolayı, tarih boyunca dünya hâkimiyetini elde etmek isteyen devletler için Orta Doğu bölgesine hâkim olmak çok önemli olmuştur. Orta Doğu'nun dünya politikasındaki tarihi rolü, Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında kültürel ve ekonomik bir aracı olmasından kaynaklanır. İpek, Őeker, narenciye, kâğıt, barut ve pusula gibi Uzakdoğu malları, Orta Doğu kanalıyla Avrupa'ya ulaştırmıştır. Orta Doğu, eski Grek, Hindu ve Çin'in felsefe ve bilimsel dŔncelerini korumuŐ, geliştirmiş ve Avrupa'ya aktarmış; Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın doėuŐ yeri olmuştur. Dolayısıyla yeryüzünün M.Ö. 5000 yılından bu yana global bir nitelik almaya başlaması sürecindeki yeri çok büyüktür. Komşu olduğu üç kıtada hemen hemen her büyük fatih bölge üzerinde egemenliği kurmaya çalıŐmış ve Orta Doğu, sırasıyla Pers, Yunan, Roma, Arap, Moğol, Tatar ve Türk İmparatorluklarının kapsamı içine girmiştir.

On beŐinci yüzyılda deniz yollarının bulunmasıyla, bölgenin kıtalar arası ulaŐımdaki azalan önemi, modern zamanlarda Süveyş kanalının açılması ve hava yollarının ortaya çıkması ile yeniden eski duruma gelmiştir. Dünyanın en önemli su yolları olan Türk Boğazları, Süveyş Kanalı, Kızıldeniz, Hürmüz Boğazı ve Basra Körfezi Orta Doğu'dadır. Bunların ne kadar önemli taŐımacılık ve ulaŐım merkezleri olduğu, 1956 ve 1967-1970'te Süveyş Kanalı'nın 1980'den sonrada Basra Körfezi'nin kapanmaları ya da kapanma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmasıyla açık bir biçimde ortaya çıkmıştır.²⁶

Bölgenin yirminci yüzyıldaki önemli yeri petrol üretimi ile belirginleŐmiştir. Petrolün Orta Doğu'da sahneye ıkıŐı, Almanlara Bağdat demir yolu imtiyazının verilmesiyle başlamıştır.²⁷ önceleri dış güçler için bir ticaret merkezi olan Orta Doğu, sanayi devriminden sonra artan sömürgecilik faaliyetleri ile beraber Avrupalı

²⁵ Sadık Acar, "Orta Doğu'nun Dünya Ticareti Bakımından nemi ve Körfez Bunalımı Sonrası Beklentiler", **DE, İİBF Dergisi**, Cilt 7 Sayı 1, 1992, s. 147. <http://www.deu.edu.tr/userweb/sadik.acar/dosyalar/SAD1.pdf>

²⁶ <http://www.tasam.org/index.php?altid=486>

²⁷ Bige Sükan Yavuz, "1922 Yılında Orta Doğu'da Uluslararası Petrol Rekabeti", **Stratejik Araştırmalar Dergisi** Sayı: 2 EYLÜL 2003 Yıl: 1, s. 111.

devletler için hammadde elde etmek ve sömürgelerine giden yolların güvenliğini sağlamak amacıyla kontrol altında tutulması gereken bir bölge olmuştur.²⁸

Merkez dünya Orta Doğu, beş deniz, yani Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Umman Denizi- Basra Körfezi, Hazar Denizi ve Karadeniz dikdörtgeni içerisinde yer alan jeo-stratejik, jeopolitik ve eko-stratejik önemlere sahip bir bölgedir. Merkez dünya Orta Doğu, üzerine tarih boyu uluslararası deniz ve kara ticaret ve politik savaşlarının yapıldığı, üç dinin hâkimiyet mücadelesi verdiği, haçlı seferlerine maruz kalan Türklerin, Arapların, Farsların ve daha sonra da Yahudilerin yurt kurup üzerinde dolaşıp paylaştığı zaman zaman talihli ve zaman zaman da talihsiz bir sıcak coğrafyadır. Merkez dünya Orta Doğu tarif edilirken Asya, Avrupa ve Afrika'nın kesişme noktasında yer alan bir bölge olarak açıklandığında, dünyanın ana kara parçasının merkezi olduğu anlaşılmaktadır.²⁹

Orta Doğu, İstanbul ile Kahire, Aden ile Tahran arasındaki devlet ve memleketler; coğrafi ve politik bakımdan eski ismi ile Ön Doğu olarak tanımlanan bu saha, Birinci Dünya savaşından sonra üzerinde politik, ekonomik ve stratejik menfaatlerin çarpıştığı gerginlikler ülkesi olmuştur.³⁰ Soğuk Savaş döneminde de Orta Doğu önemini korumuştur. Bu dönemde var olan uluslararası sistemin bir sonucu olarak bölgede ABD ve SSCB'nin rekabeti yaşanmaktaydı. Aynı zamanda bölge, iki kutuplu sistemin özelliklerine uygun bir şekilde bir yandan sosyalist ideolojinin etkisinde, diğer yandan da Batı yanlısı hanedanlar olarak iki kutba ayrılmıştı. Bu dönemde ABD, SSCB'nin genişlemesini engellemek için çevreleme politikasını geliştirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde de Orta Doğu bölgesi dış güçler için önemini korumaya devam etmiştir. İki kutupluluğun sona ermesi, bölge içinde var olan sorunları arttırmış, bölge daha karmaşık bir hal almıştır. Güvenlik kavramının daha da önem kazandığı ama aynı zamanda güvenliğin sağlanmasının da daha zorlaştığı asimetrik dünya düzeninde Orta Doğu, genelde dünya düzeni ve güvenliği, özelde ise bölge içi ve komşu ülkelerin güvenliği için daha kırılgan bir yapı haline gelmiştir. Tek kutupluluğa geçişle beraber, dünyanın tek süper gücü

²⁸ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, 2001, s.134

²⁹ Mustafa Bıyıklı, "Bir Merkez Dünya Olarak Afriavasya Stratejiler Çemberinde Türkiye Ve Orta Doğu", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 10, 2007, s. 47.

³⁰ Mahmut Rasim Mutuk, "Orta Doğu Petrolleri", http://www.mta.gov.tr/v1.0/english/dergi_pdf/40/13.pdf

haline gelen ABD için bölge, vazgeçilmez olmaya devam etmektedir. Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası dönemde, bölgede meydana gelen gelişmelerin temel belirleyicisi konumundadır. Petrol ve doğalgaz zengini ülkelerin yer aldığı ve sadece bu nedenden dolayı bile dünyanın asla vazgeçemeyeceği bir bölge olan Orta Doğu, sanayileşme açısından geri olmakla beraber, dünya enerji kaynaklarının toplandığı bir merkez konumundadır. Gerek coğrafi yapısı, gerekse dünya petrol rezervinin yaklaşık yüzde 65'ine varan petrol kaynakları ile Basra Körfezi, stratejik önemini uzun yıllar koruyacak bir bölge niteliğindedir.³¹ British Petroleum'un (BP) verilerine göre ise 2008 yılı itibariyle dünyadaki ispatlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 60'ı Orta Doğu ülkelerindedir.³²

Bu nedenle günümüzde Orta Doğu bölgesi çoğu insan için öncelikle zengin petrol kaynaklarıyla özdeşleşmiş durumdadır. Petrolün bölge içindeki varlığı, Orta Doğu hakkında yapılacak her türlü gözlemde göz önünde bulundurulması gereken en önemli faktörlerden biridir. Petrol gerçeğinin yanı sıra bölgenin ekonomik durumu da, güvenlik algılamalarında belirleyici bir rol oynamaktadır. Petrol ve ekonomik yapı, bölgenin ülkeler bazındaki güvenlik algılamalarına yansımalarla bulunur, hatta bazı durumlarda en temel belirleyici rolü üstlenir. Petrol kaynaklarının verimliliği Orta Doğu bölgesinin zaman içinde gelişim çizgisinde en etkili faktör haline gelmiştir. Bölge içi çekişmelere, sosyal, ekonomik, politik ve askeri yapıların şekillenmesine, dış güçlerin bölgeye olan ilgisine ve genel istikrarsızlık ortamına bakıldığında petrolün önemi ortaya çıkmaktadır. Özellikle bölge dışı güçler uzun zamandan beri Orta Doğu'da petrol kozunu elde etmek için aktif şekilde var olmuşlardır. Bölgenin istikrarsız yapısının ve kırılgan yönetimlerin oluşmasında petrolün bu çekiciliği etkindir.³³

Orta Doğu politikalarını şekillendiren temel aktör devletlerdir, coğrafyanın stratejik önemi dolayısıyla bölge devletlerinin yanı sıra, ABD, Rusya Federasyonu, Almanya, İngiltere, Fransa, Çin, Hindistan gibi küresel veya bölgesel güç sahibi

³¹ Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 68-69.

³² Harun Öztürkler, "Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomi-Politik Bir Değerlendirmesi",

http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2009730_harun09807.pdf

³³ Gamze Güngörmüş Kona, "Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi** (8) 2004, s. 117.

devletler ve bölge ülkeleri ile ilişkilerinden dolayı Libya, Pakistan, Japonya, Kuzey Kore gibi devletler de etkili olmaktadır.³⁴

Coğrafi açıdan ABD'ye oldukça uzak olan bölgede, Rusya Federasyonu'nun "arka bahçesi" durumunda olmasına ve coğrafi yakınlığından dolayı Rusya'nın ABD'ye göre daha avantajlı konumda olmasına rağmen, ABD'nin daha etkin olduğu görülmektedir. Orta Doğu, dünya politikasında sürekli hassas bir role sahip olmuştur.³⁵ 15. yüzyıldan beri dünyanın önemli güçleri çeşitli amaçlar için bu bölgeyi ve bölgedeki üsleri ele geçirmek için mücadele etmişlerdir. İlk dönem Portekiz ve İspanyol mücadelesine sahne olan bölge, daha sonra da İngiliz, Osmanlı ve Rus mücadelesine tanık olmuştur. Soğuk Savaş boyunca bölge, ABD için Avrupa ve Pasifik'ten sonra üçüncü cephe olarak görülmüş, hatta önem açısından diğerlerinden bir farkı olmadığı üzerinde durulmuştur. Bölge, bu dönemde süper güçlerin mücadele alanı olmuş ve söz konusu devletler, bölgeyi ekonomik ve siyasal açıdan etkilemişlerdir.³⁶

Orta Doğu, dünya güçleri tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılan, başaramadığı takdirde ise rakip ülkelerin yararlanmasını önleyecek tedbirlerin alındığı jeo-stratejik önemi olan bir bölgedir. Orta Doğu'yu kontrol edemeyen devlet ya da devletler dünya siyasetinde etkin olamaz, dünyanın büyük gücü olamaz. Orta Doğu'yu kontrol eden güçte dünyayı kontrol eder. Dolayısıyla bu bölgeyi kontrol etmek hayati önemdedir. Orta Doğu'ya yerleşecek bölgesel bir güç dünyada stratejik üstünlüğü tehdit eder. Bu yüzden birçok devlet için Orta Doğu şu açılardan önemlidir:

- Ekonomik-politik egemenliğin mekânsal odağıdır.
- Soğuk savaş sonrasının jeopolitik merkezidir.
- ABD'nin muhtemel rakiplerinin topraklarıdır.
- Dünya'nın en zengin enerji/doğal kaynakların ana vatanıdır.
- Yeni ve geniş pazar alanıdır.

³⁴ Emin Demirel, **2002 Stratejik Dosyalar**, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2003, s.58

³⁵ Gamze G. Kona, (Der), **Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar**, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2004, s.212

³⁶ Yavuz Gökbalp Yıldız, **Global Stratejide Ortadoğu**, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s.97

— Yeni mücadele sahasıdır.³⁷

Bu nedenle Orta Doğu'nun stratejik önemi yadsınamaz, ancak bölgeye özgü yolsuzluk, kaynak dağılımının zayıf olması, devlet fonuna ayrılan paraların zimmete geçirilmesi ve elite halk arasındaki gelir dağılımı adaletsizlikleri, Orta Doğu ekonomisini zor durumda bırakan faktörlerdir. Bu nedenle bölge ne kapitalist birinci dünya ülkeleri, ne sanayileşmiş ikinci dünya ülkeleri, ne de geri kalmış üçüncü dünya ülkeleri arasında kabul edilmektedir. Diğer yandan bölgenin zengin petrol rezervlerine sahip olması, gelişmekte olan ekonomisinin uluslararası pazarlara açılması için bir fırsat olarak görülmektedir.³⁸ Örneğin başta Japonya, Güney Kore ve Çin olmak üzere bir çok ülke petrol ihtiyaçlarını Orta Doğu ülkelerinden karşılamaktadırlar. Gelecekte doğal gazın da sıvılaştırılmış halde ihracatının ekonomik rekabet gücüne kavuşması ile birlikte Asya ülkelerinin yine Orta Doğu'dan doğal gaz alımlarını artıracakları tahmin edilmektedir.³⁹

Soğuk Savaş'ın 1990'lı yıllarda sona erişiyile birlikte tüm dünyada değişen dengelerin en açık şekilde görüldüğü bölgelerin başında Orta Doğu geldi. Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle bölge istikrarsızlaşırken, Amerikan müdahalesi, ABD'nin de Soğuk Savaş dönemi politikalarından uzaklaşarak bölgede etkinliğini artırmak ve özellikle enerji kaynaklarının denetimi ve kaynakların Batı'ya sorunsuz nakli konusundaki kararlılığını ortaya koydu.

³⁷ Yaşar Hacısalihoğlu, **Avrasya Jeopolitiği, Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye, Tarihte Doğu Batı Çatışması**, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 558.

³⁸ Zekai M. Doğan, Fikret A. Atun, **Ortadoğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi, Körfez Harbi ve Alınan Dersler**, Ankara, Nurol Matbaası, 1994, s.2

³⁹ Ertuğrul Kızılkaya, Cem Engin, "Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo-Ekonomik Mücadele", <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd9/sbd-9-11.pdf>

İKİNCİ BÖLÜM

ABD’NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI

2.1. ABD ve Orta Doğu

Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri’nin en büyük kaygılarından biri Sovyet yayılcılığı ve Komünist ideolojinin yayılması olmuştur. Bu bağlamda ABD için temel problemler; güvenlik, Sovyet tehdidi ve ABD’nin Sovyet meydan okuması karşısında stratejik üstünlüğü elde tutarak ayakta kalabilme çabasıydı. Ortadoğu açısından bakıldığında ise stratejik açıdan önemli olan bu bölgede güçlü Sovyet varlığı, Ortadoğu petrolünün kontrolünün bu devlete geçmesine neden olabilir, “özgür dünyanın” ekonomisi dağılabildi. Soğuk Savaş boyunca gerek jeo-stratejik düzeyde olsun gerekse ideolojik düzeyde; Amerikan-Sovyet çekişmesi Orta Doğu’da oldukça yoğun bir şekilde hissedilmiştir.⁴⁰

Soğuk Savaş sona erdikten sonra SSCB’nin parçalanmasıyla Orta Doğu’da dengeler değişmiş ve bir güç boşluğu oluşmuştur. ABD bölgede askeri varlığını artırarak başka bir devletin bu boşluğu doldurmasına imkân tanımamıştır. Dolayısıyla, bu dönemde de Orta Doğu Washington’un güvenlik düşüncesinde merkezi bir önem taşımaya devam etti. 1995’te Pentagon’un yayınladığı “Orta Doğu İçin Birleşik Devletler Güvenlik Stratejisi” adlı belge ABD’nin hayati çıkarlarını tehdit eden bir dış tehlikenin belirlenmesi için üç kriter ortaya koydu: ABD’nin ya da onun baş müttefiklerinin güvenliklerinin tehdit edilmesi, ABD’nin kritik ekonomik çıkarlarının tehdit edilmesi, gelecek bir nükleer tehdit tehlikesinin olması. Belgenin sonuç kısmında bu kriterlerin Orta Doğu’da açık olarak bulunduğu ifade edildi.⁴¹

Orta Doğu bölgesi, başta petrole ilişkin çıkarlar olmak üzere genel olarak ekonomik çıkarların kesiştiği bir coğrafya olmakla birlikte, aynı zamanda stratejik açıdan da önemli bir bölgedir. Dolayısıyla ABD, Batı’nın çıkarlarını tehdit eden bir gücün bölgeyi denetimine veya hegemonyası altına almasını önlemeye çalışmaktadır. Bu bakımdan ABD, özellikle 1945’ten sonraki dönemde SSCB’nin bölgede kontrolünü veya etkisini geliştirmesine karşı duyarlı olmuş ve Soğuk Savaşın,

⁴⁰ Tuğçe Ersoy Öztürk, “ABD’nin “Yumuşak Güç” Kullanımı: Barack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası”, <http://kamudiplomasisi.org/pdf/abdninyumusaguckullanimi.pdf>

⁴¹ Özlem Demirkıran, **Soğuk Savaş Sonrası Ortadoğu Ekseninde Türk-Amerikan İlişkileri**, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2005, s. 123.

özellikle, ilk yıllarında uyguladığı çevreleme politikasını Orta Doğu'da da devam ettirmiştir.⁴²

Orta Doğu bölgesinde askeri anlamda ABD varlığının net bir şekilde görünmeye başlaması, İkinci Dünya Savaşı yıllarında söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, 1940'larda bölgede bulundurulan, Orta Doğu Komutanlığı adı altındaki askeri güç savaştan sonra azaltılarak, bunun yerine Bahreyn'de üslenen sınırlı bir güç bırakılmıştır. Yine bu bağlamda, Suudi Arabistan'da bulunan Dahran askeri üssünün faaliyetine de 1962'de son verilmiştir. Çünkü 1950'li yıllarda ABD bölgeyle daha çok petrol nedeniyle ilgilenmekte ve bölgenin güvenliğinden birinci derecede İngiltere sorumlu görünmekteydi. Dolayısıyla bu dönemde, ABD'nin bölgedeki varlığı daha çok sembolik anlamdaydı.⁴³

2.2. Orta Doğu'nun ABD İçin Önemi

Orta Doğu bölgesi ABD için birçok açıdan büyük bir stratejik öneme sahiptir. Bunların arasında petrol oldukça özel bir yer tutmaktadır. ABD, Ortadoğu petroleri ile ilgilenmeye Birinci Dünya Savaşı sona erdikten hemen sonra, 1920'li yıllarda başlamıştır. Dört büyük Amerikan şirketi (Standard oil of California, Standard oil of New Jersey, Standard oil of New York ve Texaco) Suudi Arabistan'da petrol arama çalışmalarında bulunacaktı. Amerika için Ortadoğu petrolü, azalmakta olan Amerikan rezervlerini karşılayacak ve Batı'nın petrole bağlı olan ekonomik gelişmesinde ucuz bir kaynak olacaktı. Petrolün stratejik bir boyut kazanması İkinci Dünya Savaşı'na denk düşer. Amerika'nın petrol ihtiyacının yarıdan fazlasını bölgeden karşıladığı göz önüne alındığında, siyaset yapıcılar Sovyet etkisini bölgenin dışında tutmanın ve bölgedeki herhangi bir gücün Batılı şirketleri millileştirmesinin önlenmesinin ne kadar hayati önemde olduğunun kararına vardılar. CIA ve İngiltere'nin el altından desteği ile İran'da 1953 yılında gerçekleşen ve genç Şah'ı tahtına geri döndüren darbe (Ajax Operasyonu), Amerika'nın petrol hâkimiyetini elinde tutma konusunda ne kadar ciddi olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Amerika Ortadoğu petrolünü elinde tutmak zorundadır; çünkü ABD halen alternatif bir enerji kaynağına sahip değildir. Bu yüzden, politikası Ortadoğu petrol

⁴² Sander, **a.g.e.**, s. 213.

⁴³ Arı, **a.g.e.** s. 72-73.

akışının güvenliğini ne pahasına olursa olsun korumaktır. Öte yandan, istikrarsız bir Ortadoğu bu akışı baltalayacağından, bölgedeki istikrarı sağlama yönünde adımlar atmalıdır.⁴⁴ 1920'lerde bölgede petrolün varlığının fark edilmesiyle ve buna paralel olarak Amerikan petrol şirketlerinin bölgedeki petrol ayrıcalıklarından pay kapma yarışına dâhil olmalarıyla ABD giderek daha çok bölge ile ilgilenmeye başlamıştır. Ancak ABD'nin bölgeyle askeri olarak bağlantısı İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllara rastlamaktadır. Soğuk Savaş yıllarında Amerikan yönetimi, olası Sovyet tehdidine karşı Hint Okyanusu ve Akdeniz'deki askeri varlığını arttırmıştır.

1956 yılındaki Süveyş Krizi ABD'nin bu bölgeyle ilgili politikasına yeni bir boyut getirmiştir. Sovyetlerin bölgedeki nüfuzunun artması nedeniyle, İngiltere'nin önderliği ve ABD'nin desteği ile bir tür Orta Doğu Savunma Örgütü'nün kurulmasına ilişkin planlar hayata geçirilmiştir. Bunun yanı sıra, Başkan Eisenhower da, komünizmle yönetilen herhangi bir devlet tarafından saldırıya uğrayacak herhangi bir Orta Doğu devletinin, askeri güç kullanımı ve bu kapsamda, bölgedeki ülkelere verilebilecek askeri yardım da dâhil olmak üzere her şekilde ABD tarafından savunulacağını beyan etmiştir. Eisenhower Doktrini olarak adlandırılan politika 1970'lere kadar devam etmiştir. 1969'da açıklanan ve Nixon Doktrini olarak bilinen yeni doktrin, ABD'nin bölgeye doğrudan müdahalesi yerine Orta Doğu ülkelerine artan şekilde askeri ve ekonomik yardım yapılması esasına dayanıyordu. Nixon Doktrini'ne göre ABD, Orta Doğu bölgesinin Sovyet tehdidine karşı savunulmasında önemli rol oynayacağı düşünülen İran ve Suudi Arabistan'a olağanüstü önem vermektedir. Bu plan uyarınca ABD, bu devletlere 1979 yılına kadar daha fazla sayıda silah satmaya devam etmiştir.⁴⁵

1970'li yılların başında ABD için bölgenin önemi, patlak veren petrol krizi ile bir kez daha anlaşılmıştır. 1973 ve 1974'deki petrol krizlerinden sonra kısa bir süre ABD'de "Arap petrol sahalarını güç kullanarak ele geçirme" senaryosu konuşulmaya başlanmıştır. Hatta o dönemde Suudi Arabistan'daki ABD Büyükelçisi olarak görev yapan James Akins bu tartışmaların perde arkasında dönemin güçlü Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın olduğunu belirtmiştir. Fakat 1970'lerde ABD'nin Körfez

⁴⁴ Ersoy, **a.g.e.**, s. 4.

⁴⁵ Gamze Güngörmüş Kona, "Yeni Orta Doğu", **Görüş Dergisi**, Sayı 55, No. 54, 2003, s. 18. http://cesran.org/Dosyalar/MAKALELER/GAMZE_GUNGORMUS_KONA_Yeni_Orta_Dogu.pdf

bölgesinde ciddi bir askeri varlığı yoktu ve bölge petrolünü güç kullanarak kontrol altına alma bu açıdan bir hayaldi. Nitekim bu plan yönetim düzeyinde destek bulamadı ve kısa sürede gündemden düştü.⁴⁶

1979 yılında İran'daki İslam Devrimi ve aynı yıl Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali, ABD'nin bölgeye daha fazla müdahale etmesini gerektirdi, çünkü bu iki gelişme bölgedeki güç dengesini Sovyetler Birliği'nin lehine değiştiriyordu. Bunun ardından, ABD bölgedeki politikasını değiştirdi ve 1980'de Carter Doktrini'ni benimsedi.⁴⁷ İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana hemen hemen her ABD Başkanı, Orta Doğu'nun ve Körfez'in ABD için hem ekonomik, hem siyasal, hem de stratejik olarak önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda Truman Doktrini, Eisenhower Doktrini, Nixon Doktrini, Carter Doktrini ve Reagan, Bush, Clinton ve sonrasında ikinci Bush döneminde ABD'nin bölgeye yönelik doğrudan veya dolaylı askeri müdahaleleri bu politikanın somut ifadeleri olmuştur. Örneğin 1980'de Carter Doktrini'nin ilanı ile Orta Doğu'da enerji güvenliğine herhangi bir tehdit söz konusu olduğunda Amerikan askeri müdahalesi öngörülmekteydi.⁴⁸ Dünya petrol rezervinin yüzde 65'ine sahip Orta Doğu'da, ABD politikasının temel unsurlarından biri, Körfez'deki petrol kaynaklarının güvenliğinin sağlanmasıdır.⁴⁹

Soğuk Savaş boyunca bölge ülkeleri ABD ile yakın askeri ve politik ilişkilere girme konusunda çekingen davranmışlardır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılması ile beraber iki kutuplu sistem sona ermiş, bunun yerini ABD'nin egemenliğinde tek kutuplu sistem almıştır. Soğuk Savaş'ın ABD önderliğindeki kapitalist bloğun zaferiyle sona ermesinden sonra Washington için temel hedef, Rusya Federasyonu'nun yerine geçebilecek devlet veya devletler bloğunun, ABD'nin küresel hegemonyasına meydan okumasa bile, yerkürenin herhangi bir bölgesinde ABD'nin çıkarlarına ters düşecek bir bölgesel gücün ortaya çıkmasını engellemek

⁴⁶ Mustafa Aydın, "Amerika Dünyadan Ne İstiyor? ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politikası", **Stradigma**, Sayı 4, Mayıs 2003. <http://www.stradigma.com/turkce/mayis2003/vizyon.html>

⁴⁷ Gamze Güngörmüş Kona, "Yeni Orta Doğu", **Görüş Dergisi**, Sayı 55, No. 54, 2003, s. 18. http://cesran.org/Dosyalar/MAKALELER/GAMZE_GUNGORMUS_KONA_Yeni_Orta_Dogu.pdf

⁴⁸ Aslıhan P. Turan, "Hazar Havzasında Enerji Diplomasisi", <http://www.bilgestrateji.com/store/dergi2/Aslihan.pdf>

⁴⁹ **A.g.e.**, s. 183.

olmuştur.⁵⁰ Bir başka deyişle bugünün uluslararası sistemi, Soğuk Savaş döneminde var olan güç dengesine göre değil, bir anlamda ABD hegemonyasına göre kurulmuştur.⁵¹

İsrail'in bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmesi, enerji kaynaklarının dünyaya kesintisiz ulaşması ve bölgede ABD'ye düşman bir devletin yeni kitle imha silahları elde etmemesi ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik hayati çıkarları olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, Körfez'de düşman bölgesel bir hegemon devletin olmaması, Orta Doğu barış sürecinin başarıyla sürmesi, ABD'nin bölgenin Batı yanlısı Arap devletleriyle iyi ilişkiler kurması ve rejimlerinin varlığının sürmesi, son olarak da bölgesel terörizmin kontrol altında tutulması son derece önemli ulusal çıkarlar olarak tanımlanmıştır.⁵²

ABD'nin Orta Doğu bölgesine yönelik politikalarını belirleyen temel unsurlar şu şekilde sıralanabilir. Petrol ve enerji kaynaklarının fiyatlarını kontrol etmek ve dünya pazarlarına kesintisiz ulaştırmak, İsrail'in güvenliğini garanti altına almak, İsrail'e tehdit oluşturma potansiyeli taşıyan ülkeleri zayıflatmak, bu çerçevede Irak, Suriye ve İran'ı kontrol etmek, emperyalizme karşı tavır alan radikal İslam tehlikesini azaltmak.⁵³ 11 Eylül sonrasında bunlara ek olarak, bölge ülkelerindeki kimyasal ve biyolojik kitle imha silahlarını ortadan kaldırma ve terörün kaynağı haline gelmelerini önleme, Amerikan-karşıtı düşünceleri azaltma mümkünse yok etme amaçları da ABD'nin Orta Doğu politikasını şekillendirirken belirleyici olmaya başladı. Kısacası ABD'nin Orta Doğu politikasının amacı, petrolün Amerikan kontrolünden çıkmaması ve bölgedeki egemenliğini sarsacak bir güç ortaya çıkmasını engellemektir.⁵⁴

Petrol daha öncede vurgulandığı üzere ABD'nin Orta Doğu politikasının temel ayaklarından birini oluşturmaktadır. Çünkü dönemler itibariyle ABD'nin petrol rezervleri mercek altına alındığında ABD'nin her geçen dönem rezervlerinin önemli

⁵⁰ Ümit Özdağ, "Yeniden Yapılanan Ortadoğu", **Irak Krizi (2002–2003)**, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003, s. 77.

⁵¹ Joseph Nye, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, Çev. Gürol Koca, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2003, s. 1.

⁵² Demirkıran, **a.g.e.**, s. 123.

⁵³ Armağan Kuloğlu, "Soğuk Savaş Sonrası Bozulan Dengeler, Irak Krizi ve Bölgesel İstikrar Arayışları", **Stratejik Analiz**, Cilt 4, Sayı. 44, 2003.

⁵⁴ Ahmet K. Han, "Irak Savaşı; Oyunun Adı Petrol mü?", **ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Der. Toktamış Ateş, İstanbul, Ümit Yayıncılık, Ocak 2004, s. 362.

derecede azaldığı görülmektedir. 1980 yılında 36,5 milyar varillik bir rezerve sahip olan ABD'nin 1995 yılında petrol rezervi 29,8 milyar varile gerilemiştir. Daha sonraki dönemlerde ABD'nin rezervlerinde ki bu düşüş devam etmiş 2005 yılında 29,3 milyar varil olarak tespit edilmiştir. 1980 yılına göre bir karşılaştırma yapıldığında ABD'nin rezervlerinde 2005 yılı itibariyle -%19,7 oranında bir azalma olmuştur.⁵⁵ Dünya petrol rezervindeki payı yüzde 63'ün üzerine çıkan Ortadoğu bölgesinin 88 yıllık rezervi varken, toplam rezervlerdeki payı yüzde 2,7'ye düşen ABD'nin 11 yıllık rezervi kalmıştır. Dolayısıyla dünyanın enerji ihtiyacının büyük bir kısmını sağlayan Ortadoğu bölgesinin ABD için ne denli önemli olduğu ortadadır. Bu bağlamda dünya petrol rezervlerinin büyük bir kısmına sahip Ortadoğu havzasını kontrol altına almak ABD'nin hegemonyasını güçlendirecektir. Çünkü ABD'nin temel enerji ihtiyacının yüzde 40'ı petrole bağımlıdır; petrol ihtiyacının yarısından fazlasını ithalatla karşılamaktadır. Üstelikte ihtiyacının yüzde 21'ini Ortadoğu bölgesinden karşılamaktadır. ABD'nin petrol ithalatı için de, bölgenin payının 2050 yılına kadar yüzde 21'den yüzde 70'e çıkması beklenmektedir.⁵⁶

ABD'nin rezervlerindeki azalmanın dünya petrol rezervi ve ABD'nin petrol tüketimi artmaya devam ederken meydana gelmesi oldukça önemlidir. Bu durum ABD'nin petrol rezervlerinin büyük bir kısmını topraklarında bulduran ülkelere karşı harekete geçmesine neden olarak gösterilebilecek bir gerekçe olarak ortaya çıkmaktadır.

2.3. 1990 Sonrası ABD'nin Orta Doğu Politikası'nın Temel Unsurları ve ABD'nin İlk Irak Müdahalesi

Soğuk Savaş'tan sonra George Bush döneminde Orta Doğu politikası Soğuk Savaş döneminden büyük oranda farklılaşmasa da 2 ana eksen üzerinde yoğunlaştı: İsrail ve Irak. Bunun temelinde Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, SSCB'nin etki alanını genişletmesini engelleme amacının ortadan kalkarak, bu mücadeleden tek süper güç olarak çıkan ABD'nin çıkarları doğrultusunda dünyayı ve bu bölgeyi bir düzene koyma çabası yatmaktadır. Bu amaca ulaşmak için öncelikle Filistin-İsrail sorununun çözülmesi gerektiğini gören Bush yönetimi, çözümün önündeki en büyük

⁵⁵ Mustafa Atiker, "Orta Doğu, Petrol ve ABD", <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/ortadogu.pdf>

⁵⁶ Metin Altıok, "Uluslararası Sermayenin Krizi, Hegemonya Savaşları Ve Türkiye", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3 S. 12, Bahar 2005, s. 160.

engel olarak gördüğü İsrail'deki Likud yönetimine baskı uygulamaya başladı. Diğer taraftan, İran-Irak Savaşı'nda İran'a karşı Batı tarafından desteklenerek önemli bir askeri güce sahip olan Irak'ın 1990'da Kuveyt'i işgali bölgenin barış ve güvenliği dışında ABD'nin çıkarlarını da tehdit eden bir unsur olarak ortaya çıktı. Bu işgale göz yumulsaydı, Irak dünya petrol rezervlerinin % 20'sine sahip olacaktı.⁵⁷ Böyle bir durum, hem petrolün dünya piyasalarına kesintisiz akışını risk altına sokması, hem de bölgede ABD'ye düşman hegemon bir gücün ortaya çıkması açısından ABD'nin ulusal çıkarlarıyla çatışırdı.

Bu nedenle ve ayrıntıları aşağıda daha detaylı olarak ele alınacak diğer etkenler yüzünden ABD, Orta Doğu'yu denetimi altına almak için oluşturduğu koalisyonla Irak'a müdahalede bulundu.⁵⁸ ABD, Mayıs 1991'den itibaren planlarını Saddam Hüseyin'in iktidarına son vermek üzerine kurmaya başladı. ABD, bunu gerçekleştirmek için Çevreleme Politikasını izledi, bu politikasını silah denetimi, uçuşa yasak bölge uygulaması, ambargo, Iraklı muhalif grupları güçlendirme suretiyle destekledi. Bush, Beyaz Saray, Kürtler ve Şiiler karışmadan Saddam'ın Sünni Araplar ve ordu tarafından düşürülmesini istiyordu. Saddam'ın varlığı ABD'nin bölgedeki etkinliğini artırmasında ve petrol bölgelerinin kontrolünde meşru sebep niteliğindedir. ABD İran'ın istediği gibi hareket etmesini engelleyici, fakat komşularını tehdit etmeyecek kadar güçsüz bir Irak istiyordu. Irak'a yapılan müdahale bu çerçevede değerlendirilebilir.⁵⁹

Yeni Dünya Düzeni terimi, Irak'ın Kuveyt'i 1990 Ağustos'unda işgali sonrasında Irak'a karşı ABD politikasını haklı göstermek için, bu dönemde, ilk kez başkan George Bush tarafından kullanıldı. Başkan Bush ve ABD yönetimi, SSCB'nin etkisinin kaybolduğu dünya siyasetinde ve özellikle dönemin kritik noktası olan Ortadoğu'da, dengelerin ABD lehine değişmekte olduğunu fark etmiş,

⁵⁷ Kamer Kasım, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemi ABD-İsrail İlişkileri", **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı. 2, 2000, s. 127

⁵⁸ Noam Chomsky, "ABD'nin Irak Politikası; Güdüler ve Sonuçlar", **Amerika'nın Irak Savaşı** İstanbul, Aram Yayıncılık, 2003, s. 105.

⁵⁹ Burcu Bostanoğlu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1999, s. 423.

aynen daha önceki ABD başkanları gibi, ABD'nin dünyada liderlik edeceği bir düzenin yaratılmasını hedeflemiştir.⁶⁰

Irak'ın Kuveyt'i 1990 Ağustos'unda işgali 1980'de başlayıp 1988'e kadar devam eden İran-Irak savaşının son perdesini teşkil ediyordu. Her iki savaş da Irak lideri Saddam'ın güç, refah, toprak genişlemesi ve askeri üstünlüğü ele geçirme psikolojisinin ürünüydü. Gerekçesi petrol kaynaklarının ele geçirilmesi ve petrol gelirlerinden ilave gelir elde etme isteği idi. Başkan Bush büyük bir uluslararası koalisyonu harekete geçirerek, Körfez'de geniş çaplı hava, kara ve deniz harekâtı gerçekleştirilmesini sağlamıştır. 17 Ocak 1991'de ABD liderliğindeki koalisyon Irak'a karşı askeri operasyona başlamıştır. Şubat ayında kara harekâtı başladı ve Irak askeri potansiyelinin büyük bir bölümü tahrip edilmiş olarak, Kuveyt'ten geri çekilmek zorunda kaldı. 1991'den 1993 yılına kadar, Körfez Savaşı'nın sonlarına doğru isyan ederek Saddam kuvvetlerince bastırılan Kürtleri koruma gerekçesi ile Irak kuvvetlerinin hareket sahası kısıtlanmaya çalışılmıştır. Bunun diğer gayesi, Irak'ın Kuveyt'i ve Suudi Arabistan'ı tehdit etmesini engellemektir.

1991 yılında Bush "Yeni Dünya Düzeni" adını verdiği yeni sistemi ilan etti. Bu yeni düzenin unsurları demokrasi, ekonomik gelişme ve bölgesel güvenlik olacaktır. ABD'nin Orta Doğu politikası dört nokta ve ilkeye dayanıyordu:

- Bölgede bir güvenlik ve istikrar sisteminin kurulması,
- Bölgenin silahsızlandırılması,
- Bölgesel ekonomik gelişme,
- Arap-İsrail barış sürecinin tekrar hayata geçirilmesi.⁶¹

ABD'nin Körfez Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan belirleyici rolü konjonktür açısından uygun düşüyordu. İran ve Irak savaş yaralarını sarmakla meşguldüler ve her ikisinin silah kapasiteleri, ABD için kaygı oluşturacak düzeyde değildi. ABD Körfez savaşı sonrası bölgeye büyük askeri yığınak yapmıştı. Diğer taraftan, İran ve Irak'ın ABD'nin tecrit politikasına karşı kullanabilecekleri bir Süper Güç – Sovyetler

⁶⁰ Kemal Çiftçi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD: "Rızaya Dayalı "Hegemonyadan "İmparatorluk" Düzenine", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 10, 2009, s. 208.

⁶¹ Önder Öngör, **Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin Ortadoğu Coğrafyasında Uyguladığı Güvenlik Politikaları Ve Bu Politikaların Türkiye Üzerine Yansımaları**, Yüksek Lisans Tezi, Gebze, 2005.

Birliği - de mevcut değildi. Ayrıca, Körfez bölgesindeki diğer Arap Devletleri de, Kuveyt deneyiminden sonra, ABD'nin bölgedeki askeri varlığına doğal bakıyor ve destek veriyorlardı. Bu hususlarda eř zamanlı olarak ortaya çıkan Arap - İsrail barış süreci, ABD için olumlu bir hava da yaratmıştı. Böylece, Filistin meselesi kullanılarak ABD karşıtı bir blok oluşturmak da mümkün olmayacaktı.⁶²

“İkili evreleme” politikası bu konjonktür içerisinde açıklanmış ve İnan ve Irak uluslararası barışı tehdit eden iki “yasadışı” ülke olarak tanımlanmıştı. Bu politika Washington tarafından bölgede istikrarsızlık kaynağı olarak görülen, Arap-İsrail Barış Sürecini dinamitleyecekleri düşünülen, kısacası bölgede ABD liderliğindeki yeni düzene karşı olacağı bilinen iki ülkeyi, Irak ve İnan'ı hedef alıyordu. Bu strateji ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uyguladığı ve Körfez'de İnan ve Irak arasında güçler dengesini sağlamaya yönelik politikasının terk edilmesi anlamına geliyordu. ABD artık bu iki ülkeyi birbirine karşı kullanma politikasını bırakıyor ve ikisini birden tecrit etmeye yönelik yeni bir politika geliştiriyordu. ABD'nin yeni Körfez politikasının en önemli iki nedeni vardı. Öncelikle, SSCB'nin dağılması ve tek kutuplu bir sistemin ortaya çıkması ile artık ABD'ye karşı olan ülkeleri destekleyecek bir g yoktu. Dolayısıyla Washington hem Irak'ı, hem de İnan'ı tecrit edebilirdi.⁶³

Başkan George Bush döneminden sonra görevi devralan ve 8 yıl boyunca görev yapan Başkan Bill Clinton döneminde, artık muhtemel bir Sovyet veya büyük gücün karşı müdahalesi endişesi taşımayan ABD, Orta Doğu'da İnan ve Irak'a karşı Mayıs 1993'de “ikili çevreleme” (*dual containment*) stratejisini benimsedi. ABD'nin “ikili çevreleme” politikasının temelini, Washington'un İnan ve Irak'ı birbirlerine, diğer Orta Doğu ülkelerine ve bölgedeki Amerikan çıkarlarına karşı zayıf tutma çabası oluşturuldu. ABD'nin Orta Doğu'daki askeri varlığı da, bu stratejinin gerçekleştirilebilmesinin en önemli gereksinimi olarak görülmüştür.⁶⁴ Irak'ın Birleşmiş Milletler kararlarına uymasının sağlanması, İnan'ın ise silahsızlanma ve barış sürecine engel olmasının önlenmesi gibi yaptırımlara maruz bırakılması

⁶² Ayšegl Sever, **ABD'nin İkili evreleme Politikası ve Türkiye**, İstanbul, Bke yayınları, 1997, s. 347.

⁶³ Meliha Benli Altunışık, “Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken”, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt 1, Sayı 1, Temmuz 2009, s. 72.

⁶⁴ Güner zkan, “ABD-İnan Arasında Nükleer Güç ve Güvenlik Sorunu”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt: 44 Sayı:509, 2007 s. 22.

öngörülmüştür. Körfez Savaşı'nda yoğun yaptırımlara maruz kalan Irak'ın, uluslararası dünyadan tecrit edileceği, İran'ın ise ekonomik ve siyasi çevrelemeye tabi tutulacağı vurgulanmış oluyordu. Bu politika, Washington'un Saddam karşıtı muhalif grupları da destekleyeceğini açıkça ifade ediyordu.⁶⁵

Körfez Savaşı sonrası, Saddam'ın iktidarının devam etmesi ve İran'ın Irak'la uzun savaşın yaralarını sararak, ekonomik kalkınmaya başlaması, Clinton'un 1993'te iktidara geldiğinde, masasında Orta Doğu ile ilgili temel sorunlar olarak yer alıyordu. Bu durumun altından kalkmak için, 1991 Madrid Konferansı ile büyük atılım gerçekleştiren Arap-İsrail Barış Süreci'nin pekiştirilmesi, "İkili Çevreleme" ile İran ve Irak'ın saldırganlığının önlenmesi ve Orta Doğu'ya barış getirilmesi öngörüldü. İsrail ve Filistin arasında meydana gelebilecek bir barış, daha önceden İsrail'e düşman devletler arasında bir yumuşamaya neden olacak ve İsrail'e muhalefet ederek tehdit oluşturan İran ve Irak'ın konumlarını zayıflatacaktı. "İkili Çevreleme" politikası ve Barış Süreci ile ABD bölgede şu başlıklarda çıkarlarının güçlenmesini öngörüyordu.⁶⁶

- Hayati değerdeki petrol kaynaklarına erişimin korunması.
- Orta Doğu'nun siyasi ve ekonomik gelişmesinin sağlanması.
- Barış sürecinde liderliği elde bulundurarak bölgesel istikrarı arttırmak.
- Kitle imha silahlarının yayılmasını önlemek.
- Terörizm ile savaşmak için bölgesel güçlerle işbirliği.
- Siyasi radikalleşmeye yol açan ve onu besleyen merkezi sorunları ortadan kaldırmak.
- Irak ve İran'ın askeri çevrelenmesi,
- Rejimde veya rejimin davranışlarında değişiklik yapabilecek ekonomik yaptırımların uygulanması,
- Rusya ve Çin gibi güçler ve müttefik ülkelerle uluslararası desteği arttırmak amacıyla siyasi girişimlerde bulunmak.

⁶⁵ Gamze Güngörmüş Kona, "Üzgünüm Abede: Yeni Orta Doğu, Türkiye ve Rusya Federasyonu Olmadan Olmaz", <http://www.politikadergisi.com/makale/>

⁶⁶ <http://www.avsam.org/tr/a653.html>

• Gizli olarak yapılması düşünüldüğünden, daha az dikkat ve gayret çeken, Irak ve İran rejimlerinin istikrarsızlaştırılarak Körfez'in güvenliğine oluşturacakları tehdidin ortadan kaldırılması.⁶⁷

Genel olarak Körfez Savaşı'ndan sonra ABD bölgede en önemli güç olmuş ve tüm bölgeyi kontrol etmiştir. ABD özellikle Körfez Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da hayati çıkarları kategorisini oluşturan üç konuda önemli aşama kaydetmiştir. Bunlar; a) İsrail'in güvenliği, b) bölgedeki ABD çıkarlarına bir başka devlet tarafından meydan okunmasının engellenmesi, c) petrolün uluslararası piyasalara sürekli ve makul fiyattan akısının sağlanması. Bu çerçevede, 1948'den bu yana devam eden çatışmaya çözüm oluşturmak üzere ABD'nin kontrol ettiği Filistin – İsrail barışının çerçevesi çizilmiş ve çok sayıda anlaşma yapılmış ve Irak, Kuveyt'ten çıkarılmıştır. Ayrıca, bölgeye ABD çıkarlarını korumak için 25.000 ABD askeri yerleştirilmiş ve bunların sürekli barındırılması için üsler edinilmiştir. Böylece bölgede bulunan petrol denetim altına alınmıştır.⁶⁸

Bush'tan sonra işbaşına geçen Clinton yönetimi, terörizmle mücadele programı kapsamında da Bush'un politikalarını büyük ölçüde sürdürmüştür. Clinton bunu, İran ve Irak'ı tecrit ve cezalandırmaya dayalı "ikili kuşatma" politikasıyla yapmıştır. Clinton, bütünüyle İsrail yanlısı politikayı da izlemiştir. Başkan Clinton döneminde ABD-İsrail ilişkilerinde kendisinden önceki Cumhuriyetçi Başkan Bush dönemine kıyasla tamamen değişik bir durum söz konusu olmuştur. O kadar ki, Başkan Clinton, ABD başkanları arasında İsrail'e en yakın olanı olarak gösterilmekteydi. Daha seçilmeden önce bile Bush'un Orta Doğu politikasından farklı bir politika izleyeceğini belirten Başkan Clinton'ın Orta Doğu politikasının beş noktada Bush döneminden farklı olduğu söylenebilirdi:

— Amerikan yardımının Doğu Kudüs (Arap Kudüs) ve diğer işgal altındaki topraklarda yeni Yahudi yerleşim birimleri için kullanılmasına itirazda bulunmamış;

— Doğu Kudüs'te İsrail'in kontrolünün tartışılmaz olduğunu kabul etmiş;

⁶⁷ Önder, a.g.e. s. 28.

⁶⁸ Serhat Erkmen, **Irak Krizi**, Ankara, ASAM Yayınları, 2003, s.104,

— İsrail tarafından 1967 savaşında ele geçirilen Arap topraklarının “işgal altındaki” değil de “tartışmalı topraklar” olduğu şeklindeki İsrail görüşünü kabul eder görünmüş;

— İsrail’e ve ABD destekçisi Arap rejimlerine tehdit oluşturan Irak ve İran’ı uluslararası alanda yalnız bırakmaya yönelik diplomatik çabalar, Amerikan askeri varlığı ve ekonomik ambargo ile zayıf tutulması politikasını hızlandırmış ve

— Barış sürecinde ABD’nin rolünün İsrail’e karşı değil, onunla aktif işbirliği içerisinde olduğu şeklinde yorumlanmasını sağlamıştır.⁶⁹

Bush döneminden sonraki Clinton yönetimi sırasında ABD’nin Orta Doğu’daki güvenlik politikasının hedefleri şu şekilde özetlenebilir: Kitle imha silahları silahlanmasını durdurmak ve bölgesel politik istikrar ve ekonomik gelişimi desteklemek. Irak ve İran tarafından yaratılan Amerika’nın Körfez’deki çıkarlarına yönelik stratejik tehdidi kontrol altına almak, Körfezden uluslararası piyasalara akan petrolün makul fiyatlarla akışını güvence altına almak, bir Arap-İsrail barış anlaşması yapmak, uluslararası politik ve dini güçleri zayıflatmak, terörizme karşı ortak hareketi sağlamak. Ancak Clinton’un büyük oranda Arap-İsrail barış sürecine ve Irak’ın köşeye sıkıştırılmasına odaklandığı söylenebilir. Daha önceki dönemde İsrail’le Araplar arasında başlamış olan barış süreci Clinton döneminde devam etti. Clinton, ABD Başkanları arasında İsrail’e en yakın olanı olarak değerlendirildi. Bu bağlamda, önceki Amerikan yönetimlerinden farklı olarak İsrail’in 1967’de ele geçirdiği topraklardan çekilmesi konusunu hiç gündeme getirmedi. Ayrıca Başkan Clinton, İsrail’in Doğu Kudüs’te yeni yerleşim yerleri açmasını kamuoyunun önünde eleştirmekle birlikte, BM Güvenlik Konseyi’nde bu girişimi kınayan kararı veto etti. Ancak, ABD’nin Irak’a yoğun baskı uygularken, İsrail’i barışa zorlamak için her hangi bir tedbire başvurmaması, ABD’nin hem müttefik hem düşman Araplar tarafından Orta Doğu politikasında ‘çifte standart’ uygulamak yönünde eleştirilmesine neden oldu.⁷⁰

⁶⁹ Özgür Özer, **ABD’de Demokrat ve Cumhuriyetçi Başkanların Orta Doğu Politikaları**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

⁷⁰ Mehmet Kocaoğlu, **Uluslararası İlişkiler Işığında Orta Doğu**, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1995.

Clinton döneminde, başkan danışmanı Anthony Lake “haydut devletler” (*rogue states*) kavramını ortaya attı ve Kuzey Kore, Irak, İran, Sudan gibi devletler bu şekilde nitelendirildi. Bu çerçevede, Daha önce ayrıntılı olarak ele alınan Çifte Çevreleme stratejisi ile İran ve özellikle Irak yıpratılmaya çalışıldı. “Soğuk Savaşın mantıksal anlamda devamı” olan ve bölgede meydana gelecek bir değişikliğin istikrarı bozacağı anlayışını temel alan çevreleme politikası doğrultusunda oluşturulan politika 1993–2001 yılları arasında uygulandı. İran’ın çevrenmesi çok sınırlı kaldı. Ama Irak için aynı şey geçerli olmadı. ABD, uçuşa yasak bölgeyi genişletti, çeşitli gerekçelerle yapılan füze saldırılarıyla Irak’ı denetim altında tutmaya çalıştı. Clinton yönetimi bir taraftan çevreleme politikasıyla Irak’ı dışarıdan yıpratmaya çalışırken, bir taraftan da içerden parçalama girişimlerinde bulundu. 1992 yılının sonundan itibaren Amerikan Yönetimi, bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasının imkânsız olduğu ve Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiği yönündeki görüşlerinden vazgeçti. 1993’te Çifte Çevreleme stratejisinin uygulanmaya başlamasıyla ABD, Iraklı muhalif grupları ve özellikle de Kürtleri desteklemeye başladı. Resmî açıklamalarda Irak’ın toprak bütünlüğünden yana bir tavır sergileyen yönetim, genel olarak muhalif gruplar ve özelde Kürt gruplarının bir araya gelmelerini sağlamak gibi el altından Irak’ın parçalanması için çeşitli girişimlerde bulundu.⁷¹

2.4. 11 Eylül, Bush Doktrini ve ABD’nin Yeni Orta Doğu Politikası

George W. Bush’un ABD başkanı seçilmesiyle, yeni muhafazakârlığı, Hıristiyan köktendinciliğini ve neo-liberalizmi yan yana getiren bir siyasal ittifak yönetiminde egemen oldu.⁷² Yeni Muhafazakârlar 1997’de başlattıkları Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi çerçevesinde 21. yüzyılda yeni bir Roma İmparatorluğu kurma hayalini dile getirmişlerdir. 11 Eylül 2001’de Amerikan şehirlerine yapılan saldırıların Neo-con’lara dünyayı Amerikan çıkarları ve değerleri doğrultusunda yeniden şekillendirmeleri için gereken fırsatı yarattığı yönünde görüşler mevcuttur. Bazı yazarlara göre, saldırılar sayesinde komünizmin ortadan kalkmasıyla, ABD’nin çıkarlarını korumak amacıyla yapacaklarını meşrulaştırmak için ihtiyaç duyduğu

⁷¹ Ümit Özdağ, **Türkiye, Kuzey Irak ve PKK**, ASAM Yayınları, Ankara, 1999, s. 161.

⁷² Ahmet İnel, “Amerika’da Yeni Muhafazakârlık”, **Birikim Dergisi**, Sayı 169, Mayıs 2003, s. 11.

düşman bulundu. Bu düşman, saldırıyı düzenledikleri iddia edilenlerin kökeni dolayısıyla İslam'dan kaynaklanan uluslararası terördü. 11 Eylül saldırıları Amerikan politikasında köklü değişikliklere yol açtı.

Bu saldırılarda terörün bölgedeki en yakın müttefikleri olan Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinden kaynaklanması, 11 Eylül sonrasında ABD'nin tavırlarının bu ülkeler tarafından eleştirilmesi ve bahsi geçen ülkelerde Amerikan hedeflerine saldırılar düzenlenmesi Soğuk Savaş sonrasında meşhur “medeniyetler çatışması” tezini tekrar gündeme getirdi. Bu teori, Arap ülkelerine daha az güven ve bölgede Amerikan varlığının daha fazla artırılmasına dayanan bir düzen öngörüyordu. Bu çerçevede küresel sisteme eklenmekte direnen İslam'ı ‘ehlileştirmek’ de temel hedeflerden biri olarak ortaya çıkıyordu. ABD’de hedeflerine ulaşmak ve uygulamalarını meşrulaştırmak için geniş bir cephe oluşturmaya çalıştı.

11 Eylül’ün ardından 20 Eylül’de ABD yönetimi yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi’ni Bush Doktrini adıyla uygulamaya koydu. Bu belgede, 20. Yüzyıl’ın büyük savaşının, “hürriyet” ve “totalitarizm” arasında olduğu ve bu savaşın “özgürlük, demokrasi ve serbest girişimin kuvvetlendirilmesine karar verilmesi” ile sona erdiği vurgulanırken, ABD'nin de, “eşsiz askeri gücü” ile “büyük ekonomik ve siyasal etki” gücünü kullanabilme yeteneğine sahip olduğunun altı çizilmektedir.

ABD’nin düşmanı olarak tanımlanan devletin herhangi bir saldırısından önce, bu devlete dikkat etmeyi, saldırmayı ve hatta rejimini değiştirmeyi öngören Bush doktrini, Soğuk Savaş dönemindeki “caydırıcılık” ve “çevreleme” stratejilerinden de farklıdır. Bu farklılıklara geçmeden önce Bush Doktrini’nin temel hedeflerini netleştirelim. Dört ana hedefi vardır:

- Nükleer silah kullanma ve “rejim değiştirme” dâhil olmak üzere ABD askeri gücünün “pre-emptive” (önleyici) saldırı kapsamında kullanılması.
- Herhangi bir antlaşma veya örgütün Washington’un kararlarını sınırlandırmasının reddi.
- Herhangi bir stratejik rakibin ortaya çıkışını engelleme.

• ABD'nin global çıkarları bağlamında, askeri, ekonomik ve siyaset bağlantısının açık bir biçimde ortaya konulması.⁷³

Başkan Bush, elindeki her türlü kaynağı global terör şebekesini çökertmek için kullanacağını, teröristlerin mali kaynaklarını kurutacaklarını ve teröristleri destekleyen ve barındıran ülkeleri takip edeceklerini ifade etti. Başkan Bush'a göre, dünyanın neresinde olursa olsun devletler, ABD'yle birlikte mi yoksa ona karşı mı olduğuna karar vermeliydi. Bu doktrin çerçevesinde ABD, "haydut devletler" kavramını geliştirerek Ocak 2002'de teröre destek veren Irak, Kuzey Kore ve İran'ı "şer eksenini" olarak ilan etti.

Doktrin, Eylül 2002'de açıklanan Ulusal Güvenlik Stratejisi ile somutlaştırıldı. Strateji, teröristlere ve terörizme destek veren devletlere, kitle imha silahları olan ya da kullanma amacı güden ülkelere askeri müdahaleyi öngörüyordu. Bununla ABD, potansiyel tehditleri gelişmeden engellemeyi amaçladı. Stratejinin diğer bir amacı da, ABD'nin askeri üstünlüğünü koruması ve askeri gücüne karşı bir rakip çıkmasını engellemektir. Ayrıca, ittifaklar, örgütler gibi çok taraflı işbirliğine taraf olmakla birlikte, uluslararası kuruluşlar Amerika'nın çıkarları için harekete geçmezse kendi başına hareket edebilecekti. Bush'un Ulusal Güvenlik Stratejisinin diğer bir hedefi de, özellikle Müslüman ülkeler olmak üzere tüm dünyada demokrasi ve insan haklarını yaymaktı. ABD'nin yeni askeri stratejisinin temel unsuru "önceden saldırı" ve "önleyici savaş" kavramlarından oluştu.

Bu kavramlarla ABD, özellikle haydut devletler ve onların desteklediği terörist grupların ABD ve müttefiklerine kitle imha silahlarıyla saldırmasını beklemeden, kendine yönelik tehdit algıladığı hedefleri vurma hakkını kendinde gördüğünü ifade etti. ABD, bu strateji doğrultusunda, Irak'ın elinde BM kararlarına rağmen kitle imha silahları bulunduğu, Saddam Hüseyin'in bölge barışını tehdit ettiği ve Usame bin Ladin'e destek vererek uluslararası terörizmi körüklediği iddialarıyla Irak'a saldırdı. ABD'nin öncülüğünde oluşturulan koalisyonun 20 Mart 2003'te hem havadan hem de karadan başlattığı harekât sonucunda, Irak'ın kontrolü kısa sürede müttefik güçlerin eline geçti. Saddam rejimine son verildi, hatta Saddam Hüseyin tutuklandı. Irak'ta ABD'ye karşı saldırılar devam ediyor ve istikrar bir türlü

⁷³ Yavuz Gökalp Yıldız, "Bush Doktrini Ve Irak Üzerine Savaş", **New Perspectives Quarterly Türkiye**, Cilt: 4, Sayı: 4, Yıl: 2002.

sağlanamamış olsa da, ABD alt yapıyı tamir etmek ve devleti yeniden yapılandırmak için çaba sarf etmeye başladı. Irak'ın yönetiminin kendi halkına devri için öncelikle geçici bir yönetim oluşturdu, bu yönetim geçici bir anayasa hazırladı ve seçimler yapıldı.⁷⁴

ABD, 11 Eylül 2001 tarihli terör olayının asıl sorumlusunun Usame Bin Laden olduğunu işaret ederek ve Usame Bin Laden'in de Afganistan'da Taliban tarafından saklandığı gerekçesiyle 8 Ekim 2001 tarihinde Afganistan'a karşı bir hava harekâtı başlatmıştır. Bu harekâtın temel amacı; Usame Bin Laden'in yakalanması ve Taliban rejiminin cezalandırılıp, yıkılmasıdır. Bu harekât ile teröre destek veren, göz yuman veya ABD'nin dünya politikasına karşı çıkan "haydut devletler" ile cihat gruplarına, Washington'un kararlılığının gösterilmesi ve gözdağı verilmesi amaçlanmıştır.⁷⁵ ABD'nin "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" adıyla girişmiş olduğu bu eylem uluslararası politikada önemli etkiler yaratmıştır. Operasyonun Afganistan'a yönelmesi ve gerekçe olarak da Usame bin Laden'in gösterilmesi başta Afganistan halkı olmak üzere tüm dünyada endişe yaratmıştır. ABD'nin böyle bir harekâtıyla tüm dünya kamuoyunda hedefin neden Afganistan olduğu sorgulanmaya başlanmıştır. Ancak, Afganistan'ın petrol ve doğalgaz kaynakları açısından jeopolitik öneme sahip olması, Güney Asya, Orta Asya ve Orta Doğu'yu birbirine bağlayan önemli bir kavşak noktasında yer alması bu operasyonun ardında önemli askeri; siyasi ve ekonomik çıkarların olduğunu düşündürmektedir.⁷⁶

11 Eylül 2001 tarihli terör saldırısı neticesinde küresel güç elde etme savaşında olan Amerika için Afganistan ilk sömürge durağı olmuştur. 11 Eylül terör saldırısını gerekçe gösteren ABD Başkanı George W. Bush, "önce saldırıyı gerçekleştirenlerin (destekçileriyle birlikte) mutlak surette cezalandırılacağını açıklamış, ardından da saldırının Usame Bin Laden ve onu ülkesinde barındıran Taliban yönetimi ile bu yönetime açık ya da kapalı olarak destek veren birkaç İslam

⁷⁴ Yavuz Gökalp Yıldız, **Oyun İçinde Oyun "Büyük Ortadoğu"**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s. 483.

⁷⁵ Fevzi Uslubaş, **SSCB'den Sonra Rusya'da mı? Afganistan, Küresel Terör ve ABD İmparatorluğunun Bataklığı**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2005, s. 240

⁷⁶ Bülent Aras ve Gökhan Bacık (der.), **11 Eylül Öncesi ve Sonrası**, İstanbul, Etkileşim yayınları, 2006, s.222.

ülkesi olduğunu beyan etmiştir.⁷⁷ ABD'nin Afganistan savaşı ile birlikte İran, Irak, Suriye gibi pek çok Orta Doğu ülkelerini ve Somali'yi hedef göstermiş olması bu açıdan dikkat çekici olmuştur. Terörle mücadele gerekçesiyle başlatılan Afganistan savaşı ABD'nin Avrasya'daki etkinliğini artırmıştır. Bu savaşın yaratmış olduğu etki çerçevesinde Orta Asya'ya birçok Amerikan üssü yerleştirilmiştir.⁷⁸ Afganistan operasyonunun ardından da ABD benzer gerekçelerle Irak'a yönelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinden itibaren uluslararası sistemi şekillendiren iki kutuplu yapının 1980'lerin ortasından itibaren gevşemeye başlaması bütün dünyada olduğu gibi Orta Doğu'da da etkisini gösterdi. Orta Doğu Soğuk Savaş boyunca ABD ile SSCB arasında bir mücadele alanına dönüşmüştü. Fakat Soğuk Savaş döneminde kutup liderleri birbirlerini sınırlayabiliyorlardı ve bu durum Ortadoğu'ya da yansıyor. Nitekim ABD'nin Ortadoğu'yla ilgili olarak ilan ettiği hemen hemen bütün doktrinler SSCB'nin bölgede etkinliğinin arttığı dönemlere denk gelmişti. Ancak 1985'te Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle birlikte, Moskova'nın dünyada ve bölgede azalan etkinliği ABD'nin Ortadoğu'da daha serbest hareket edebilmesine neden oldu. ABD, 1990'ların başından itibaren sahnede yalnız kaldı ve Orta Doğu'yu da şekillendirmeye başladı.⁷⁹

Orta Doğu ve Orta Asya zengin ekonomik doğal kaynakları, güçsüz yapıları ve ABD hegemonyasına karşı çıkabilecek unsurların yer aldığı coğrafyayı çevrelemeleri nedeniyle, Amerikan politikalarının merkezine yerleşmiştir. Amerika Orta Doğu'yu, Rusya'da dâhil ileride belirebilecek bir Avrupa tehlikesine ve Orta Asya'yı ise hızla gelişen Çin tehlikesine karşı kullanmayı planlamıştır. Plânını yürürlüğe koyma fırsatını ise, ABD'nin egemenlik sembolleri olarak gösterilen New York'taki Dünya Ticaret Örgütü binası ile Washington'daki Pentagon binasına yapılan terörist saldırılarla bulmuştur. ABD'nin Irak'a müdahalesinde Irak'taki petrol rezervleri önemli bir yer tutmaktadır. ABD'nin petrol üretimi Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sırayı almaktadır ve 350 milyon tonluk bir iç üretime sahiptir. Ancak

⁷⁷ İsmail Birer, "Bir Eylem Planı'nın Parçası mı? 11 Eylül Sonrasında Stratejik Menfaatler Açısından Bakış", Osman Metin Öztürk (der.), **Onbir Eylül bir Örtülü Operasyon Mu?**, Ankara, Biltek Yayınları, 2002, s. 134.

⁷⁸ Refet Yinanç ve Hakan Taşdemir (der.), **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Yayıncılık, 2002, Ankara, s.297.

⁷⁹ Özge Özkoç, "Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 64, No. 3, 2009, s. 175.

ABD, petrol ithal eden ülkeler arasında 500 milyon ton ile ilk sırayı almaktadır. ABD'nin 2001 yılı petrol tüketimi 850 milyon tondur. Dünyanın en büyük petrol ithalatçısının dünya petrol rezervlerinin en fazla bulunduğu Orta Doğu bölgesini kendi politikalarıyla zıt düşen yönetimlere bırakması, hayati çıkarları ile tamamen ters düşmektedir.⁸⁰

ABD Soğuk Savaş'ın sona ermesinden 11 Eylül olaylarına kadar Orta Doğu politikasının temelini daha öncede vurgulandığı üzere enerji kaynakları ve İsrail'in güvenliği üzerinde yoğunlaştırmıştır. Ancak 11 Eylül olaylarından sonra bölgeden kaynaklandığına inandığı radikal İslamcı terörizm ile mücadele ve kitle imha silahlarının bölgedeki bazı rejimlerin eline geçme ihtimalini önlemek de ABD'nin Orta Doğu politikasına bakışını belirleyen faktörlerden olmuştur.⁸¹ 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a gerçekleştirilen terörist saldırılarla başlayan, tüm dünyayı tehdit edip, etkisi altına alan ve uluslararası alana yayılabilen terörizm tehdidi, sonuçları açısından yeni bir dünya düzeninin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

ABD Senatosu, ABD Anayasası gereğince Başkan Bush'a verdiği 15 Eylül 2001 tarihli "Askeri Kuvvet Kullanma" yetkisi hakkındaki kanunda; 11 Eylül saldırısının, ABD'ne, vatandaşlarına ve ulusal güvenliğine karşı olağanüstü tehdit oluşturan bir ihlal olduğunu belirtmiştir. Kanun aynı zamanda Anayasanın verdiği yetki çerçevesinde uluslararası terörizme karşı koruyucu ve caydırıcı tedbirler almak hakkının; ABD'nin "Meşru Müdafaa" ve ABD vatandaşlarının güvenliklerinin korunması hakkına dayandığı, kuvvet kullanımının, muhtemel hedeflerinin ise, uluslararası terör örgütlerine, terörist kişilere ve teröre destek veren uluslara karşı kullanım yetkisine dayandırıldığı deklere edilmiştir.⁸² Nitekim ABD, 11 Eylül terör eylemlerini, "Anglosakson medeniyete açılmış bir savaş" olarak tanımlamış ve böylece terörizmi küresel bir güç statüsüne dönüştürerek, dünyanın sürekli bir savaş ortamında tutulmasını kurumsallaştırma ve meşrulaştırma çabası ve gayreti içine

⁸⁰ Noam Chomsky, **11 Eylül ve Sonrası**, Aram Yayıncılık, İstanbul: 3.baskı, 2004, ss.65–73.

⁸¹ Mustafa Aydın, Nihat Ali Özcan, **Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye**, TEPAV, Ankara, 2007, s. 9

⁸² Mesut Hakkı Caşın, "ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Afganistan Savaşı Ve Uluslararası Sistemin Muhtemel Koordinatları, **Jeopolitik Dergisi**, Sayı 1, 2002.

girmiştir.⁸³ 11 Eylül'de gerçekleştirilen terör eylemleri her ne kadar ABD ve dünya tarafından nefretle kınandıysa da, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde en çok ihtiyaç duyduğu düşmanı yaratarak, bundan sonra uygulayacağı politikalara zemin hazırlanmasına neden olmuştur.

ABD'nin ekonomik gücünün bir simgesi olan Dünya Ticaret Merkezi ve askeri gücünün bir sembolü olan Pentagon'un aynı anda vurulması, ABD halkı üzerinde, hükümetlerinin bundan sonra girişeceği her saldırgan eyleme sıcak bakmasına neden olabilecek bir korkunun doğmasına neden olmuştur. 11 Eylül saldırılarının halk üzerinde yarattığı korku, saldırılara zemin hazırlayıcı bir etki yaratmış, bir anlamda bu korkudan yararlanılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde, yeni "yenidünya düzeni"nin dinamikleri belli olmaya başlamıştır. Bu döneme damgasını vuran en önemli gelişme, Huntington tarafından Soğuk Savaş yıllarında ortaya atılan "müdahalecilik" kavramına meşruiyet kazandırılmış olmasıdır.⁸⁴ Böylece ABD, dünya egemenliğini sürdürebilmek için kendi dışında kalan dünyayı da hegemonik bir biçimde yönlendirmeye başlamış, Rusya Federasyonu, İran, Pakistan, Şili gibi otoriter rejimlerle yönetilen ülkelerle hemen ilişkilerde bulunmuştur.⁸⁵

ABD Başkanı George Bush'un 15 Eylül 2001'de ABD halkına yönelik yaptığı konuşma da, bu açıdan bakıldığında oldukça anlamlıdır: "Sizden istenen sabırlı olmanız, çünkü bu savaş kısa sürmeyecektir. Sizden istenen azimli olmanız, çünkü bu savaş kolay geçmeyecek. Sizden istenen kuvvetli olmanız, çünkü zafere giden yol uzun olabilir." Aynı konuşmada, Başkan Bush tarafından bundan sonra izlenecek politikaların alacağı şekil, şu sözlerle ifade edilmektedir:

"ABD'ye savaş açanlar, kendi yıkımlarını kendi elleriyle seçmişlerdir. Zafer, terörist örgütlere ve onlara kucak açıp destekleyenlere yönelik bir dizi kararlı eylemle sağlanacaktır. Sizi temin ederim ki, sembolik bir eylemle yetinmeyeceğiz. Bizim vereceğimiz karşılık çok kapsamlı, güçlü ve etkili olmalıdır."⁸⁶ Bütün bu

⁸³ Orhan Gökçe, **Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü**, Konya, Çizgi Kitapları, Temmuz 2004, s.85-86.

⁸⁴ Hasan Bülent Kahraman, **Sahibini Arayan Barış**, İstanbul, Everest Yayınları, 2002, s.2-3.

⁸⁵ Robert D. Kaplan, "ABD Dış Politikası Aslına Döndü", **Sahibini Arayan Barış**, Der. Metin Sever, Ebru Kılıç, İstanbul, Everest Yayınları, 2001, s.194.

⁸⁶ George W. Bush, "Ulusa Sesleniş", 15 Eylül 2001.

söylemlerden de anlaşıldığı gibi 11 Eylül, ABD'nin küresel güç olma konumunu devam ettirme konusunda aradığı meşruiyeti sağlayan önemli bir gelişme olmuştur. 11 Eylül'de meydana gelen olaylar, her şeyden önce Amerikan güvenlik algılamalarını değişikliğe uğratmıştır. Bu gelişme aynı zamanda 2001 başında işbaşına gelen Bush yönetiminin Clinton sonrası dış politikaya getirdiği daha saldırgan ve müdahaleci üsluba yeni bir meşruiyet kazandırmıştır. 11 Eylül sonrasında Bush'un adıyla yeni Amerikan dış politikasının temel felsefesini oluşturan "Bush Doktrini" açıkça dünyayı tekrar Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi ikili bir ayrıma tabi tutmuştur.

Bush, 26 Eylül'de Kongre'deki mesajında tüm ülkelere bir seçim yapması gerektiğini, "ya bizimle berabersiniz, ya da bizim karşımızda teröristlerle" ifadeleriyle bundan sonra izleyeceği politikaları net bir şekilde ortaya koymuştur. Bush, açıkça, ABD ile birlikte hareket etmeyen ve kendileri gibi düşünmeyen tüm devletleri "onlarla" birlikte görme eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Böylelikle, yeni Amerikan politikasında artık "Sovyet tehdidi" söyleminin yerini "terör tehdidi" almıştır.⁸⁷

11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen terör saldırılarından sonra BM Güvenlik Konseyi, 12 Eylül 2001 tarihi ve 4370 sayılı toplantısında konuyu ele almıştır. Konsey aynı gün ve 1368 Sayılı Kararında Birleşmiş Milletler Antlaşmasının amaç ve ilkelerini tekrar teyit ederek terörizmin neden olduğu uluslararası barış ve güvenlik tehditleriyle her türlü araçla mücadele etmeye karar vermiştir. Konsey BM Antlaşmasını uygun olarak münferit ya da kolektif doğal meşru müdafaa hakkını teslim ederek; 11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen terörist saldırıları kınamış ve herhangi bir terörizm fiili gibi bu tür fiilleri uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit olarak görmüştür. 28 Eylül'de Konsey tarafından alınan 1373 sayılı kararlar ise terörist eylemlerin uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir tehdit oluşturduğu belirtildikten sonra bütün devletlerin terörizm karşı sözleşmeler taraf olmaları, terörizmle mücadelede işbirliği yapmaları çağrısında bulunmuş ve bütün devletlerden terörist eylemlerin finansmanın engellenmesi

⁸⁷ Meltem Özbostancı Uğurlu, **Soğuk Savaş Sonrası Değişen Dünya Koşulları Ve Yeni Uluslararası Konjonktürde ABD'nin Yeri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2006, ss. 70-77.

istenmiştir. Saldırıların hemen ardından NATO Konseyi 11 Eylül'de yayınladığı bir bildiriyle saldırıları kınamış, saldırılardan duyduğu üzüntüyü ve ABD halkı ile olan dayanışmasını dile getirmiştir. 12 Eylül 2001 tarihinde Kuzey Atlantik Konseyi toplanarak bir gün önce, ABD'ye karşı işlenen saldırıları ele almıştır. Konsey bu saldırının, Amerikan Birleşik Devletlerine dışarıdan tevcih edildiğinde karar verilirse, NATO'nun 5nci maddesinin kapsamı dâhilinde bir fiil olarak kabul edileceğine karar vermiştir.⁸⁸

11 Eylül 2001'de El-Kaide'nin ABD'ye karşı yönelttiği terör saldırısı Orta Doğu'nun kaderini de derinden etkiledi. 11 Eylül saldırısından sonra El Kaide'nin konuşlanmış olduğu Afganistan'a karşı BM Güvenlik Konseyi'nin onayı ile ve ABD'nin liderliğinde uluslararası bir askeri operasyona girişilmesi kaçınılmazdı.⁸⁹ Nitekim 11 Eylül saldırılarından kısa bir süre sonra "El-Kaide" örgütünün ve Suudi Arabistan kökenli Usame Bin Ladin'in olayla bağlantısı anlaşılınca 7 Ekim 2001 tarihinde ABD ve İngiltere öngördükleri plan çerçevesinde Afganistan'a hava saldırılarında bulunmaya başladılar.⁹⁰

Sonuç olarak 11 Eylül saldırıları ve sonrasında düzenlenen Afganistan operasyonu ABD'nin küresel egemenlik projesi için yolun açılmasında etkili oldu. Yoksa yeni güvenlik stratejisi 11 Eylül'e tepki olarak doğmadı, alt yapısı çok önceden hazırlanmıştı ve ABD'nin şu andaki dış ve güvenlik politikaları, 1945'ten beri izlediği dünyanın çeşitli bölgelerinde kendisine rakip olabilecek güçlerin doğmasına engel olma politikasının taktiksel düzeyde farklılaşmış devamından başka bir şey değildi. Fakat hedef, dünya liderliği olduğunda yeterli bir taktik olan, ABD askerinin dünyada gerekli olan her yere kısa sürede ulaştırılması ve orada mutlak askeri üstünlük kurması, hedef mutlak kontrole dönüşünce yeterli olamıyor. Potansiyel rakiplerin doğmasını önleyebilmek için artık dünyanın temel

⁸⁸ İrfan Polat, **11 Eylül Terör Saldırıları Ve Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan Müdahalesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2006, ss. 92-93.

⁸⁹ İter Türkmen, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Doğu Politikası**, BİLGESAM Yayınları, No. 4, 2010, s. 30.

⁹⁰ Markus Krajewski, Osman Can, "ABD'nde Terör Saldırısı ve Afganistan'a Karşı Savaş: Uluslararası Hukuk Hangi Yanıtları Verir", **E-Akademi**, sayı 14, Nisan 2003, <http://www.e-akademi.org>

kaynaklarının da kontrol edilmesi gerekiyordu. İşte Irak'a ikinci kez yapılan müdahale de bu çerçevede anlam kazanmıştır.⁹¹

2.5. İkinci Irak Müdahalesi- 2003

1990'da patlak veren Körfez Savaşı sırasında ve sonrasında Irak, ABD'nin Ortadoğu politikasının en problemlili ülkesi haline gelmiştir. Irak lideri Saddam Hüseyin'in kitle imha silahları ürettiğini savunan ABD, bu ülkeye uyguladıkları ambargo aracılığıyla Irak'ı "çevreleme" politikası yürütmüş ve Bush yönetimi de; iktidara gelir gelmez Irak meselesine ağırlık vereceğinin işaretlerini, açıklamaları ve bazı uygulamalarıyla göstermiştir.⁹²

İki kutuplu sistemin sona erdiği 1990'lı yılların başında Saddam'ın Kuveyt'i işgalini takiben Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması ve ardından Madrid süreci ile başlayıp Oslo Anlaşması ile devam eden Arap-İsrail barış görüşmeleri, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası Orta Doğu politikasının yeni sürece paralel olarak şekillendiği anlamına geliyordu. Nitekim Washington, Irak ve Filistin temelli bir politik sürece işaret ettiğinden, Kuveyt krizi ve Oslo süreci siyasal çevrelerde hem bölgesel hem de global politika açısından oldukça önemli gelişmeler olarak nitelendi. Özellikle Clinton yönetimi, Körfez Savaşı'ndan hemen sonra Arap-İsrail barış görüşmeleri üzerinde yoğunlaşmış ve bu bağlamda İsrail'in ve Filistinlilerin taleplerinin uzlaştırılması konusundaki çabaların ürünü olarak 1993 Eylülünde başlayan Oslo süreci yaşanmıştır. Ancak, Soğuk Savaş sonrası hem Orta Doğu'da hem de dünya politikasında ABD merkezli çözümler George H. Bush'un "Yeni Dünya Düzeni" söyleminin gölgesinde gelişmiştir. Bu çerçevede Soğuk Savaş sonrası değişen dengeler ABD'yi küresel bir güç konumuna taşıırken; bu durum özellikle Irak ve Filistin sorununa Washington merkezli çözümlerin üretildiği bir döneme işaret etmekteydi. Bu bağlamda, ABD'nin Orta Doğu politikasının geçmişten günümüze iki ana temel üzerine oturduğunu belirtmekte fayda vardır. Bunlardan birincisi petrolün akışını denetleme ve bunun rakip güçlerin eline geçmesini engellemek amacıyla Orta Doğu'da dost ve müttefik ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesidir. İkincisi ise bölgedeki

⁹¹ Mustafa Aydın, "Amerika Dünyadan Ne İstiyor? ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politikası", **Stradigma**, Sayı 4, Mayıs 2003. <http://www.stradigma.com/turkce/mayis2003/vizyon.html>

⁹² Yakup Beriş, Aslı Gürkan, **TÜSİAD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu**, Temmuz 2002, s. 28.

bu çıkarlarla da bağlantılı olarak İsrail'in güvenliğini sağlamaktadır.⁹³ Daha sonra ise bu iki amaca bir üçüncüsü daha eklenmiştir. Bu da 11 Eylül saldırılarından sonraki dönemde ABD dış politikasının temeli olan “terörle mücadele” stratejisidir.

ABD, 11 Eylül saldırılarının doğrudan kendisini hedef almadığını, aslında tüm uygar ve özgür toplumlara karşı olduğunu ilan etmiştir. Bu görüş 2002 yılında yayınlanan Amerikan Ulusal Güvenlik Doktrini'nde de yer almış ve 20. yüzyılda totalitarizm ile özgürlük arasında yaşanan savaşı özgürlüğün kazandığına işaret edilerek, 21. yüzyılın da benzer bir mücadeleye sahne olacağı öngörülmüştür. Bu öngörüye göre uluslararası sistemin dengesi ve insanlığın geleceği için, temel insan hakları ile ekonomik ve siyasal özgürlüklere bağlı ulusların, özgürlük, demokrasi ve serbest girişimi savunmaları gerekmektedir.

Bu çerçevede, 11 Eylül saldırıları sonrasında Irak'ın da içinde bulunduğu bir grup ülkenin ABD tarafından “şer eksenini” ilan edilmesi ile başlayan süreç, ABD'nin Irak'a müdahalesinin zeminini hazırlamıştır. Yine aynı dönemde yayınlanan “Ulusal Güvenlik ve Strateji” belgesinde ortaya çıkan ön alıcı/önleyici saldırı (Preemptive Strike) konsepti ile ABD için orta ve uzun dönemde güvenlik riski oluşturduğu düşünülen ülkelere tehdidin oluşma aşamasında askeri operasyon düzenleme hakkı ortaya konmuştur. Bu çerçevede Saddam Hüseyin'in Kitle İmha Silahlarına (KİS/WMD) sahip olduğu iddiası, BM gözlemcileri ile işbirliği yapmayarak BM deneticilerini sınır dışı etmesi ve BM kararlarını uygulamaması, önleyici saldırının gerekçeleri olarak vurgulanmıştır. Bu bağlamda 20 Mart 2003'te, ABD'nin, Saddam Hüseyin'in elinde olduğu iddia edilen kitle imha silahlarını yok etmek, Irak'ı silahsızlandırmak, Ortadoğu'ya demokrasiyi getirmek ve Irak halkını özgürleştirmek söylemi ile Irak'ı işgali gerçekleşmiştir.⁹⁴

11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ABD, Irak'ı “şer eksenini” sıralamasında ilk sıraya yerleştirmiştir. ABD, 25 Ekim 2002'de, teröre yataklık ettiği veya edeceği ve silahsızlanma konusundaki yükümlülüklerini ihlal ettiği ve elindeki kitle imha

⁹³ Ferhat Piriñçi, “2003 Savaşı Sonrası Süreçte Irak'ta Siyasal Yapılanma”, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü İkinci Orta Doğu Semineri: **Dünden Bugüne Irak**, 27-29 Mayıs 2004, Elazığ, Fırat Üniversitesi Basımevi, s. 482.

⁹⁴ BUSAM, “ABD'nin Irak'tan Çekilme Süreci Ve Bölge Dinamikleri Açısından Değerlendirilmesi”, İstanbul 2009, s. 3. <http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/080109abd-iraktan-cekilme-sureci.pdf>

silahlarını sorumsuzca kullanacağı gerekçeleri ile BM Güvenlik Konseyi izini olmaksızın oluşturulacak bir koalisyon ile Irak'a karşı kuvvet kullanabileceğini resmen açıklamıştır.⁹⁵ ABD tarafından ileri sürülen sebeplerin hepsi aslında asılsız, temelsiz ve kuşkulara dayalıdır. ABD ve Güvenlik Konseyi arasında yoğun pazarlıklar yapılmıştır. BM Güvenlik Konseyi 3 Nisan 1991 tarihli 687 sayılı Kararda öngörülen yükümlülüklerin yerine getirilmesini uluslararası denetim altında bir takvime bağlayan ve yükümlülüklerin sürekli ihlalinden ötürü ciddi sonuçlarla karşılaşacağı” yolunda Irak’ı ısrarla uyanan 8 Kasım 2002 tarih ve 1441 (2002) sayılı kararı kabul etmiştir.⁹⁶

Ne var ki, ABD'nin, denetim rejiminin etkinliğine ve Irak'ın işbirliği derecesine ilişkin şüpheleri devam etmiştir. 5 Şubat 2003'te, ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell BM'ye dönerek, denetim rejiminin işlemediğini ve Irak'ın hala kitle imha silahlarını sakladığını ifade etmiştir. Gerilimin arttığı ve görüş ayrılıklarının derinleştiği bu dönemde, İspanya ve İtalya dâhil sekiz Avrupa ülkesi ABD'nin tavrını destekleyen bir tezkere imzalamışlardır. Denetim rejimi işlemeye başladıktan 11 hafta sonra, 14 Şubat 2003 tarihinde denetçiler, Irak'ta kitle imha silahları olduğuna ilişkin hiçbir kanıt ulaşımadıklarını fakat sebebi izah edilemeyen pek çok parça ve maddelere rastladıklarını belirten raporlarını BM Güvenlik Konseyi'ne sunmuşlardır. On gün sonra, 24 Şubat 2003 tarihinde ABD, İngiltere ve İspanya, Irak'ın 1441 sayılı karar çerçevesinde silahsızlanma konusunda kendisine tanınan son fırsatı değerlendirmede başarısız olduğunu deklare eden bir karar tasarısı sunmuşlar ancak Fransa, Rusya ve Çin'in bunu veto edeceklerini açıklamaları üzerine, tasarıyı geri çekmek zorunda kalmışlardır. 28 Şubat 2003 tarihinde Beyaz Saray Sözcüsü Ari Fleischer, yönetimin amacının artık Irak'ı basitçe silahsızlandırmak olmadığını fakat amacın artık “rejim değişikliği” haline geldiğini ifade etmiştir. Tüm bu gelişmelerin ardından, ABD, 20 Mart 2003 tarihinde Irak'ta “rejim değişikliğini” amaçlayan kapsamlı bir operasyon başlatmış ve kısa bir süre içinde de Irak'ı işgal etmiştir.⁹⁷ Irak'ın bölgedeki ABD müttefikleri için bir tehlike olmaktan çıkarılmasının dışında

⁹⁵ Fatma Taşdemir, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**, Ankara, USAK Yayınları, 2006. ss.153-155

⁹⁶ Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 500.

⁹⁷ Taşdemir, **a.g.e.**, s. 244.

bu ülkedeki enerji kaynaklarını denetimi altına alan ABD, bu yolla bölgeyi yani İran'ı, Türkiye'yi, hatta Rusya'yı, Pakistan'ı ve tüm bölgeyi denetlemeyi amaçlamıştır.⁹⁸

Bu müdahale, ABD'nin tarihinde çok nadir rastlanan bir şekilde gerçekleştirilmiştir. ABD, herhangi bir uluslararası örgüte başvurmadan kendine yakın birkaç müttefikleriyle askeri operasyona girişmiştir. Birleşmiş Milletler'in veto sistemine takılmış ve arkasına İngiltere'yi de alarak askeri müdahaleyi başlatma kararı almıştır. Bunun yanında NATO'da özellikle başını Fransa'nın çektiği Avrupalı üyelerin engeline takılan ABD, kararlılığını tüm dünyaya göstermek adına Irak'a girmiştir. Müdahale esnasında Amerikan yöneticilerinden George W. Bush, Rumsfeld, Wolfowitz, Powell gibi isimler teröre destek verdikleri ve bazen de kitle imha silahlarına sahip oldukları iddiasıyla Orta Doğu'nun iki önemli devletine tehdide varacak açıklamalarda bulunmuşlardır. ABD, kriz bölgelerinden biri olarak tanımladığı Orta Doğu'ya askeri olarak müdahale tehdidinde bulunmaktan çekinmiyordu. ABD'nin Soğuk Savaş boyunca destek verdiği Saddam Hüseyin yönetimi gibi otoriter bir hükümeti devirme çabası ve bunu başarmış olması, bölgedeki diğer otoriter hükümetler tarafından da ileride kendilerine karşı alınabilecek olası önlemlerin varlığını gündeme getiriyordu.⁹⁹

Bölgedeki enerji kaynaklarını kontrol edebilmek, Rusya'nın, Çin ve yükselmekte olan Hindistan'ın Orta Doğu politikalarını etkilemek adına böylesi bir müdahaleyi gerçekleştiren ABD, biraz zorlansa da kısa sürede amacına ulaşmış oldu.¹⁰⁰ Bush yönetiminin Irak'a yönelik politikasını biçimlendiren, petrolün dışında etkenlerin varlığı da yadsınamaz. Bu etkenleri oluşturan güç merkezlerinin başlıcaları ise; ABD askeri-endüstriyel kompleksi, ABD'ndeki Yahudi lobisi ve Cumhuriyetçi Parti üzerinde çok etkin olan Hıristiyan radikaller olarak sayılabilir.¹⁰¹

⁹⁸ Tayyar Arı, "Orta Doğu'nun Değişmeyen Kaderi ve ABD", www.tayyarari.com/download/eskiyazi/ortadogununkaderi.doc

⁹⁹ Gamze Göngörmüş Kona, "Obama Dönemi ABD'nin Güvenlik Politikası", <http://www.politikadergisi.com/makale/obama-donemi-abd%E2%80%99nin-guvenlik-politikasi>

¹⁰⁰ Recep Kök, "ABD'nin Orta Doğu Projesi Ve Enerji Koridorlarının Merkezindeki Türkiye", <http://www.deu.edu.tr/userweb/recep.kok/ortadogu.pdf>

¹⁰¹ Necdet Pamir, "Irak'a Müdahale ve Petrol Boyutu", http://www.emo.org.tr/ekler/4bb077f18daa662_ek.pdf?dergi=329

Irak'ın nükleer/biyolojik silahları üretecek teknolojiye sahip olduğu iddiasının Irak işgali için yapılmış gerçek dışı bir beyan olması da dünyada ABD kredibilitesini ve ABD'nin üstünlük iddialarının etkisini azaltan bir etki yarattı. Irak ordusunu, hava gücünü, ekonomisini çökerten işgal, İran'ın önemli bir bölgesel güç olarak ortaya çıkmasını sağladı ve bölgede, özellikle Irak'ta gücünü artırmasına yol açtı.¹⁰²

Irak'ın 20 Mart 2003 tarihinde ABD'nin önderliğindeki koalisyon güçleri tarafından işgaliyle başlayan süreç, Irak'ta ve Ortadoğu'da etkilerini hala sürdürmeye devam ediyor. Kısa sürede biten savaş neticesinde Baas rejimi yıkıldı ve Irak'ta Saddam Hüseyin ve Baas-sonrası yeni bir dönem başladı. Irak'ın işgali ABD için ilk bakışta bir 'rejim değişikliği' idi, ancak sonrasında gelişen olaylar nedeniyle her bakımdan masraflı bir işgal ve zorlu bir devlet inşası sürecine dönüştü. Yapılan hatalar ve öngörülemeyen faktörler nedeniyle, Saddam Hüseyin'i devirmek işin kolay tarafı oldu; işgal sonrası istikrarı sağlamak ve siyasi yapılanmayı sürdürmek ise en karmaşık ve zor kısım haline geldi. Savaşın hemen ertesinde Irak'ta devlet cihazı çöktü ve muazzam bir iktidar boşluğu doğdu.¹⁰³

ABD hem Irak'ı yeniden yapılandırmak hem de Orta Doğu'yu yeniden şekillendirmek için zaten farklı isimler altında gündemde olan Büyük Orta Doğu Projesi'ni yürürlüğe koymaya başladı. 2000'li yıllarda ABD'nin Orta Doğu politikasını tüm boyutları ile anlayabilmek adına Büyük Orta Doğu Projesi'ne ve projenin bölge ülkeleri ve halkı üzerinde yaratmış olduğu etkiye bakmak gerekmektedir.

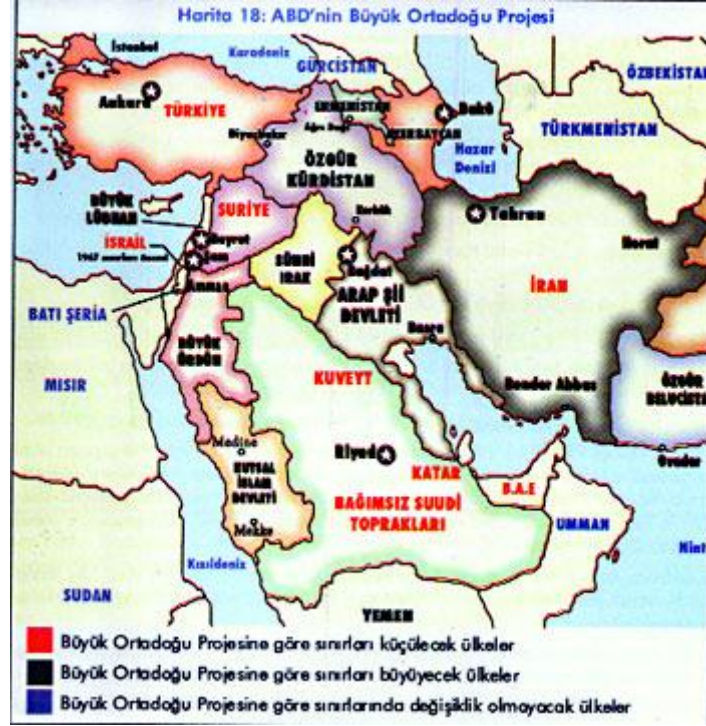
2.6. Büyük Orta Doğu Projesi

Büyük Ortadoğu Projesi ya da tam resmi adıyla Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile Müşterek bir Gelecek ve İlerleme için Ortaklık Projesi (*Greater Middle East Initiative veya Partnership for Progress and a Common Future with the Region of the Broader Middle East and North Africa*). Amerika Birleşik Devletleri 43. Başkanı Bush hükümeti tarafından Büyük Ortadoğu adıyla duyurulan,

¹⁰² Recep Boztemur, "Irak Savaşı Sonrası Orta Doğu", **SAREM 5. Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Ankara, Genel Kurmay Başkanlığı Basımevi, 2008, s. 155.

¹⁰³ Gökhan Çetinsaya, **SETA: Irak Dosyası Irak'ta Yeni Dönem, Orta Doğu ve Türkiye**, SETA Yayınları, Ankara, Nisan 2006, s. 7.

en batıda Fas'ın Atlantik kıyılarından, en doğuda Pakistan'ın kuzeyindeki Karakorum yaylalarına, Kuzeyde Türkiye'nin Karadeniz kıyılarından Güneyde Aden ve Yemen'e kadar uzanan bölgede, Müslüman ülkelere demokrasi ihracını ve bu ülkelerin pazarlarının açılmasını amaçladığı açıklanan plandır.¹⁰⁴

Harita: Büyük Orta Doğu Projesi'nin sınırları

Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) çok kullanılmasına rağmen hala tam olarak tanımlanmış bir proje ya da plan değildir. Projeyi ifade etmek için kullanılan başlıkların bolluğunun yanı sıra, projenin içeriğinin ne olduğu ile ilgili de genel bir kabul ve kanaatte bulunmamaktadır. Hatta projenin orijini ile ilgili de birbirinden oldukça farklı görüşler var. Kimisi projenin geçmişini Sovyetler Birliği'nin çöküşünden hemen sonrasına götürürken, kimisine göre de projenin sadece birkaç yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Tüm bunlar, proje ile ilgili detaylı bir değerlendirme yapmaya engel teşkil ediyor.¹⁰⁵ Ancak her ne kadar içeriği ve tanımı net olmasa da şurası bir gerçektir ki bu plan Yeni Muhafazakârların (Neo-Con) Amerika'nın yenedünya düzeni kurmasını ve ABD'nin buna hakkı olduğuna dayanan

¹⁰⁴ http://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCy%C3%BCK_Ortado%C4%9Fu_Projesi

¹⁰⁵ Cenap Çakmak, "Bush'un Dış Politikası ve Büyük Ortadoğu Projesi" http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=162:bushun-d-politikas-ve-bueyuek-ortadou-projesi&catid=98:analizler-abd&Itemid=135

görüşleri çerçevesinde oluşan Büyük Orta Doğu Projesi birinci bölümde yapılan Orta Doğu'nun geniş tanımı içerisinde yer alan bölgeyi ve çevresini ilgilendirmektedir. Bu plan, aynı zamanda ABD'nin yumuşak hegemonik anlayıştan askeri hegemonyaya geçişini de simgeler.¹⁰⁶ Soğuk savaş sonrasında ABD Orta Doğu'ya direkt müdahil olmaya başladı. Bunun ilk örneği Irak'a karşı yapılan Körfez Savaşı olmuştur. Ve ABD 25 bin civarı askerini Kuveyt'e yerleştirmiştir.¹⁰⁷

Soğuk Savaş sonrası tek süper güç olarak kalan ve diğer devletlere nazaran uluslararası politikanın şekillenmesi yönünde küresel politika takip eden ve Orta Doğu ve Avrasya coğrafyasının yeniden yapılanması yönünde politik hedefler güden, ABD 11 Eylül sonrası tek taraflılık politikası izlemeye başlamıştır.¹⁰⁸ Öteki -düşman-tanımlaması konusunda da yeni açılımlar olmuştur. ABD, 11 Eylül sonrası müttefiklerini 'biz' ve müttefiki olmayanları 'onlar' ilan ederek 'bizden değilseniz düşmanımızsınız' anlayışını ortaya koymuştur. Böyle bir ortamda Büyük Orta Doğu Projesi ya da Genişletilmiş Orta Doğu projesini ortaya atmışlardır.¹⁰⁹

Büyük Orta Doğu Stratejisi, Bush yönetiminde ilk kez 2002 yılında Dışişleri Bakanı Colin Powell tarafından gündeme getirildi. Powell Irak'ın yanı sıra tüm Orta Doğu'ya demokrasi getirilmelidir dedi. BOP, ABD Başkanı Bush tarafından ilk olarak 2003 yılının Kasım ayında, "Büyük Orta Doğu'ya özgürlük, demokrasi ve refahın getirilmesinin yeni dönemin stratejisi olarak benimsendiğinin açıklanması ile başlamıştır.¹¹⁰ Konuyu bir kez daha 20 Ocak 2004 tarihinde yaptığı 'Ulusa Sesleniş' konuşmasında gündeme getiren ABD Başkanı Bush, ABD'nin, Orta Doğu için ileriye dönük bir stratejiyi benimsediğini açıklamıştır.

ABD'nin 11 Eylül sonrası çıkardığı en önemli derslerden biri hiç şüphesiz, terörizmin demokrasinin olmadığı yerde yaşadığı ve geliştiği şeklindeki varsayımdır. ABD'nin, 1990'lı yılların başında Sovyetlerin dağılması ile oluşan bölge devletlerinde başlattığı 'Renkli Devrimler' diye adlandırılan demokratikleşme hareketleri bugün Orta Doğu'yu da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu çerçevede

¹⁰⁶ Çelik, a.g.e.s.15

¹⁰⁷ A.g.e, s.31

¹⁰⁸ Ertan Efeğil, Nezihha Musaoğlu, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri", **GAZİ Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 4, 2009, s. 24.

¹⁰⁹ Altuğ Günel, "BOP ve Türkiye", <http://eab.ege.edu.tr/pdf/4/C4-S1-2-%20M15.pdf>

¹¹⁰ Kenan Dağcı, "Büyük Orta Doğu Projesi, ABD ve AB İlişkilerini Nasıl Etkileyebilir, " **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, İstanbul: Tasam Yayınları, Yıl: 1, Sayı: 2. 2004.

ABD, uzun dönemli planı olan Genişletilmiş Orta Doğu Projesi (GOP) ve Kuzey Afrika Girişiminin temellerini Haziran 2004'deki Türkiye'nin de katıldığı G-8 zirvesinde ortaya atmıştır. Planın genel amacı, demokrasinin yetersiz olduğu ve terör faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı bu bölgelerde rejim değişikliği ile sonuca ulaşmaktır. ABD'nin bölgeye demokrasi getirmek için öncelikli faaliyetlerinden birisi, devam eden İsrail-Filistin çatışmasını sona erdirmek iken; diğeri de Irak'ta demokrasiyi tesis ederek bölge ülkelerinde bir etkileşim yaratmaktır.¹¹¹

BOP ile ABD bölgede;

a) Enerji kaynakları üzerinde denetimi sağlamak ve kendine yeni Pazar alanları yaratmak,

b) Geleneksel ve radikal İslamı saf dışı bırakıp yerine küresel sermayeyle uyumlu, Hıristiyan kültürüne olumlu bakan bir ılımlı İslam anlayışı getirmek,

c) Kendi küresel egemenliği kalıcılaştırmak ve rakip ülkelerin ilerlemesini engellemek,

d) Bölgede İsrail in güvenliği sağlamak,

e) Ulus devleti yıkıp yerine küçük, parça devletlerin olmasını, yani federatif yapıyı getirmek amacındadır.¹¹²

Büyük Orta Doğu Projesinin kapsadığı alanda Moritanya, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Sudan, İsrail, Suudi Arabistan, Ürdün, Yemen, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Bahreyn, Kuveyt, Irak, İran, Suriye, Lübnan, Afganistan, Pakistan ve Türkiye olmak üzere 23 ülke vardır.¹¹³ Bölgede çöllerle birlikte, Nil Vadisi, Ürdün Nehri, Dicle ve Fırat Nehirleri, İndü Vadisi ve Arap Yarımadasının güney batısı gibi çok verimli alanlar olduğu gibi bölge petrol ve doğalgaz bakımından da zengindir. Bölgede 650 milyon nüfus yaşamaktadır. Bölgede Müslüman nüfusu çoğunluktadır.¹¹⁴ İslam dini; Şii ve Sünni olmak üzere ikiye bölünmüştür. İsrail, Lübnan, Irak ve Suriye'de Hıristiyan ve Yahudi nüfusu

¹¹¹ Ersin Çelikkanat, "11 Eylül Sonrası ABD-İran İlişkileri Ve Siyasi Boyutta Türkiye'ye Etkileri", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 3 Sayı 6, 2007, s. 136.

¹¹² Erol Bilbilik, **NATO-İstanbul Zirvesi ve Geniş Orta Doğu Stratejisi**, Otopsi Yay. İstanbul, 2004, s. 111-112

¹¹³ www.turksae.com/sql_file/1083768716BOP.doc

¹¹⁴ Gonca Hacifazlıoğlu, Soğuk Savaş Sonrası Amerika'nın Ortadoğu Politikası", http://www.jeopolitik.net/wp-content/abd_ortadogu.pdf

bulunmaktadır. İnan'da; Arapça, Berberice, Farsça, Türkçe dilleri konuşulmakta, Pakistan da Urduca, İsrail de İbranice konuşulmaktadır. Kuzey Afrika'da yaşayan elit tabaka ise, İngilizce ve Fransızca konuşmaktadır. Orta Doğu'da petrol ve doğalgaz ekonominin ana unsurlarıdır. Suudi Arabistan dâhil Körfez Ülkeleri yalnız başına petrol yataklarının yüzde 65'ini bulundurmaktadır. Bölge Hazar petrollerinin ihraç yolu üzerindedir.

Büyük Orta Doğu Projesi'nin mimarlarından biri olan Başkan Bush'un yardımcı olarak görev yapan Dick Cheney, BOP'un ana fikrinin, bütün bölgeye demokrasiyi yayarak bölgede gelişmeyi ve barışı garantilemek olduğunu söylemektedir. Ona göre; demokrasiye giden yol haritası kesinlikle değerlidir. Proje kapsamında kadınların durumuna da eğilmek gerekmektedir. Demokratik süreci kolaylaştırmak için bölgenin sorunları çözümlenmelidir. Demokrasiye giden kilometre taşları şunlardır:

- Sınırlardaki hukuk ihlallerini önlemek,
- Dinsel ve ulusal azınlıkların kendi yazgısını belirlemesini sağlamak,
- Bütün bölgeyi zehirleyen yanlış ideolojileri bastırmak için eğitimdeki büyük ilerlemeyi sağlamak.¹¹⁵

Amerika Birleşik Devletleri Orta Doğu'da siyasal olarak demokratikleşmeyi, ekonomik açıdan piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılmasını, sosyal olarak bölgenin modernleşmesini ve dini açıdan da İslam'ın ılımlaştırılmasını hedeflemektedir. Bölgede bu amaçlarını gerçekleştirmek, ABD'nin dünyadaki hegemonyasını, tek süper güç olmasının devamlılığını sağlayacaktır.¹¹⁶ Büyük Orta Doğu Projesi'nin ABD'nin açıklamalarına göre stratejik amaçları şunlardır:

- a) Doğal kaynaklara kesintisiz erişim
- b) İsrail'in bekasının sağlanması
- c) Bölgenin demokratikleştirilmesi
- d) Bölgede radikal, köktendinci terörün önlenmesi

¹¹⁵ Beyza Tangülü, **Büyük Orta Doğu Projesi**, Yayınlanmamış yüksek lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2006, s. 80.

¹¹⁶ Kemal Evcioglu, **Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Orta Doğu Projesi**, İzmir, Umay Yayınları, 2005, s.115.

e) Serbest piyasa ekonomisinin bölgede etkin kılınması ve yeni uluslar arası pazarların yaratılması.¹¹⁷

ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında bölgede gerçekleştirmek istediği bu stratejik amaçlar için aşağıda sıralanan unsurların sağlanması gerekmektedir.

a) Orta Doğu'daki ülkelerde kadın haklarının korunması, seçme ve seçilme hakkının verilmesi

b) Basın ve yayın özgürlüğünün sağlanması

c) Demokrasi ve insan haklarının bölgeye getirilmesi için bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi

d) Okuma-yazma oranının yükseltilmesi

e) Büyük Orta Doğu finans merkezinin kurulması.¹¹⁸

Bu hedeflerin gerçekleşmesi için politik olarak demokrasi ve ekonomik olarak liberalizasyon teşvik edilmektedir. Bu proje bazı devletlerin sonunu getirirse de aslında bazı otoriter rejimlerin dönüşümü için katkı da sağlayacaktır.

BOP, 22 Arap ülkesi Türkiye, İsrail, Pakistan ve Afganistan'da demokratik reform öngörmektedir. Diplomatik, kültürel ve ekonomik önlemleri içermekte ve Orta Doğu'da siyasi özgürlüğü, kadınlar için eşitliği, eğitim olanakları ve dünyaya açılma imkânı sağlayacak proje olarak görülmektedir. Ayrıca Orta Doğu'da ticaret bölgelerinin oluşturulması, küçük teşebbüslere imkân sağlanması söz konusudur. Yine G-8 ülkelerinden bölgeye özgür seçimler, bağımsız medya, okuryazar bir nesil yetişmesi için baskı yapmasını da istemektedir. ABD bu istekleri için önce bölgenin bir envanterini çıkarmıştır. Bunun için yapılacaklar sıraya konmuştur. Örneğin; ekonomi için Orta Doğu Kalkınma Bankası, okur-yazarlık için 2010 yılına kadar okuma oranının %50 arttırılması ve batı klasiklerinin Arapçaya çevrilmesi.¹¹⁹

Bunlara ek olarak ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik orta ve uzun vadeli siyasi hedeflerine paralel olarak bölgenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak üzere, ABD yönetimi, Kongre'ye aralarında Türkiye'nin de bulunduğu Genişletilmiş Orta

¹¹⁷ Hacısahiloğlu, a.g.e., s. 558.

¹¹⁸ Evcioğlu, a.g.e., s.5

¹¹⁹ Çelik, a.g.e., s.55

Doğu bölgesindeki 18 ülkeye (Afganistan, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Fas, Irak, Katar, Kuveyt, Lübnan, Mısır, Pakistan, Suudi Arabistan, Tunus, Türkiye, Umman ve Yemen) ABD ile ticarete avantajlar sağlanmasını öngören bir yasa tasarısı sunmuştur. Tasarıda Başkan'a, söz konusu ülkelerin belirlenen şartları karşılması durumunda, bu ülkelerden ithal edilecek bazı mallardaki gümrük vergisini kaldırma yetkisi verilmesi öngörülmektedir. Orta Doğu Serbest Ticaret Alanı kurma girişimi (*Middle East Free Trade Initiative*) Bush yönetiminin Orta Doğu bölgesinde aşamalı olarak gerçekleştirmeyi amaçladığı bir bölgesel entegrasyon projesi olarak düşünülmüş ancak Bush dönemi boyunca hayata geçirilememiştir.¹²⁰

Demokrasi, Büyük Orta Doğu Projesi'nin meşruiyet çerçevesini oluşturmakla beraber büyük ölçüde pragmatizme hizmet etmektedir. Suudi Arabistan, Mısır, sonradan söylem değiştiren Libya ABD'ye yakınlıkları dolayısıyla bu projenin kapsama alanı dışındadırlar. Serbest seçimlerle oluşmuş parlamenter meşruiyet Batı karşıtı eğilim içine girdiğinde ABD'nin demokratik öncelikleri yerine dış politika gerekleri öne çıkmaktadır.¹²¹ Bu nedenle bölge ülkeleri BOP'a çok sıcak bakmamıştır. Öncelikle dışarıdan dayatmayla demokrasi ve siyasi reformun gerçekleşmeyeceğini düşünmektedirler. Böyle bir projenin bölge ülkeleriyle müzakere edilmemiş olması, karmaşık bir coğrafya için tek reçete sunulması ve projenin İsrail'in saldırılarına karşı bir atıf ya da önlemi olmaması gibi nedenlerle tepki vermektedir.¹²²

Kuzey Afrika'dan, Orta Doğu'ya Kafkaslardan Güneybatıya doğru uzanan bir coğrafi hattı temsil eden Genişletilmiş Orta Doğu Projesi ABD tarafından dünya enerji kaynaklarına hâkim olmak, giderek azalan ve maliyeti yükselen kendi enerji kaynakları yerine yeni ve ucuz olanları ikame etmek, ayrıca enerjiye bağımlı ve kendisine rakip olabilecek AB ülkeleri, Japonya ve Çin gibi güçlü devletleri kontrol etmek için geliştirmiştir. 1950'den bu yana dünya petrol üretiminin % 50'sinden fazlasına sahip olan ABD, kendi kaynaklarını aşırı tüketme politikasını

¹²⁰ İnan Koçak, "Amerika Birleşik Devletleri Ülke Raporu", **KOSGEB Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Merkez Müdürlüğü**, Ankara, Mart 2004, s. 183.

¹²¹ Çetin Güney, "Büyük Orta Doğu Çerçevesinde İslam ve Demokrasi", **Avrasya Dosyası**, Cilt 11, sayı 3, 2005, s. 45.

¹²² Güney, **a.g.e.**, s. 60

uygulamaktan kaçınmış ve talep-üretim açığını, Venezüella ile Meksika gibi coğrafi açıdan kendisine yakın petrol ihracatçısı ülkelere, aynı zamanda petrol zengini Orta Doğu ülkelerinden karşılamıştır. Böylelikle enerjinin çeşitli, kesintisiz, güvenilir, temiz ve ucuz elde edilmesine yönelik planlamalara gidilmiştir.¹²³

Büyük Orta Doğu ya da Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi isimi ne olursa olsun çok tartışılmış olan bu proje aslında daha Obama başkan seçilmeden önce yani görevi sona ermemiş olan Bush yönetimince sessiz sedasız yürürlükten kaldırılmıştır. Bush yönetiminde kilit noktalardaki değişim ve bu değişim ile birlikte Büyük Orta Doğu Projesi'nin etkili neo muhafazakâr isimlerinin tasfiye edilmiş olması bunun en temel göstergesiydi. Şimdilerde belki pek fazla hatırlanmayan ama Bush dönemi neo muhafazakâr politikanın akıl hocaları olarak bir dönem ön plana çıkan Wolfowitz, Rumsfeld ve Perle gibi isimlerin Bush'un başkanlığının son dönemlerine doğru Amerikan yönetiminde yer almamaları Büyük Orta Doğu Projesi'ni fiilen yürürlükten kaldırmıştır.¹²⁴

2.7. İran'ın Nükleer Faaliyetleri ve ABD'nin Politikası

İran Soğuk Savaş'ın başından İslam Devrimi'nin gerçekleştiği 1979'a kadar ABD'nin Orta Doğu'daki en önemli müttefiklerinden biri konumundaydı. Şah, ABD'nin Ortadoğu politikalarına tam destek veriyordu. Şah, ABD'nin SSCB'yi gözetlemesine ve Basra Körfezinde ABD çıkarlarının korunması için topraklarının kullanılmasına izin verdiği bu süreçte, gözde müttefik olarak kaldı. İran İslam Devriminin ardından ABD bölgedeki en yakın müttefikini kaybetti. Şah'a karşı giderek artan tepki, ekonominin çökme noktasına gelmesi ve ülke çapında gösterilerin artması ile sürgündeki Humeyni'nin ülkeye dönmesi ile devrim İran'da gerçekleşti.¹²⁵ İran İslam Devrimi, ABD'yi özellikle iki açıdan güç durumda bırakmıştı. ABD, bir yandan Sovyetlere yönelik en önemli istihbarat alanlarını kaybederken, bir yandan da Basra Körfezi'ndeki petrol kaynakları risk altına girmişti. Öte yandan İran'ın "devrim ihracı" politikaları Basra Körfezinde

¹²³ Gülşinar Akbulut, "Küresel Değişimler Bağlamında Dünya Enerji Kaynakları, Sorunlar ve Türkiye", **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 32, No:1, 2008, s. 120.

¹²⁴ Cenap Çakmak, "Bush'un Dış Politikası ve Büyük Ortadoğu Projesi" http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=162:bushun-d-politikas-ve-bueyuek-ortadou-projesi&catid=98:analizler-abd&Itemid=135

¹²⁵ Ercan Çitlioğlu, **İran'ı Anlamak**, BUSAM, İstanbul, 2009, s. 34.

istikrarsızlığı tetiklemişti. Nitekim bu istikrarsızlık 8 yıl sürecek olan İran-İrak savaşı ile birlikte somutlaşmıştı.

Bu savaşın ardından Saddam Hüseyin Kuveyt'i işgal etmeye kalkmış ve ABD için bölgedeki politikaları oldukça sorunlu bir hale gelmiştir. ABD daha önce üzerinde durulduğu gibi Çifte Çevreleme Politikası ile hem Irak'ı hem de İran'ı kontrol altına almak istemiştir. ABD-İran ilişkileri zaman zaman gergin ve düşmanca bir zeminde sürerken 11 Eylül 2001'de ABD'ye yönelik terörist saldırılar gerçekleşmiştir.¹²⁶

11 Eylül sonrasında ABD ulusal güvenlik strateji belgesinde radikal ve kökten dinci terör grupları ve bunları destekleyen ülkeleri öncelikli tehdit olarak belirlemiş ve yeni güvenlik anlayışı içinde bu tehdit ile mücadele içine girmiştir. Afganistan ve Irak ABD'nin doğrudan müdahale ettiği iki ülke olmuştur. Afganistan'da Taliban rejimi, Irak'ta Saddam rejimi hedef alınmıştır. İlk aşamada ABD'nin öncelikli tehdit olarak gördüğü ve 11 Eylül olaylarından sorumlu tuttuğu El-Kaide örgütü, Vahabi geleneği ve Sunni mezhebi içinde bulunmaktadır. Bu çerçevede ABD ve koalisyon ortaklarını mücadele ettiği radikal ve kökten dinci grupların kimliği Vahabi ve Sunni kimliğini taşımaktadır. 2005 yılı Haziran ayında İran'da Ahmedinecad'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi ardından ise İran uygulamaya başladığı aktif politikalar ile ABD ve koalisyon güçleri ile mücadelede ön almış ve bu tarihten itibaren radikal ve kökten dinci tehdidin kimliği “şii” kimliği olarak değişmiştir.¹²⁷

ABD yönetimi, İran İslâm Cumhuriyeti'ni bölgesel çıkarları bakımından en büyük tehdit olarak gördüğünü açıkça ilân etmiştir. ABD'ye göre, tehdidi gidermenin bir yolu İran'daki “otoriter rejimi değiştirerek” yerine “dünya düzeni ile uyumlu” siyasi ve ekonomik bir yapı kurmaktır. Başka bir deyişle, İran dini rejimden kurtarılmalı, liberal bir ekonomik düzene geçerek küresel ekonomi ile bütünleşmeli, göreceli demokrasi kurulmalı ve nükleer silâh edinme çabalarına son verilmelidir. ABD'nin anlayışına göre İran uluslararası sistem için tehdit olmaktan ancak bu şekilde çıkarılabilir. Bu da ancak iki stratejik aşamada gerçekleştirilebilir. Birinci

¹²⁶ Nihat Ali Özcan, **İran Sorununun Geleceği: Senaryolar Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler**, TEPAV, Ankara, Haziran 2006, ss. 11–14

¹²⁷ http://www.turksae.com/sql_file/292.pdf

aşamada İran'ın nükleer silâhlara sahip olması engellenecektir. İkinci aşamada, nükleer silâhtan arındırılmış İran'da rejim değişikliğine gidilecektir.

İran-ABD İlişkilerine son dönemde damga vuran konu İran'ın nükleer faaliyetleri olmuştur. İran'ın nükleer programı neredeyse on yıldır uluslararası gündemin ilk sıralarında yer almaktadır. Bu durum büyük ölçüde İsrail, Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'nin İran'ın nükleer programının silah yapmaya dönük olduğu iddiasından kaynaklanmaktadır.¹²⁸ Aslında nükleer faaliyet konusu son 5–10 yıllık süreçte yoğun olarak tartışılrsa da İran'ın nükleer programının oldukça köklü bir geçmişi bulunmaktadır. ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower 1953 yılında BM Genel Kurulu'nda yaptığı "Barış için Atom" konulu konuşmasından sonra ABD'nin daha önce gizlilik içerisinde yaptığı barışçıl amaçlı nükleer çalışmaları tüm dünyaya açıklanmıştır. Bu tarihten sonra dost ve müttefik olarak gördükleri ülkelerde küçük ölçekli araştırma reaktörleri kurmuş ve bu reaktörlerin çalıştırılabilmesi için gerekli teknolojik ve bilimsel altyapıyı desteklemişlerdir. Bu girişimler çerçevesinde ABD tarafından 1967 yılında İran, Türkiye ve Pakistan'da birer 5 MW'lık araştırma reaktörü kurulmuştur. Carter döneminde Amerikan firmaları "İran'ın doğalgaz ve petrol rezervleri olmasına karşın, bu kaynaklardan tasarruf etmesi ve daha ucuz ve temiz enerji olarak sunulan nükleer teknolojiye azami oranda faydalanması" konusunda İran yönetimi nezdinde lobi faaliyetlerine başlamışlardır. Bu sırada Fransız ve Alman firmaları ilk büyük yatırımları gerçekleştirmeye başlamışlardır. Ancak 1979 devrimi ve hemen sonrasındaki İran-İrak savaşı neticesinde firmalar İran'dan ayrılmışlardır. Daha sonra Rafsanjani, molla rejimini ikna ederek 1984 yılında Fransa ve Almanya'dan yarım bıraktıkları tesisleri bitirmelerini istemişlerdir. Ancak mevcut İran yönetimi ile bağları tamamen koparan ABD, her iki ülkeye de baskı yaparak bu girişimi engellemiştir.¹²⁹

1989'da Gorbaçov yönetimi ile nükleer alanda işbirliği kararı alınmış ancak Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci nedeniyle bu işbirliği bir süre ertelenmiştir. Nihayetinde 1995 yılında Yeltsin hükümeti ile kapsamlı bir nükleer işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre; Her yıl İran'dan Rusya'ya nükleer

¹²⁸ Bayram Sinkaya, "İran'ın Nükleer Programına Arap Ülkelerinin Yaklaşımı", **Orta Doğu Analiz**, Cilt 2 Sayı 15, 2010, s. 88.

¹²⁹ Arzu Celalifer Ekinci, "İran'ın Nükleer Teknolojiyle Tanışma Süreci ve Nükleer Programının Tarihsel Arka Planı", <http://www.usakgundem.com/ders-notu/10>

alanda uzmanlık eğitimi almak üzere 2030 yüksek lisans ve doktora öğrencisi gönderilecek, Buşehr’de her biri 1000 MW’lık olan Rus teknolojisi hafif su reaktörleri kurulacaktı.

2002 yılında Ulusal Direniş Konseyi’nin eski bir üyesi ve Tahran’da önde gelen muhaliflerden Alireza Jafarzadeh, İran rejimi içerisindeki sağlam kaynaklardan edindiği bilgilere dayanarak Natanz ve Arak’taki iki gizli nükleer tesisin olduğunu ifşa etmiştir. Bu açıklamaların ardından ABD, İran’ı nükleer silah yapmaya teşebbüs etmekle suçlamış ve nükleer kriz süreci başlamıştır. Haziran 2003 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) Başkanı Muhammed El Baradei, İran’ın belirli nükleer materyaller ve faaliyetlerinin raporunu vermediğini açıklamış ve ülkeden işbirliğinde bulunmasını istemiştir. Ancak hiçbir noktada İran’ın NPT’den doğan yükümlülüklerini ihlal ettiğini açıklamamıştır.¹³⁰

2005 yılında Ahmedinejad’ın cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin hemen ardından “İsrail haritadan silinmelidir” ifadesi ile beraber gerek dış politikası gerekse nükleer politikasında İran, sert ve uzlaşmadan uzak bir tutum sergilemeye başlamıştır. Ahmedinejad dönemi ile İran, 1989’da Rafsancani ile başlayan ve 1997 ve 2005’e kadar Hatemi ile pekişen “Batıyla pragmatist uyum” geleneğinden kopmaya başlamıştır.¹³¹ Hatemi tarafından uygulanmaya çalışılan ve Batı dünyası ile diyalog kurarak Batıyla yakınlaşma düşüncesi Ahmedinejad döneminde terk edilmiştir. Ahmedinejad’ın bu tutumu ve politikaları ile nükleer silah meselesi İran-ABD arasında adeta bir düello malzemesi haline gelmiştir.¹³² Eylül 2005’te Ahmedinejad BM Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmada, ülkesinin “barışçıl amaçlı nükleer enerji çalışması yürütme hakkından” vazgeçmesinin söz konusu olmadığını söylerken Amerikalı yetkililer de İran konusunu, IAEA’nın oyuyla BM Güvenlik Konseyi’ne taşımayı öngördüklerini açıkladılar. Mart 2006’da açıklanan Amerikan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde, İran öncelikli tehdit olarak tanımlandı ve İran NPT’nin Güvenlik Denetimi yükümlülüklerini ihlal etmekle ve nükleer programının

¹³⁰ Arzu Celalifer Ekinci, **İran Nükleer Krizi**, Ankara, USAK Yayınları, 2009, ss. 15–20.

¹³¹ Cemile Asker, “Tarihsel Süreç İçerisinde İran ve Nükleer Gücü”, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=751>

¹³² Celalettin Yavuz, “İran-ABD Nükleer Gerginliği’nde Türkiye”, <http://www.turksam.org/tr/a1400.html>

tamamen barışçıl amaçlar için olduğunu objektif bir şekilde kanıtlayamamakla suçlanmıştır.¹³³

İran ile Batı dünyası arasındaki gerilim 2006 yılından sonra her geçen gün giderek tırmanmaya devam etti. ABD yönetimi İran'ın yükümlülüklerini yerine getirmediğini ileri sürerek İran'a karşı yaptırımlar uygulanması konusundaki tezini Obama döneminde hayata geçirdi. Ancak yaptırımlar konusunda BM çatısı altında ABD adım atmadan önce 17 Mayıs 2010 tarihinde Brezilya ve Türkiye'nin katılımı ile Tahran Deklarasyonu adı verilen bir anlaşma imzalandı.¹³⁴ Anlaşma, İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad ile Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile Brezilya Cumhurbaşkanı Luis İnacio Lula Da Silva tarafından Tahran'da imzalandı. Anlaşma uyarınca, İran bir hafta içinde UAEK'ya bilgi verecek, Viyana Grubu'nca onaylanırsa 1.200 kg düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum Türkiye'ye nakledilecek, Bu malzeme Türkiye'de kaldığı süre içinde İran'ın malı olmaya devam edecek, Tahran ve UAEK güvenliği denetlemek üzere gözlemci gönderilebilecek, Viyana Grubu 1 yıl içinde İran'a 120 kg nükleer yakıt sunacak, İran, Türkiye'den uranyumu hızla ve koşulsuz olarak iade etmesini isteyebilecek.¹³⁵

Ancak Tahran Deklarasyonu ABD'yi memnun etmedi ve ABD Haziran 2010'un başında BM Güvenlik Konseyi'nde Çin ve Rusya'yı da ikna ederek İran'a tarihinde dördüncü kez yaptırımları uygulamaya başladı.

¹³³ Talha Köse, **İran'ın Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları**, Ankara, SETA Yayınları, 2008, s. 23.

¹³⁴ Arzu Celalifer Ekinci, "Türkiye – Brezilya - İran ve Beklenen Üçlü Zirve", <http://www.usak.org.tr/haber.asp?id=375>

¹³⁵ http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/05/100517_turkey_iran.shtml

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA'NIN ORTA DOĞU POLİTİKASI

3.1. Genel Olarak SSCB Dış Politikası

Soğuk Savaş sırasında SSCB'nin Orta Doğu politikası, genel olarak İsrail Arap çatışması, İran ve Türkiye gibi sınırdaş devletlere yönelik politikalar ve ABD ile etki ve körfezin kontrolü üzerine rekabet şeklinde sınıflandırılabilir. Soğuk savaş dönemi boyunca SSCB ideolojik bir çizgide dış politikasını şekillendirmiştir. Ve SSCB'nin bölgeye yönelik soğuk savaş dönemindeki genel politikasını rekabet ve birlikte var olma olarak tanımlayabiliriz. Bu dönemde özellikle İsrail Arap çatışmasında hiçbir tarafın tam olarak üstün gelmesini istediği söylenemez. Çünkü İsrail'e yönelik bir Arap işgali veya zaferi Amerika'nın İsrail'e yardım kapsamında bölgeyi işgaline neden olabilecekti. Yine mesela SSCB Mısır, Enver Sedat döneminde İsrail ile anlaşma imzalayınca artık gözden çıkarılmış ve üzerinde çalışma yapılmamıştır. 1970 ve 1980'li yıllarda SSCB'nin üçüncü dünyaya yardım etme politikası bağlamında özellikle Suriye üzerinden Orta Doğu'da daha etkin olmuştur. Lübnan işgali sırasında Suriye'ye yakın durmuş ve Suriye de bu bakımdan SSCB'yi müzakere sürecinin içine dâhil ederek onun bölgede etkin olmasını sağlamıştır.¹³⁶

İran Irak savaşında hem İran'a hem de Irak'a eşit mesafede durarak ikisine de silah satma yoluna gitmiştir. Bu savaş SSCB'nin ortaya koyduğu bu politika Orta Doğu bölgesinde sınırlı bir etkisi olduğunu göstermiştir. Bu sınırlılık ve etkisizlik esasında soğuk savaşın sonlarına doğru SSCB'nin ekonomik anlamda bir durgunluğa ve çöküş sürecine girmiş olmasına bağlanabilir. Bir başka etkisizlik nedeni de SSCB'nin 1970'lerin sonlarından itibaren Afganistan üzerindeki işgali ve Afganlarla savaşı olarak gösterilebilir. Soğuk savaşın sonlarına doğru Gorbachev'in Yeni Anlayış (New Thinking) politikası hem ekonomide hem de dış politikada ideolojik faktörlere dayanılmaması gerektiğini öğütüyordu.¹³⁷

1980'li yıllara gelindiğinde Komünist partinin çabalarına rağmen Rusya ekonomisi bir çöküş sürecine girdi. Bu zorluktan kurtulmak için Gorbaçov reformlar

¹³⁶ Talal Nizamettin, *Russia and the Middle East: Towards a new Foreign Policy*, New York: St. Martin's Press, 1999, s.1-7

¹³⁷ *A.g.e.*, s.8-14.

yapılması gerektiğini düşünüyordu. Bir plan hazırlandı. Buna göre stratejik boyutta ‘Yeniden Yapılanma’ (Perestroika) ve taktik boyut olarak ise ‘Açıklık’ (Glastnost) öngörülüyordu. Bu yolla Gorbaçov çürümeye yüz tutan süper gücü kurtarmak istiyordu. Ancak bunu başarabilmesi sadece kendi yeteneğine kalmış bir şey de değildi ve özellikle Reagan Doktrinin de etkisi ile SSCB dağılma yoluna girmiş de oldu.¹³⁸ Açıklık bağlamında devletin mevcut durumu topluma anlatılacak ve çözüm için Komünist Parti gerekenleri yapacaktı. Ancak işler plana göre gitmedi ve artan ekonomik kriz ve her alanda görülmeye başlanan krizler toplumları politikleştirdi. Bu süreç bütün cumhuriyetlere yayılmaya başlayarak bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. Rusya’da kötü gidişe dur demek isteyen bir grup 19–21 Ağustos’ta darbe yaptılar. Bu hareket cumhuriyetlerde ters etki yaptı ve cumhuriyetler ardı ardına bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar.¹³⁹ Soğuk Savaşın SSCB için Gorbachev dönemi ile birlikte son bulduğunu söylemek mümkündür.

Genel olarak soğuk savaş sürecinde SSCB’nin Orta Doğu politikasını bu şekilde özetledikten sonra soğuk savaş sonrası dönemi sınıflandırmakta sıkıntı vardır. Zira liderlere göre bir sınıflandırma yapmak aslında zaman zaman aynı şeyleri tekrar etmek olacağından konulara göre bakmakta fayda vardır. Bu bakımdan konular arasında da indirgemeci bir tercih yapmak gerekecektir. Bu konularda özellikle ABD ile bir karşılaştırma yapabilmek için ABD’nin politikasının anlatıldığı bölümdeki konular ağırlıklı olacak ve ek olarak Rusya için önemli olan başka konular tercih edilecektir. Bu bakımdan enerji politikası; 11 Eylül olayları ve Büyük Ortadoğu Projesine dair politikası; Arap-İsrail çatışmaları veya İsrail; Körfez savaşıyla birlikte Irak politikası; özellikle son dönemlerin gündeminde olan İran ve nükleer enerji krizine yönelik politika şeklinde sınıflandırılabilir.

3.2. Soğuk Savaş Sonrası Rusya Dış Politikasının Genel Görünümü

1980’li yılların başından itibaren başta Sovyet yöneticileri de olmak üzere toplumun önemli bir bölümü Komünizmin başarısızlığını kabul etmeye başladılar. Bu duruma bir de ABD ile olan rekabet ve ekonomik kriz de eklenince Sovyet Rusya

¹³⁸ Henry Kissenger, **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. Kurt, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s.750–751.

¹³⁹ Nesib Nesibli, “Azerbaycan’ın Milli Kimlik Sorunu”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 7, Sayı: 1, 2001, s.147.

Orta Asya, Kafkasya, Doğu Avrupa ve Baltık bölgesinde büyük bir dağılma yaşamaya başladı.¹⁴⁰ 1991 yılında SSCB bu dağılması ile birlikte uluslararası sistemin yapısı değişti. Soğuk savaş boyunca iki kutuplu sistemin geçerliliği söz konusuydu. Küresel anlamda tarihteki en kapsamlı iki kutuplu sistem olarak kabul edilir; çok kutuplu sistemler ise sık görülmektedir. Rusya'nın dominant olduğu doğu bloğu ve ABD'nin dominant olduğu batı bloğu rekabetine Rusya dayanamamış ve yenilgiyi kabul etmiş ve kendisinden bağımsızlığını kazanan cumhuriyetleri elinde tutamamıştır.

Bu süreçte Gorbachev'den sonra göreve gelen Yeltsin ABD ile yakın ilişki geliştirmeye çalıştı. Yeltsin döneminde Rus dış politikası bir reform sürecinden geçmiştir. En temel değişiklik *perestroyka* ile başlayan ideolojiden arınma süreci devam ettirilmiş ve elitlerin hâkim olduğu ve ideolojinin yasaklandığı bir döneme girilmiştir. Bu dönemde, Rus dış politikasında iki temel eğilim olduğundan bahsedebiliriz: Avrasyacılık ve Atlantikçilik. Yeltsin ve onun ilk dışişleri bakanı Kozyrev Atlantikçi bir pozisyondaydı ve genel olarak Avrasyacılıkla çatışmaktaydı. Yeltsin mesajlarında sürekli doğunun artık ABD, batı devletlerinin, sadece partnerleri değil aynı zamanda müttefikleri olduğunu ileri sürmekteydi. Demokrasinin yükseltilmesi, özgürlükler ve insan hakları, yasallık ve moral değerlerin önemine vurgu yapmakta ve barışçıl işbirliklerinden söz etmekteydi.¹⁴¹

Yeltsin, sürekli ABD ve Batının desteğini almaya ve bunu yerel politikasında bir meşruluk aracı olarak kullanmaya çalışsa da özellikle 1993 ten sonra balkanlarda başlayan iç karıklıklara NATO müdahalesine ve NATO'nun genişlemesine karşı çıkmıştır. NATO'nun genişlemesi ve özellikle Clinton döneminde doğu Avrupa devletlerine Barış İçin Ortaklık politikası kapsamında güvenlik garantisi verilmesi jeopolitik ve psikolojik olarak Rusya için hiç de iyi değildi. Rusya cephesinde bu genişleme ve Barış İçin Ortaklık politikası soğuk savaş süresince devam eden çevreleme politikasının bir devamı olarak görülmekte ve tepki almaktaydı. Soğuk savaş sonrası döneminde Rusya genel olarak batıyla yakınlaşma ve NATO

¹⁴⁰ Fikret Elma, "Sovyet Sonrası Rusya ve Orta Asya", *Journal of Azerbaijani Studies*, s. 130.

<http://jas-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/10.pdf>

¹⁴¹ Robert H. Donaldson, Joseph L. Nocee, *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*, New York: M. E. Sharpe, 2005, s.229–231.

genişlemesine bariyer olarak Barış İçin Ortaklık Politikası geliştirme bağlamında ve reformlarla geçirmiştir.¹⁴²

1993 yılında Yeltsin ile birlikte Yakın Çevre Politikasının uygulanmaya koyulması ile Orta Asya ve Kafkasya bölgesinin kaybedilemeyecek kadar önemli olduğu vurgulanmıştır. Fakat bölgede oluşan güç boşluğu sebebiyle ABD'nin bölgede yoğunlaşan politikaları Rusları bölgede farklı oluşumlara yöneltmiştir. Bu bağlamda en önemlisi olan Şanghay Beşlisi olarak başlanan ve bugün Şanghay İşbirliği Örgütü'nü oluşturan yapının içinde yer alarak bölgede yeni müttefiklerle birlikte bölge dışı unsurlara karşı mücadele başlatmıştır. Bu Rusya enerji stratejilerinde ayrı bir önem teşkil etmektedir. Bu oluşum ise sonuçlarını ŞİÖ'nün Astana zirvesi sonucunda vermiştir ve bölgedeki ABD güçlerinin çekilmesini sağlamıştır.¹⁴³

Yeltsin'den sonra başkan olan Putin daha çok Avrasyacı bir çizgidedir ve şu an için de başbakan olarak hala Rusya'yı yönetmektedir. Bu bakımdan soğuk savaş sonrası dönemi Yeltsin ve Putin dönemi olarak sınıflandırmakta herhangi bir sakınca yoktur. 2000'li yıllara KGB kökenli bir devlet adamı olan Putin ile giren Rusya'nın iç ve dış politikasında hızlı bir değişim süreci başlamıştır. Rusya dışarıda bölgesel bir süper güç ve bir enerji süper gücü olma yönünde adımlar atmaya başlarken, içeride federal yapı güçlendirilmiş ve Kremlin'e yeni bir yönetim anlayışı getirmiştir. Putin'in ardından Rusya'nın resmi politikasında çok kutuplu dünya, yakın çevre öncelikli dış politika ve ABD karşıtı çabaların önemli ölçüde varlığını koruduğunu görüyoruz. Putin önceliğini Rusya devletini güçlendirmek ve bunu da güçlü devlet, güçlü ekonomi ve güçlü ordu ile gerçekleştirmek olarak belirlemiştir.¹⁴⁴

Putin Rusya'nın yeniden bir süper güç olması için çok fazla çaba sarf etmeye başladı. Ancak ekonomik problemler ve Çeçen direnişi hareket alanlarını kısıtladı. 11 Eylül saldırılarından sonra Putin istediği stratejik ortamı bularak, ABD ile taktiksel bir ittifak yaptı. Taliban'a karşı girişilen savaşta Rusya ABD'ye destek olarak, Orta

¹⁴² A.g.e., s.254–266.

¹⁴³ Erdem Demirkılıç, "Rusya'nın Doğal Gaz Politikaları", http://www.politikkultur.org/FileUpload/ds30106/File/rusya_nin_dogal_gaz_politikalari_-_erdem_demirkilic.pdf

¹⁴⁴ Gamze Güngörmüş Kona, "Kerkük ve Rusya Federasyonu", **Global Strateji Dergisi**, Yıl 3, Sayı 8, 2007, s. 187.

Asya’da Rusya çıkarlarını tehdit eden Usame Bin Ladin tehdidini ortadan kaldıracığına inandı. Yine de ABD’nin 2003 yılındaki Irak işgalinde Rusya ABD tarafında olmadı. 2004 yılında Putin’in Rusya’yı süper güç yapmaya çalışırken karşılaştığı iki problem vardı. Biri, 2004 yılında 300 Rusyalının ölümüyle sonuçlan Çeçen okul baskını ve bir diğeri ise, Ukrayna’da Viktor Yuşenko’nun “Turuncu Devrim”le başa gelmesi. Tüm bu gelişmeler Putin’in Ortadoğu’ya yönelmesine ve bu coğrafyanın Rusya’nın öncelikleri arasına girmesine sebep oldu. Kısacası 2000 yılında devlet başkanlığına seçilen Putin ile birlikte Rusya’nın dış politikasında önemli bir değişim yaşanmıştır.¹⁴⁵

Putin’in devlet başkanlığı görevine başladığı yıl ile aynı yıl içinde hem ulusal güvenlik hem de ulusal dış politika doktrini yayınlanmıştır. Bu iki belgenin önemli maddeleri şu şekilde sıralanabilir.

- Rusya’nın temel önceliği; (uluslararası) terörizm, doğal ve endüstriyel kaynaklı felaketler ve savaş zamanı meydana gelen askeri operasyonlardan korunmaktır.
- Ekonomik gelişmeleri hızlandırmak ve yaşam standartlarını iyileştirmektir.
- Rusya Federasyonu’nun egemenliğini, toprak bütünlüğünü korumak ve güçlendirmek, anayasal sistemin temelini güçlendirmektir.
- Rusya’nın uluslararası arenada pozisyonunu güçlendirmektir.
- Özellikle BDT’ye üye olan ülkeler ile karşılıklı iliksilerin geliştirilmesidir.
- Uluslararası terörizm ile mücadelede, BDT Ortak Güvenlik Anlaşması çerçevesinde; askeri-politik alanlarda işbirliği yapılmasıdır.
- Politik, dini ve etnik ayrılıkçılara yardım ve bağışlara sebep olan durumlar giderilmelidir.¹⁴⁶

Bu şekilde sıralanan öncelikler Putin dönemi Rusya’nın dış politikasının temelini oluşturmuştur. Putin 11 Eylül olaylarından sonra Bush ile anlaşarak ülkesindeki sorunlu yerleri terörle mücadele adı altında yeniden restore etti. Son

¹⁴⁵ Hüseyin B. Işık, “Rusya-Orta Doğu İlişkileri”, **SDE Rusya Raporu**, Mayıs 2010, s. 96.

¹⁴⁶ Pınar Özden Cankara, Yavuz Cankara, “Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2007, Sayı: 15, s. 196.

olarak da Osetya sorunu nedeniyle Gürcistan'ı işgal ederek Kafkasya'da hâkim duruma geldi ve dünyaya yeniden "ikinci dünya" olma yolunda olduğunu gösterdi. Putin Yeltsin'den farklı olarak batı ittifakına o kadar da değer vermemektedir ve bu yüzden özellikle Yeltsin döneminde türeyen elitlerin elinden o gücü alma yoluna ve yeniden devletleştirme yapma yoluna gitmiştir. Bağımsız Devletler Topluluğunu daha aktif olarak kullanmaktadır ve Şanghay İşbirliği Örgütü ile yakın ilişki içindedir. Putin dönemi ile Rusya da yeniden bir "doğuya" dönüş olduğu ve yeni bir blok olarak sivrilme yolunda olduğu sıkça dillendirilmektedir.¹⁴⁷

Başka bir ifade ile Soğuk savaş döneminde ABD ile rekabet eden dünyanın en büyük süper güçlerinden biri olan SSCB'nin yeniden diriltilmeye çalışılması Putin dönemi dış politikanın ana hedefidir. Polonya'dan Moğolistan'a temel coğrafi hattı koruyarak, ülke içindeki birlik ve bütünlüğü devam ettirerek, İslam dünyası ile yakınlaşarak ve yeni stratejik ikili ilişkiler kurarak Rusya bir anlamda bir çıkış stratejisi izlemektedir ve ekonomik olarak da her geçen gün giderek daha iyi bir performans sergilemektedir.¹⁴⁸

Soğuk savaş sonrası büyük bir reform sürecinden geçen Rus ekonomisi bugün sahip olduğu enerji kaynakları ile küresel ekonominin temel aktörlerinden birisidir. 2009 itibariyle RF, dünyanın en büyük doğal gaz, ikinci en büyük petrol ve en büyük üçüncü çelik ve alüminyum ihracatçısıdır.¹⁴⁹ Ekonomik anlamda bu toparlanma süreci ülkenin hem bölgesel hem de küresel politikalarına yansımaktadır.

3.3. Rusya'nın Enerji Politikası ve Orta Doğu

Orta Doğu'daki petrol kaynakları 20. yüzyılın başından beri dikkat çekmeye başlamıştı. Özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında İran'ın petrol varlıklarını millileştirme çalışmaları ile dünyanın gözü daha fazla Arap ülkelerinin üzerine döndü. İran'ın girişimlerinden sonra Irak, Suudi Arabistan ve Kuveyt petrollerine talep daha da arttı. Nasır da Kanal'ı millileştirme kapsamına alınca Fransa ve İngiltere İsrail ile birlikte Mısırı işgal etmeye başladı. ABD Nasırı korusa da genel

¹⁴⁷ William H. Thornton, Songok Han Thornton, "Russia Turns East: Putinism and the Making of a New Second World", *Journal of Developing Societies*, Vol. 24, 2008, s.439-463.

¹⁴⁸ M. Faruk Demir, "Duvarın Arkasındaki Rusya'nın Çıkış Stratejisi?", http://www.mfarukdemir.com/yayin/duvarin_arkasindaki_rusya.pdf

¹⁴⁹ Murat Çemrek, "Rusya Hakkında Genel Bilgiler", *SDE Rusya Raporu*, Mayıs 2010, s. 23.

anlamda Arap ülkelerinin SSCB tarafına kaymaması için Eisenhower Doktrini'ni yürürlüğe soktu ancak Bağdat paktı ile Irak Dışındaki hiçbir Arap devleti askeri olarak Batı Bloğu içinde yer almadı. Arap İsrail savaşlarında Araplar kendisini hep yalnız bulunca özellikle OPEC kapsamında 1970'lerde petrol ambargosu uyguladı ve petrolerini bir silah olarak kullanabileceklerini gösterdiler. Moskova ve Washington bu ambargo krizine karşı birlikte hareket etmiştir.¹⁵⁰

Soğuk savaş döneminde ABD ve SSCB'nin birbirlerine karşı üstünlüğü ele geçirmek için etkili olmaya çalıştıkları en önemli bölgelerden biri Orta Doğu bölgesiydi. Bölgenin bu önemi soğuk savaştan sonra da devam etti. Rusya'nın Yeltsin döneminin ilk yıllarında her ne kadar biraz ihmal edilse de daha sonradan Ortadoğu'ya yönelik ilgisinin artması kimi zaman soğuk savaş'ın yeniden sahnelenip sahnelenmediği sorularının sorulmasına sebebiyet vermiştir.¹⁵¹ Çünkü bu dönem ile birlikte artık enerji uluslararası politikanın en önemli konusu haline gelmiştir ve Orta Doğu enerji kaynakları açısından oldukça zengin bir bölgedir. Rusya özellikle 2000'li yıllarda petrol ve doğalgaz sektöründe dünyadaki önemli tedarikçilerden birisi haline gelmiş olsa da Orta Doğu Rusya için büyük bir önem taşımaya devam etmektedir.

Putin, Rus doğalgazı ve petrolünün Rusya'nın dış politikasında oynadığı rolü artırmaya çalışmaktadır. Hatta Putin, Rus enerji sektörünü yabancı yatırımlar için cazip kılmaya isteklidir. Diğer taraftan Putin, Rus enerji sektörü uluslararası pazarlarla rekabet edecek ölçüde gelişinceye kadar devlet kontrolünü sürdürmeye kararlı görünmektedir.¹⁵² Bugün için Rusya, enerji kaynakları bakımından dünyanın en önemli ülkelerinden biridir. Rezervleri bakımından Rusya, dünya doğal gaz rezervlerinin %32,9'na(en büyük), petrol rezervlerinin % 4,7'sine, kömürün %15,9'na, hidroenerji kaynaklarının %6,1'ne ve özel enerji kaynaklarının (odun, hayvan kalıkları, bataklık kömürü) %7,1'ne sahiptir. Üretimi itibariyle Rusya'nın dünyadaki payı, doğal gazda %23,7, petrolde %8,8 ve kömürde %5,4'dür. Dünya Bankası'nın verilerine göre Rusya'nın 1998 yılında dünya ihracatındaki yeri petrolde

¹⁵⁰ Arthur Goldschmidt jr., **A concise History of the Middle East**, Colorado: Westview Press, 2002, s.299-340.

¹⁵¹ Nadir Özbek, "Rus Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Türk Cumhuriyetleri", <http://www.ata.boun.edu.tr/Faculty/Nadir%20Ozbek/Publications/Rus%20Dis%20Politikasi.pdf>

¹⁵² Sanem Özer, "Avrupa Birliği Rusya ve ABD'nin Avrupa Güvenliğine Farklı Yaklaşımlarının Transatlantik İttifakına Etkileri", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, sayı 15, 2008, 176.

%7, doğal gazda %56 ve kömürde %2,1 oranında olmuştur. Rusya, dünyanın en büyük enerji üreticilerinden biri olmanın yanı sıra, dünya enerji tüketiminde %7'lik paya sahiptir. Rusya'nın ihracat gelirlerinde %45 ve devlet bütçesi gelirlerinde %39'luk bir paya sahip olan enerji sektörü en önemli ekonomik güç olarak öne çıkmaktadır.¹⁵³

1990'lar boyunca ekonomi reformu ve elinde kalan toprakların entegrasyonu çabaları içinde oldu. Özellikle Orta Asya devletleri ile çok sayıda anlaşma yaparak özellikle Özbek ve Türkmen gazını kendisi aracılığı ile Avrupa taşınmasını sağladı. Bu anlaşmalar sayesinde Türkmenistan üzerinde enerji sektöründe tam bir kontrol sağladığını söyleyebiliriz. Genel olarak Orta Asya devletlerinden ucuza aldığı enerjiyi Ukrayna üzerinden Avrupa'ya taşımaktadır. Bu politika vasıtasıyla BTC (Bakü, Tiflis, Ceyhan) boru hatları gibi alternatif hatların da önemini azaltarak kendisine stratejik bir üstünlük sağlamaktadır. Bu bakımdan Rusya için enerji politikasında en stratejik bölgenin hiç kuşkusuz Orta Asya olduğunu görmekteyiz.¹⁵⁴

Rusya özellikle Putin döneminde ABD ile rekabete de dayalı olarak Orta Doğu'dan daha çok Orta Asya (Orta Asya özellikle enerji politikası bağlamında Rusya'nın arka bahçesi olarak telaffuz edilmektedir) devletleriyle ekonomik ve güvenlik temelli ilişkilerini geliştirmiştir. Bunu sağlamak için Putin Orta Asya devletlerine sık sık ziyarette bulunmuş ve yeni anlaşmalar yapmıştır. Rusya'nın bu politikasındaki en önemli kazancı yada amacı Orta Asya enerji kaynaklarını da kontrolü altına alıp Avrupa birliğini kendine daha çok bağımlı hale getirmektir. Ek olarak ABD'nin Avrasya politikası ve stratejisine de bu yolla darbe vurup onun etkinliğini bölgede azaltmaktır.¹⁵⁵ Rusya sahip olduğu doğalgaz ve petrol rezervleriyle bu amaçlarını gerçekleştirme potansiyeline sahiptir. Özellikle bu bağlamda Avrupa güvenliği (en başta enerji güvenliği olmak üzere) açısından Rusya'nın enerji politikaları daha bir önemli hale gelmektedir.¹⁵⁶

¹⁵³ Nazım Cafersoy, "Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi", <http://www.turksam.org/tr/yazdir709.html>

¹⁵⁴ Roj Sultan Khan Bhatti, "Russia: The Traditional Hegemon in Central Asia", *Perceptions*, Autumn 2008, s.45-63.

¹⁵⁵ <http://www.emfadanismanlik.com/?part=haber&gorev=oku&id=227>, (11.07.2010).

¹⁵⁶ Ömer Akdoğan, *Rusya'nın Enerji Politikasının Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkisi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, s31-41.

Rusya sahip olduğu enerji kaynakları ve kontrol ettiği Orta Asya kaynaklarını da birlikte düşünürsek bu konuda Avrupa Birliği için gerçekten önemi ortaya çıkmaktadır. Sahip olduklarının yanına daha yeni hatlar inşa etmek için de sürekli girişimini arttırmaktadır. Şu veriler tabloyu daha net görmemize fırsat sunmaktadır:

Kremlin'in enerji piyasalarında ne kadar etkin bir güç olduğunu yansıması sebebiyle Rusya'nın bu alanda Avrupalı devletlerle ile olan ilişkilerine göz atmak yeterlidir. Bugün Avrupa Birliği (AB) gaz ithalatının yüzde 40'ını, petrol ihtiyacının üçte birini ve kömür ithalatının dörtte birini Rusya'dan karşılamaktadır. Avrupa kıtasında ülke bazında Rus doğal gazına olan bağımlılığın boyutu ise şöyledir; Moldova, Sırbistan, Karadağ, Estonya, Bulgaristan, Finlandiya kullandığı gazın tamamını, Letonya, Litvanya yüzde 95'ini, Yunanistan, Slovakya, Macaristan yüzde 80'ini, Çek Cumhuriyeti, Avusturya, Polonya, Romanya yüzde 70'ini, Türkiye yüzde 65'ini, Belarus, Ukrayna yüzde 50'sini, Almanya yüzde 40'ını, Fransa yüzde 35'ini, İtalya ise yüzde 30'unu Rusya'dan tedarik etmektedir.¹⁵⁷

Bu verileri de dikkate alarak Rusya'nın enerji politikaları bağlamında gelecekte daha da etkin olacağını söylemek mümkündür.

28 Ocak 2007'de İran'dan ayetullah Ali Hamenei Rusya'nın güvenlik danışman sekreteri Igor Ivanov'la buluşmasında resmi bir şekilde OPEC'a benzer doğalgaz kartelini kurmasını önerdi. Dönemin cumhurbaşkanı V.Putin bu teklife o zaman cevap vermemişti. Fakat bir ay sonra Orta Doğu gezisini gerçekleştirdiğinde Katar şeyhi Hamid ben-Halif al- Tani ile doğalgaz alanında faaliyetlerin koordineli olması konusunda görüş beyanında bulundu. O zaman Putin,“Böyle bir kuruluş (Doğalgaz OPEC'i – N.Grib) lazım mı, kuracak mıyız, bu ayrı bir konu, fakat doğalgaz hammadde üreticileri faaliyetlerini/hareketlerini koordine etmek durumundalar” demişti. Bu fikri daha sonra tüm büyük doğalgaz üreticileri desteklemişti. Mart ayında “Komersant” gazetesi “doğalgaz OPEC'in” mühtemelen Nisan 2007, Doha kentinde kurulacağı hakkında bir makale yayınladı. Bu veriyi resmen olmasa da Rus hükümeti, “Gazprom” ve Orta Doğunun yakın çevreleri doğruluyordu. Makale çok ses getirmişti ve ABD'nin ani bir negatif reaksiyonuna neden oldu o kadar ki “OPEC'a benzer bir organizasyonun oluşmasını engellemek ve gerekirse silahlı müdahale etmek için” ABD kongresine bir yasa tasarısı teklifi

¹⁵⁷ Ferit Temur, “Rusya'nın Enerji Politikaları”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü Rusya Raporu**, Mayıs 2010,s.54.

sunuldu. ABD'nin bu reaksiyonu her şeyden önce Tahran'a yönelikti. Uzun yıllardır İran'ı uluslararası arenada yalnızlaştırmaya çalışan ABD için İran'ın böyle bir projenin mimarı olması izolasyonun sonu demektir.

2001'de yine İran yetkililerin inisiyatifinde Gas Exporting Countries Forum, yani Doğalgaz İhracatçı Devletler Forumu kurulmuştu, formalitede 14 devletin doğalgaz ve petrol bakanlıklarını birleştiren bu forum, 6 yıl boyunca aktif bir faaliyet gösteremedi. Fakat doğal gaz rezervlerinin %73'nü kontrol eden ve %43'nü işleten devletlerin liderleri kendi plan ve projelerini aralarında teyit etmek veya birbirlerini haberdar etmek için bir istek beyan ettiklerinde büyük tüketiciler telaşlanmaya başladı. Çünkü bu organizasyonun fikri bile 1960'da kurulan ve petrol rezervlerinin %62'ni ve dünya tüketiminin %43 kontrol eden OPEC ile ilişkilendiriliyordu. İlk 10 yıl aktif olmayan fakat 1973'e gelince Arap-İsrail savaşından dolayı Batı Avrupa ve ABD'ye karşı organize bir şekilde petrol ambargosunu uygulamaları ve petrol çıkarılmasını azaltarak çok büyük bir enerji krizine yol açmıştı¹⁵⁸.

3.4. Rusya ve 11 Eylül/BOP

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra dünyanın artık daha iyi ve barış dolu olacağına dair akademik çalışmalar oldukça fazlaydı. Soğuk savaş sonrası için bu bakımdan en dramatik olay olarak 11 Eylül vakasını sayabiliriz.¹⁵⁹ Bu olayın en büyük getirisi yeniden dünyanın kategorilere ayrılması eğilimi olmuştur. Teorik ve politik olarak merkez ve çevre, birinci ve üçüncü dünya gibi coğrafi çerçevelere oturtulmanın mümkün olduğu varsayılmaya başlandı. 'Biz ve onlar' ayrımının problemleri ortamında güvenlik¹⁶⁰ de teorik ve kavramsal olarak ulusal kimlikleri göz ardı ederek artarak belirsiz hale geldi. Küreselleşme ile birlikte askeri anlamda da önemli gelişmeler ve imkânlar ortaya çıksa da El-Kaide gibi terör veya ayrımcı terör örgütleri de aynı networkları kullanarak daha tehlikeli hale geldiği ortaya çıkmıştır.

11 Eylül olayları güvenlik meselesinde geleneksel anlayışın bir başarısızlığını ortaya koymuştur. Tehditlerin artık sadece sınırdış devletlerden gelmeyeceği de

¹⁵⁸ Natalya Grib, **Rossiya i Noviy Miropanyadok. Gazoviy Imperator**, Exmo Yayınları, Moskova, 2009, sf.232-234.

¹⁵⁹ Donald Cuccioletta, "Globalization and a Unipolar World: Canada and U.S. Relations at the Beginning of the 21st Century", **Canadian-American Public Policy**. Issue: 54, 2003, s.46.

¹⁶⁰ David A. Baldwin, "Güvenlik Kavramı", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2003, s.5-35.

ortaya çıkmıştır. Hedef alınan yerlere bakılacak olursa asıl hedefin ABD'nin askeri kapasitesi değil onun hegemonik sembollerine olduğu görülmektedir. 'Biz ve onlar', 'iyi ve kötü' şeklindeki ayrımların güvenlik ihtiyacına katkı yapmadığı ortaya çıkmış; geleneksel militarizmin ve sıfır toplamlı mantığının ötesine geçen bir anlayışın ikamesi gereği ortaya çıkmıştır.¹⁶¹ 11 Eylül olayları tabii ki sadece ABD açısından değil her devlet için önemli sonuçlar doğurmuştur.

11 Eylül olaylarına kadar ABD ve Rusya arasında küçük bir soğuk savaşın yaşandığından bahsedebiliriz. Ne de olsa NATO tarafından Rusya'nın çevrelenmesine ve kuşatılmasına devam ediliyordu. Ancak 11 Eylül'den sonra iki nükleer süper güç arasında özellikle de 'İslamcı teröre' karşı her iki devletin de önceliği farklı olsa da bir stratejik ortaklık başladı. Ancak Irak işgali ile ABD'nin tek taraflılığı ve o sıralarda Gürcistan gibi Rusya'nın komşularında renkli devrimler bu ortaklığa gölge düşürdü. Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) da yine Rusya'nın bir nevi nüfuz alanlarını çizdiği Yakın Çevre'si olarak gördüğü yerlerdeki etkinliğine zarar vermektedir.

11 Eylül olaylarının Rusya'nın güvenlik konusundaki yaklaşımlarını çok da etkilediği söylenemez. Ancak 11 Eylül olaylarının ABD'de yarattığı savunmasızlık duygusundan fazlası ile yararlanmış ve eleştirildiği temel sorunlardan olan Çeçenistan ve insan hakları gibi konulara kılıf olarak o da küresel terörü mazeret olarak kullanmıştır. Rusya'nın terör ile savaş konusunda ABD'ye destek vermesi ile, Batı ve Rusya arasında artık pozitif bir diyalog kurulmaya başlamıştır. Rusya bu durumdan güvenliğine katkı sağlayarak; Taliban'a karşı işbirliği yaparak ve NATO ile anlaşarak hızla yararlanma yolunu seçmiştir.¹⁶²

11 Eylül sonrası oluşan ortamdan faydalanan Rusya Gürcistan'ın Abhazya ve Osetya politikasını eleştirerek bu ülkeye doğrudan müdahalede bulunmuştur. Rusya, Abhazya ve Güney Osetya'yı işgal etmiş, Gürcistan'ın birçok kentine girmiş, Poti limanını bombalamıştır. Rusya Gürcistan'ın Kuzey Osetya'ya askeri müdahalesini direk Rusya'ya müdahale olarak değerlendirdi. Hukuki olarak Kuzey Osetya Gürcistan'a ait olsa da, fiilen 15 yıldır Rusya'nın yönetimi altındadır. Bu olay, bazı

¹⁶¹ Mark Beeson, Alex J. Bellamy, "Globalisation, Security and International Order after 11 September" *The Australian Journal of Politics and History*, Vol. 49, Issue: 3, 2003, s.339-368.

¹⁶² Turgut Demirtepe, *Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası*, Ankara, Usak Yayınları, 2008, s. 124.

Rus düşünürler tarafından, ilk Rus-Amerikan savaşı olarak değerlendiriliyor. Amerika'nın bir nevi Rusya'nın askeri gücünü yokladığını ve Rusya'nın komşu devletten gelebilecek bir askeri müdahaleye gereken karşılığı verme potansiyelinde olup olmadığının bir kontrolüydü ve eğer Rusya sert bir cevap vermeseydi ABD hızlı bir şekilde tüm Kafkasya'yı etkisi altına alabilecekti.

“ABD'nin Irak'taki gibi İran'a direk askeri müdahalesinde bulunma konusunda birkaç yıldır bocaladığı ve İran'ı “dize getirmek” yolunda Rusya'ya da uğradığını” yazan düşünürler asırlar öncesinde Haçlı seferlilerin Kudüs'e giderken Konstantinopolis'i de ele geçirdikleri olaya benzetiyorlar¹⁶³.

Rusya'nın Gürcistan'a olan askeri müdahalesinden sonra ABD ise, Polonya'yla Füze Savunma Kalkanı Projesi konusunda anlaşmış, savaş gemilerini yardım amacıyla boğazlardan geçirmeyi başarmış ve Karadeniz'de var olduğunu dolaylı olarak göstermiştir. Bütün bu gelişmelerden sonra Rusya, Orta Asya ülkeleriyle ve Kafkasya'da Ermenistan ile ortak askeri bir güç oluşturmak için karar vermiş bulunuyorlar. Böylelikle dünyanın yeni bir soğuk savaş tereddüt ve gerginliği içine girmeye başladığı dile getirilmektedir. Bütün bu yaşananlardan sonra gerek Rusya'nın ve gerekse ABD'nin bölgeye yerleşmek konusunda bölge ülkelerini kullandıkları söylenebilir.¹⁶⁴

3.5. Rusya'nın İsrail/Filistin Politikası

İkinci dünya savaşından sonra ABD aktif bir şekilde Japon ekonomisinin modernleşmesini ve gelişmesini desteklemişti. Marshal yardımlarıyla Avrupa'nın ekonomisini yeni yapılandırmanın yanında, bölgede en güçlü ekonomisi olan bir devletin yapılandırılmasına, yani Almanya'ya yardım etti. AB'nin kurulmasını ve tek para birimin oluşturulmasını yine ABD destekledi. Tabii tüm bunlar gerçekleştirilirken ABD çıkarları gözetiliyordu. Amerika büyük bir güç olma rolünü üstlenerek bir “dost ağına” ihtiyacı olduğunun farkındaydı. ABD ekonomisini ve politik kurumlarını canlı tutmak için de bir rekabet ortamının şart olduğuna

¹⁶³ Pavel Svyatenkov “İstoriya “liberalnoy dinastii” zavershaetsya”, Belkovskiy S.A., Militarev V.Y., Svyatenkov P.V., **Medveje Tsarstvo** Exmo: Algoritm Yayınları, Moskova, 2009, sf.161-162.

¹⁶⁴ Emin Baydil, “Sovyetler'in Yıkılmasından Sonra Nato'nun Yeni Hedefleri İle Ortadoğu Bölgesi Arasındaki İlişkiler Üzerinde Jeopolitik Bir Değerlendirme”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 19, 2010, s. 10.

inanıyordu. Aynı şekilde SSCB’de dünyada dost edinmeye çalışıyordu, fakat “rekabet” kelimesi sosyalist ideolojisine ters bir kavramdı, ekonomi, plan dogmalarına bağılıydı. O yüzden ekonomisinin sadece 80’lere kadar devam etmesi sürekli çalışan işçilere, onların çok sınırlı tüketimine ve enerjiyi Batı’ya ihraç edebilmesine bağlayabiliriz.

“Jeopolitik ortak” ağlarını oluştururken SSBC de ABD de Orta Doğu bölgesini es geçemezlerdi. Moskova’da da Washington’da da net bir anlayış vardı: “Bu bölgede etkili olamayan devlet gerçek anlamda küresel bir süper güç olamaz.” Böylece İsrail’in 1948’de Filistin topraklarında kurulması XX yy.lın ikinci yarısında bölgede meydana gelen birçok sorunun kaynağı olmuştur. ABD’nin o dönemki başkanı Truman’ın İsrail devletinin kurulmasını desteklemesi ve ABD’nin ilk de facto olarak devleti tanıması bölgede günümüze kadar süren problemlerin temelini oluşturuyor. De jure olarak SSCB’de İsraili hemen tanıdı.,

Orta Doğu’nun en büyük sorunu soğuk savaşın başından sonuna ve oradan da günümüze kadar Arap-İsrail çatışmaları ve neticesinde oluşan ona bağılı sorunlar olmuştur. 2000’li yıllarda hala aynı sorun devam etmiştir: Hamas 2005’te seçim kazanmış; 2006 yazında İsrail Lübnan üzerinde yeniden güç kullanmış... Rusya ise özellikle Putin’in 2007 Münih Güvenlik konferansında ABD’nin tek taraflı politikalarını eleştirmiş ve tek kutuplu bir yapının tehlikeli olduğundan bahsetmiştir. Bu beyanat bir yerde Rusya’nın yeniden bu sorunlu bölgede aktif olma isteğini de yansıtmaktadır. Öncesine bakacak olursak genel olarak Yeltsin döneminde Orta Doğu ile sınırların da bağımsız olan cumhuriyetler dolayısı ile kaybedilmiş olması ekonomi ağırlıklı ya da düşük profilli bir politika izlenmesine neden olmuştu. Putin dönemi ise Rusya’ya yeni bir kimlik arayışı ve kendi içindeki entegrasyon çalışmaları bağlamında başlamıştır. 11 Eylül olayları Rusya için de bir fırsat olmuştur. Tabi ki ABD’nin bölgedeki tek taraflı faaliyetleri Rusya’nın istemediği bir şeydi ve 2003’ten sonra Rusya yeniden bölgeyle bağlarını güçlendirmeye çalışmaktadır¹⁶⁵. Bu bakımdan Türkiye ile birlikte Arap-İsrail sorunların çözüm aramakta ve İran ile ilgili batılılardan daha ılımlı bir tavır sergilemektedir. Rusya’nın en büyük çabası ve amacı Amerikancılığın önüne geçmektir. Bunun için seçimi kazanan Hamas’a sıcak davranmış ve bir terör örgütü olarak görmediğini ifade etmiş;

¹⁶⁵ <http://antiterror.ru/expabroad/80863843>

Çeçenistan'dan birliklerini çekmiş; Filistin'e ekonomik yardıma başlamış; İsrail'in Lübnan saldırısında ise Lübnan'ın egemenlik bağımsızlığına saldırı olduğunu beyan ederek İsrail'i kınamıştır.¹⁶⁶

İsrail tarafından Rusya'nın bölgede yalnızlaştırılması siyasi bir amaç olagelmıştır. İsrail'in bu noktadaki temel amacı işgal ettiği Golan Tepeleri'nin Suriye tarafından geri alınma çabasını ya da girişimine karşı elinde tutmaktır. Suriye ise son zamanlarda bölgesindeki yalnızlığı İran ve Rusya ile giderme gayreti içindedir. Daha öncede bahsedildiği üzere Rusya ve Suriye arasındaki askeri ilişki daha soğuk savaş yıllarına dayanmaktadır ve bunun yeniden geliştirilmesi Rusya'nın genel anlamda Orta Doğu'daki etkinliğini daha da arttıracak bir gelişme olacaktır. Rusya'nın Suriye ile veya diğer İsrail düşmanı olan devletlerle ilişkilerini özellikle de askeri zeminde geliştirmesi İsrail açısından olumsuzdur. Rusya açısından ise bölgede etkin olmanın yolu bir şekilde bölgenin temel problemi olan Arap-İsrail uyuşmazlığı/çatışmasında taraf olmaktan veya en azından bu soruna karşı duyarlı olmaktan geçmektedir ki bu bakımdan Putin bu politikaya ağırlık vermektedir.¹⁶⁷

Rusya 17 Ekim 2009'da Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, İsrail ve Hamas'ı Gazze saldırıları sırasında savaş suçu işlemekle suçlayan Goldstone Raporu'nu onaylayan devletlerden birisi olmuştur. Bu yaklaşım ve Rusya'nın İran'a S-300 füze sistemi satma kararı İsrail tarafında olumsuz karşılanmıştır. Aralık 2009 da ise İsrail Dışişleri bakanı Rusya'yı ziyaret ederek özellikle İran'a satılması planlanan S-300'lerin satışının askıya alınmasını sağlamıştır.¹⁶⁸ Rusya soğuk savaş döneminden beri genel olarak Arap devletleri merkezli bir politika izlemesine rağmen İsrail bölgedeki önemli ticaret ortaklarından birisidir. Rusya ve İsrail iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinden yanadır¹⁶⁹. Bu özellikle İsrail'in Rusya asıllı

¹⁶⁶ Zeynep Dağı, "Russia: Back to the Middle East?", **Perceptions**, Spring 2007, s.123-141.

¹⁶⁷ **Yasin Atlıoğlu**, "Golan Tepeleri ve Suriye-İsrail Askeri Güç Dengesi", <http://www.tasam.org/index.php?altid=1880&syf=2>, (12.07.2010).

¹⁶⁸ İlyas Kamalov, "Kremlin'in Değişen Orta Doğu Politikası", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=453>, (12.07.2010).

¹⁶⁹ Nikolay Zlobin, **Vtoroy Noviy Miroporyadok: Geopoliticheskiye Golovolomki**, Exmo Yayınları, Moskova, 2009, sf.206-236.

Yahudilerin İsrail'e göçlerinin devamını sağlama noktasında kendini göstermektedir.¹⁷⁰

3.6. Rusya'nın Irak Politikası

Soğuk savaş sonrası dönemde önce Yeltsin daha sonra Putin ve şu anda da Medvedev ile toparlanma sürecinden geçen Rusya için Ortadoğu bölgesinin strateji ve ekonomik açıdan önemi her geçen gün artmaktadır. Bu nedenle Moskova yönetimi bölge ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmak konusunda özel bir önem göstermektedir.¹⁷¹ Bu ülkelerden biri de Irak'tır. Tarihsel olarak Rusya'nın bölge politikası bakımından da Irak'ın Rusya için özel bir önemi vardır. Çünkü Soğuk Savaş'ın sonundan ABD bölgeyi işgal edene kadar geçen süreçte Rusya, Arap dünyasıyla gerçekleştirdiği ticari ilişkilerinin % 60'ını Irak ile yapmaktaydı. Aynı zamanda bu ülke Moskova için petrol ve yeraltı madenleri ile taahhüt işleri bakımından birçok Rus firmasının ortaklık kurmaya çalıştığı bir ülke idi. Üstelik Putin, Yeltsin'den Irak ile ilgili olarak başlıca üç hedef devralmıştı; İlk olarak, Saddam Hüseyin rejiminin Rusya'ya olan sekiz milyar dolarlık borcunun tahsil edilmesi, ikincisi başta Gazprom'un olmak üzere Irak'taki önemli Rus ticari çıkarlarının takip edilmesi ve son olarak Rus şirketlerinin Irak'ta işe başlayabilmesi için yaptırımların kısmen veya tamamen kaldırılmasının sağlanması.¹⁷²

Rusya için bu nedenlerle önemli olan Irak'ın Afganistan'dan sonra ABD tarafından işgali meselesi eğer BM gündemine gelirse Rusya Çin ve Fransa ile birlikte bu kararı veto edeceğini işgalden önce açıkça belirtmişti. Rusya her ne kadar 11 Eylül sonrası terörle mücadeleyi kendi çıkarları bağlamında kullansa da Irak işgaline aynı şekilde toleranslı davranmamıştır. Bu noktada Amerika'nın emperyal genişlemesini istemediği sonucu da çıkartılır. Bu noktadaki tavır İran meselesinde de devam etmektedir. Bu durum 11 Eylül sonrası yükselen Amerikan tek taraflılığından duyulan rahatsızlık olarak görülebilir.¹⁷³ Rusya, Çin ve Hindistan ile birlikte genel

¹⁷⁰ İlyas Kamalov, "Peres'in Rusya Ziyareti ve İsrail-Rusya İlişkileri", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=318>, (12.07.2010).

¹⁷¹ Robert O. Freedman, "Putin Döneminde Rusya ve Ortadoğu", **Ortadoğu Etütleri**, Volume 2, No 3, 2010, s. 9

¹⁷² Cankara ve Cankara, **a.g.e**, s. 207.

¹⁷³ Mohammed Nuruzzaman, "Liberal Institutionalism and International Cooperation after 11 September 2001", **International Studies**, Vol. 45, 2008, s.193-213.

Orta Doğu sorunları bağlamında İran, Irak ve Filistin sorununda ortak hareket etmektedir. ABD'nin faaliyetlerine de bu bakımdan şüphe ile bakmaktadırlar. Irak'taki kargaşa ve bölünmüş yapının doğurduğu yeni terör dalgasının bölgeye yayılmasından endişe ettiğini belirtmektedir. Körfezdeki ve diğer yerlerdeki Arap devletleri de Şii varlığı dolayısı ile endişe duymaktadır ki bu da güç dengesinin değiştiği anlamına gelmektedir.¹⁷⁴

Rusya için Irak sadece ABD'nin bölgedeki varlığı açısından değil, özellikle Irak'ın yeniden inşası ile gündeme gelen enerji kaynakları açısından da önemlidir. Rus petrol şirketleri ABD'nin Irak'ı işgali ile iptal edilen bazı petrol antlaşmalarını yenileyebilmek için Moskova'nın daha aktif bir politika izlemesinden yanadırlar. Ancak ABD'nin Irak'ı işgali ile iptal edilen bazı petrol antlaşmalarından Rusya zarar görse de aslında dolaylı olarak bu işgalden büyük kar etmiştir. Çünkü işgal ile birlikte petrol fiyatları tavan yapmış ve Rusya ekonomisine büyük bir gelir kazandırmıştır.¹⁷⁵ Rusya sadece artan petrol fiyatlarından dolayı bir kazanç elde etmemiş aynı zamanda ABD'nin işgal boyunca Irak'ta düştüğü açmazdan da politik ve psikolojik olarak avantaj sağlamıştır. Rusya ayrıca Irak'ın istikrara kavuşup toprak bütünlüğünü sağlaması konusunda bir politika takip etmektedir. Ancak resmi söylemdeki bu politika Rusya'nın bölgedeki çatışmadan kaynaklanan bazı çıkarları ile örtüşmemektedir. Rusya Irak'taki istikrarsızlık ve çatışma ortamının belirli bir süre daha devam etmesinden yanadır.¹⁷⁶

3.7. Rusya'nın İran Politikası

Rusya ve İran arasındaki ilişkilerin tarihsel olarak oldukça eski kökleri bulunmaktadır. Aralarında kimi dönem büyük sorun yaşasalar da uzun yıllar komşu iki devlet olarak ilişkileri yürütmeye çalışmışlardır. İki ülke arasında tarihsel olarak en önemli sorun Azerbaycan sorunu olmuştur. 1800'lerin ilk yarısında Rusya ve İran

¹⁷⁴ Mikhail L. Titarenko, "Russia-China-India: Interaction in the Context of International Policy", **China Report**, Vol. 44, 2008, s.361–369.

¹⁷⁵ Halit Gülşen, "Aylık Rusya Raporu, Ekim 2009", <http://www.avim.org.tr/icerik/aylikrusyaraporu1.pdf>

¹⁷⁶ Mustafa Aydın, Nihat Ali Özcan, **Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye**, TEPAV, Ankara, 2007, s. 34.

arasında iki savaş ve iki anlaşma yapılarak Azerbaycan paylaşılmıştır.¹⁷⁷ İran ile Rusya uzun savaşlardan sonra 1813'te Gülistan ve 1828'de ise Türkmençayı Anlaşmaları ile Azerbaycan'ı paylaştılar ve bugünkü Azerbaycan denen yer yaklaşık 200 yıllık bir Rus hâkimiyeti altında olduğu için Rusya ile İran böylece uzun dönem komşu olarak yaşadı.¹⁷⁸ İki ülke arasındaki en önemli sorunlardan birisi de Hazar sorunu olagelmıştır. Soğuk savaş sonrası dönemde bu sorun daha da çetrefilleşmiştir. Hazar tarih boyunca sürekli sahip olunmak istenen bir hedef olagelmıştır. Ancak modern zamanlarda İran ve Rusya arasında temel bir rekabet alanı olmuştur.

Soğuk savaş döneminde İran devrimi olana kadar iki ülke arasında önemli bir sorun yaşanmamıştır. Humeyni dönemi ile birlikte ilişkiler gerilmeye başlamıştır. Ancak her ne kadar Humeyni SSCB'yi "Küçük Şeytan" olarak tanımlasa da, SSCB'nin çöküşü İran'ın stratejik çıkarları bakımından olumlu bir gelişme olmamıştır. Çünkü İran için SSCB'nin dağılarak Kafkasya'da ve Orta Asya'da zayıf ülkelerin ortaya çıkması, buradaki güç boşluğunun ABD ve Amerikan yanlısı Avrupa devletleri ve İsrail tarafından doldurulması ihtimalini ortaya çıkarmıştır.¹⁷⁹

İran, Rusya'nın bölgede ilişki geliştirebildiği tek ülke konumundadır. Geleneksel olarak İran, Kafkasya ve Orta Asya gibi konularda, Rusya ile birlikte hareket etmiştir. Rusya-İran ilişkilerinin temelinde Rusya açısından iki önemli faktör vardır. Her şeyden önce, ABD ve Batı dünyasının silah ambargosuyla karşı karşıya olan İran, Rusya için önemli bir silah pazarıdır. İran'ın Rusya için ikinci önemi ise, stratejiktir. Bu, İran'ın bölgede ABD karşıtı duruşuna bir destek mahiyetinde ortaya çıkmaktadır. ABD karşıtı İran'ı desteklemek Rusya için stratejik bir gerekliliktir. İran, Rusya'nın Orta Doğu'da son tutunma noktasıdır.¹⁸⁰ Özellikle 11 Eylül saldırılarının bölgede en çok etkilediği ülkelerin başında İran ve Rusya gelmektedir. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Orta Asya, Afganistan ve Irak'a yerleşmesi Rusya ve İran açısından ABD tehlikesini daha da artırmış. Bu ortak tehdit algılaması

¹⁷⁷ David C. King, **Culture of the World: Azerbaijan**, New York: Marshall Cavendish Benchmark, 2006, s. 15–23; Nazile Abbaslı, **Azerbaycan'da Özgürlük Mücadelesi**, İstanbul, Beyaz Balina Yayınları, 2001, s. 23–65.

¹⁷⁸ Tadeusz Swietochowski, "Azerbaijan: A Borderland at the Crossroads of History", S. Frederick Starr (Edt.), **The Legacy of History in Russia and the New States of Eurasia**, New York, M. E. Sharpe, 1994, s. 279.

¹⁷⁹ Güner Özkan, "ABD-İran Arasında Nükleer Güç ve Güvenlik Sorunu", **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt: 44 Sayı: 509, 2007, s. 23.

¹⁸⁰ İhsan Çomak, "Rusya-İran İlişkileri", <http://www.turksam.org/tr/a666.html>

bu iki ülkeyi daha fazla birbirine yakınlaştırmıştır.¹⁸¹ Ancak bu yakınlaşmaya rağmen iki ülke arasındaki bazı sorunlar hala ilişkileri etkilemeye devam etmektedir. Bu sorunları iki başlık altında toplayabilmek mümkündür. Öncelikle Hazar'ın statüsü ve bölgedeki kaynaklar açısından iki ülke arasında bazı sorunlar yaşanmaktadır. İkincisi ise her ne kadar aslında bir işbirliği başlığı olarak görülse de zaman zaman iki ülke arasındaki ilişkileri geren nükleer enerji sorunu olarak sıralanabilir.

Rusya Volga nehrini ele geçirince Hazar yolu da kendisine açılmış oldu. İran ile Azerbaycan'ı paylaştıktan (1813 ve 1828) sonra ise Hazar'a yavaş yavaş hâkim olmaya başladı. Rusya hâkimiyetinin yeni başladığı bir dönemde bile 1840'larda Bakü'de 82 tane petrol kuyusu¹⁸² açılmıştı bile. Bu dönem Rusya'nın İngiltere'nin Hindistan ve çevresindeki sömürgelerini de tehdit etmeye başladığı dönem olmuştur. Bölgede Rusya'ya karşı hem İngiltere hem İran hem de Osmanlı tarafından Milliyetçilik, Panislamizm ve Turancılık gibi akımlar desteklendi.¹⁸³ 1917'de Sovyet devriminden sonra Hazar'da Rusya'nın karşısında sadece İran vardı ve onun da gücü sınırlıydı. Böylece Sovyet Rusya ve İran 1921 ve 1940 yıllarında Hazar'ın kendi aralarında paylaşımı ile ilgili iki anlaşma imzaladılar ve bu statü soğuk savaş sonuna kadar devam etti. Esasında bu anlaşmalar da daha çok balıkçılık ve üçüncü ülkelere karşı alınacak ortak tavırla¹⁸⁴ ilgili olduğu için sorunlara nihai bir çözüm sağlamıyordu.

SSCB dağıldıktan sonra Hazar çevresindeki ekonomik ve politik olarak rekabet eden devlet sayısı 5'e yükseldi ve soğuk savaş dönemindeki düzenlemeler işlerliğini de kaybedince jeo-stratejik açıdan Hazar'ın önemi daha da arttı. Hazar ile ilgilenen devletler de artık sadece kıyıdaş devletler değil bunun yanında *hidrokarbon* kaynaklarda dışa bağımlı olan ve özel sektörlerini yatırımlar için teşvik etti/etmektedir. Bu yeni dönemde petrol ve doğalgazın da paylaşılması sorunu ortaya çıkmaktadır. Kıyı ülkeleri, Rusya Federasyonu hariç (Rusya için hayati önemde olsa

¹⁸¹ Sinan Oğan, "11 Eylül Sonrası İran-Rusya İlişkileri", <http://www.gunaz.tv/aze/14/articleCat/1/articleID/351-11-Eylul-Sonrasi-Iran-Rusya-Iliskileri-Sinan-OGAN-TURKSAM-Baskani.html/articlePg/10>

¹⁸² Bülent Gökay, "The Background: History and Political Change", Bülent Gökay (ed.), **Politics of Caspian Oil**, Gordonsville: Palgrave Macmillan, 2001, s. 4.

¹⁸³ R. Hrair Dekmejian, Hovann H. Simonian, *Troubled Waters. The Geopolitics of the Caspian Region*, London, I. B. Tauris, 2003, s.10–13.

¹⁸⁴ Dekmejian, Simonian , **a.g.e.**, s. 20.

da tek önemli endüstrisi değildir ya da Hazar'a bağımlılığı azdır), ekonomilerinin temeli petrol ve doğalgaza bağlı devletlerdir ve bu bakımdan da Hazar daha önemli hale gelmektedir.¹⁸⁵ Hazar'ın bu önemine rağmen kabul görmüş bir uluslararası statüsü yoktur. Yeni dönem için devletlerin farklı beklentileri vardır. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan görece daha zayıf ve yeni bağımsız olmuş devletlerdir ve Hazar'ın kaynakları bu devletler için hayati öneme sahiptir ve de aynı şekilde Rusya Federasyonu ve İran ile barışçıl ilişkiler sürdürmek istemektedirler/zorundadırlar. İran için ekonomiden daha ziyade stratejik bir önemi vardır¹⁸⁶ ve Hazar'ın kıyıdaş 5 devletle eşit bir şekilde paylaşılmasını önermektedir. Bu bir şekilde Hazar'ı bir uluslararası göl olarak görme eğiliminden kaynaklanmaktadır. Rusya ise Hazar enerji kaynaklarının kıyıdaş ülkelerle ortak kullanımını istemektedir.¹⁸⁷

Sovyetlerin dağılması ile Hazar'a kıyısı olan devlet sayısı 5'e yükseldi ve İran ile SSCB arasındaki var olan karasal sınır ortadan kalktı ve bu iki devletin kendi arasında 1920'lerde sağlanan anlaşma da işlerliğini kaybetti. İran ve SSCB 1921 ve 1940'da Hazar'ın statüsü ile ilgili anlaşmalar yapmışlardı.¹⁸⁸ İran burada Hazar Denizi'nin 5 kıyı devletince 5 eşit parçaya ayrılarak paylaşılmasını savunmaktadır. Ancak bu yaklaşım da sakıncalıdır, çünkü bu rejimle de her devlet aynı oranda kaynağa sahip olamayacaktır. Mesela İran'ın 1994'te Hazar'da bir işbirliği örgütü teklifine Azerbaycan karşı çıkmıştır. Ağustos 1997'de Azeri başkan Aliyev ABD'yi ziyaret ederek Hazar petroleri için batılı şirketlerle yaklaşık 10 milyar dolarlık bir anlaşma yapmıştır. Bu girişim, hemen İran tarafından BM genel sekreterliğine bir protesto olarak yansımıştır.¹⁸⁹

Batılı devletler özellikle Azerbaycan aracılığı ile gelip yatırım yapması ve Rusya etkisinin kırılıp boru hatları ile kaynakların batıya aktarımının yapılmasına

¹⁸⁵ Angeliki Spatharou1, "Geopolitics of Caspian Oil: the Role of the Integration of the Caspian Region into World Economy in Maintaining Stability in the Caucasus", Gökay (ed.), **a.g.e.**, s. 20-47.

¹⁸⁶ Roland Sinkler," The Management of a Transboundary Energy Resource: the Oil and Gas of the Caspian Sea", Gökay (ed.), **a.g.e.**, s. 57.

¹⁸⁷ Yavuz Özdemir, **Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları**, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 52-53.

¹⁸⁸ Bahman Aqayi, **Bahman Aghai Diba, The Law & Politics of the Caspian Sea in the Twenty-First Century: The Positions and Views of Russia, Kazakhstan, Azerbaijan, Turkmenistan, With Special Reference to Iran**, Maryland: Ibex Publishers, 2003, s. 33.

¹⁸⁹ Gennady Chufrin vd., **The Security of the Caspian Sea Region**, Oxford: Oxford University Pres, 2001, s.182

çalışmaktadır.¹⁹⁰ Dünya petrol tüketimine karşı artan talep için de önemli bir potansiyel sunan Hazar Bölgesi'nin güvenliği ve istikrarı önemli bir uluslararası mesele haline gelmiştir. Potansiyelinin geliştirilmesiyle birlikte Orta Doğu/körfez petrolüne olan bağımlılık da azalacaktır.¹⁹¹ Görüldüğü gibi hazar sonu hala çözülmüş bir mesele değildir.

İran'ın nükleer enerji programı 1950'lerde Barış için Atom programının bir parçası olarak ABD'nin yardımı ile başlatıldı. ABD'nin ve Batı Avrupalı hükümetlerin İran'ın nükleer programına desteği, cesaretlendirmesi ve katkısı 1979'da Şah rejimini deviren İslami devrime kadar sürdü. 1979'daki devrimden sonra İran hükümeti programı durdurdu ve daha sonra devrim öncesine göre daha düşük bir Batı desteği ile yeniden canlandırıldı.¹⁹² Hatemi döneminde çok göze batmayan nükleer çalışmalar Ahmedinecad dönemi ile birlikte ise hız kazandı. İran bu süreçte Çin ile nükleer enerji konusunda bir işbirliği içine girmiş, 1990'lı yıllardan başlayarak 2002 yılındaki nükleer krize kadar, sistem içinde olmak kaydı ile bu işbirliği devam etmiştir. Bu arada Rusya ile bir çalışma içine girilmiş ve Rusya'nın desteği 2002 yılından sonra da devam etmiştir. Rusya, nükleer silah yapımına yönelik somut bir delil olmadığı sürece desteğin devam edeceğini belirtmiştir.¹⁹³ Zaten İran'da Mahmud Ahmedinejad'ın iktidara gelmesiyle Rusya İran ilişkileri özellikle de nükleer santraller alanında önemli gelişmeler kaydetmiştir. Ahmedinejad'la beraber Rusya, İran'ın bölge politikasında başat rol oynamaya başlamıştır.¹⁹⁴

Rusya ve İran arasında ilişkiler son döneme kadar oldukça yoğun bir şekilde devam etmiş ve Rusya İran'a silah satmaya devam etmiştir. Rusya'nın desteği ile Buşehr'de nükleer santral kurulmuş Ocak 2007'de Tahran Rusya'dan anti-balistik füze sistemi Tor M1'i41 almış ve Aralık 2008'de İran, Rusya'nın kendisine S-300

¹⁹⁰ Kamer Kasim, "The Nagorno-Karabakh Conflict, Caspian Oil and Regional Powers", Gökay (ed.), **a.g.e.** s.195.

¹⁹¹ Richard Sokolsky, **NATO & Caspian Security: A Mission Too Far?**, Santa Monica: Rand Corporation, 1999, s.71-73.

¹⁹² http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0ran_N%C3%BCkleer_Program%C4%B1

¹⁹³ Armağan Kuloğlu, İran'ın Nükleer Teknoloji Çıkması, Gelişmeler Ve Türkiye", <http://www.beykent.edu.tr/dosyalar/irannnnn.pdf>

¹⁹⁴ Sinan Oğan, "11 Eylül Sonrası İran-Rusya İlişkileri", <http://www.gunaz.tv/aze/14/articleCat/1/articleID/351-11-Eylul-Sonrasi-Iran-Rusya-Iliskileri-Sinan-OGAN-TURKSAM-Baskani.html/articlePg/10>

füzeleri sattığını açıklamıştır.¹⁹⁵ Bu S-300 silah satışları örneğinde olduğu gibi Rusya'nın İran ile olan ilişkilerinde İran'ın potansiyel olarak bir silah pazarı konumunda olması Rusya için önemli bir faktördür.¹⁹⁶

İki ülke arasındaki enerji konusundaki işbirliği üçüncü ülkeleri de kapsayacak şekilde genişlemektedir. Bu çerçevede Rusya ve İran, Tacikistan'da iki adet hidroelektrik enerji santrali yapma konusunda anlaşmaya varmışlardır. Anlaşmaya göre bu ülkede 670 ve 260 megawat gücünde santraller inşa edilecek ve dört yıl içerisinde tamamlanarak Tacikistan'a teslim edilecektir.¹⁹⁷

Rusya ve İran arasında her geçen gün giderek daha çok artan yakınlaşma son dönemde BM'nin İran'a karşı uyguladığı yaptırım paketi ile birlikte yavaşlamaya başlamıştır. ABD'nin öncülüğündeki yaptırımlar Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Rusya'nın da desteği ile hayata geçirilmiştir. İran'ın nükleer programının yeterince şeffaf olmaması ve İran'ın nükleer enerji konusunda uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmaması nedeni ile 9 Haziran 2010'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Türkiye ve Brezilya'nın karşı oyuna rağmen İran'a dördüncü kez yaptırım kararı alındı. Bu yaptırımlar kapsamında Rusya, Tahran'a S-300 füze savunma sistemleri ve diğer silah satışlarını da yasakladı. Rusya'nın hem yaptırımlara destek vermesi hem de S-300'lerin satışı konusundaki izlediği politika iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine sebebiyet verdi.¹⁹⁸

Rusya her ne kadar oldukça uzun bir süredir başta nükleer enerji politikası olmak üzere İran'ı birçok konuda desteklemiş olmasına rağmen nükleer güce sahip olan İran'dan tehdit de algılamaktadır. Çünkü nükleer güce sahip olan bir İran, Rusya'nın Orta Asya, Kafkasya ve Hazar havzasındaki çıkarlarını etkileyebilir. Ayrıca İran-ABD ilişkilerinin geleceğinin belirsizliği de bu tehdit algılamalarını daha karmaşık hale getirebilir. Nükleer güce sahip ve ABD ile iyi ilişkisi olan bir İran,

¹⁹⁵ <http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/040209obama-donemi-bolgesel-yaklasimler.pdf>

¹⁹⁶ Fatih Özbay, "Rusya Federasyonu-İran Askeri-Teknik İlişkileri", <http://www.tasam.org/index.php?altid=487>

¹⁹⁷ Amine Yazıcı, "Rusya'nın İran Politikasının Ekseni mi Kayıyor", <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1198/rusyanin-iran-politikasinin-ekseni-mi-kayiyor.aspx>

¹⁹⁸ Ömer Ersoy, "İran ve Yaptırımlar", <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1262/iran-ve-yaptirimlar.aspx>

Rusya'nın istemediği bir seçenektir. Bu açıdan bakıldığında Rusya, İnan'ın elinde nükleer silah olmasını bir yerde istemeyebilir.¹⁹⁹

Rusya İnan'dan bir tehdit algılasa da, İnan ile ilgili bazı Şüpheleri olsa da ve BM Güvenlik Konseyi'nden son olarak kabul edilen yaptırımlara destek verse de kesinlikle İnan'a karşı bir askeri operasyonu desteklememektedir. Bu konuda hem ABD hem de İsrail'e açık bir Şekilde böyle si bir operasyonun karşısında olduğu mesajını vermektedir.

¹⁹⁹ Sinan Oğan, "11 Eylül Sonrası İnan-Rusya İlişkileri",
<http://www.gunaz.tv/aze/14/articleCat/1/articleID/351-11-Eylul-Sonrasi-Iran-Rusya-Iliskileri-Sinan-OGAN-TURKSAM-Baskani.html/articlePg/10>

Sonuç

Coğrafi bir kavram olmaktan çok siyasi bir anlam taşıyan Orta Doğu, tarihi, kültürü, içinde barındırdığı sorunları ve özellikle de enerji potansiyeli açısından dünyanın birçok gücünün ilgisini çekmeye devam etmektedir. İngiltere'nin sömürge döneminde jeopolitik amaçlarla kontrol altında bulundurduğu bölge daha sonra Soğuk savaş döneminde ABD-SSCB çekişmesine sahne olmuştur. Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte de başta ABD olmak üzere Rusya, AB, Çin gibi birçok aktörün etkili olmaya başladığı bir coğrafya halini almıştır. Bölgede etkili olmaya çalışan aktörlerin sayısının artışı bölgedeki sorunları da artırmaktadır. Bölgenin terör ile anılması, Irak, Afganistan örneklerinde olduğu gibi sorunların devam etmesi, İsrail Filistin arasında yaşanan gerilim, demokrasinin yerleşememesi gibi sorunlar Orta Doğu bölgesinin temel sorunlarıdır. Bölgenin sorunlu olması bölgedeki enerji kaynaklarını kendi çıkarına kullanmak isteyen güçlerin işini bazı açılardan kolaylaştırmaktadır.

Orta Doğu, soğuk savaş dönemindeki kadar olmasa bile bugün yeniden ABD ve Rusya'nın çekiştiği bir alan halini almıştır. Irak savaşı konusunda farklı düşünen bu iki güç, İran konusunda da aynı politikaları izlememektedirler. Rusya her ne kadar İsrail Filistin konusunda politikasını İran meselesinde olduğu kadar açıkça ortaya koymasa da bu konuda da iki gücün benzer düşündüklerini söylememiz zordur. Amerika'nın Orta Doğu'da çıkarları Amerikan dünya politikasının çerçevesinden doğmaktadır. Defalarca yazılmış, İsrail yanlısı olan ve olmayan uzmanların ve resmi söyleşilerde açıklanan bu çıkarlar şunlardır: 1. Arap petrolüne ulaşımı sağlamak, 2. Bölgede Sovyet nüfuzunun ve etkisinin yayılmasını durdurmak, (1991'den sonra ortadan kalktı.) 3. Yerel çatışmaları sonlandırmak ve batı karşıtı olan rejimleri gelişmesini önlemek, 4. Arap dünyasında Amerikan ekonomik ve siyasi etkisini arttırmak, 5. İsrail bağımsızlığı ve güvenliğini savunmaktır.²⁰⁰ ABD'nin başkanı kim olursa olsun bu stratejik amaçlar ve politikalar neredeyse hiç değişmemiştir. Yani Obama'nın seçilmiş olması bölgeye barış ve istikrar getirememiştir.

²⁰⁰ Tayyar Arı, *Geçmisten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları 2. baskı, İstanbul, 2005, s. 393.

11 Eylül saldırıları, ABD'nin Afganistan'a müdahalesi ve ardından tehdit algıladığını iddia ettiği Irak'a saldırmasının meşru bir zemine oturtulması için sürekli İslam ve küresel terör arasındaki var olduğu öne sürülen ilişki söylemi kullanılmış, ABD'nin Soğuk Savaş'ın "öteki"si olan Sovyetlerin yerine, bölgeden beslendiği iddia edilen radikal İslam terörünü koymasını sağlamıştır.²⁰¹ Bush Doktrini olarak da bilinen Önleyici Savaş Doktrini ve ABD'nin geliştirdiği küresel düzeydeki güvenlik politikaları ve Ortadoğu'nun zengin petrol kaynaklarına tek başına müdahale etmek için uyguladığı BOP için yaptığı ve saldırılar sonrası Afganistan ve Irak'ın işgal edilmesi ile ABD Orta Doğu'da hala etkili bir güç olmaya devam etmektedir.²⁰²

ABD'nin bölgedeki bu etkinliği karşısında Rusya ise Soğuk savaştan sonra Yeltsin döneminde bölgeyi bir parça ihmal etmiş ancak Putin'in iktidara gelişi ile birlikte bu durum değişmiştir. Rusya her ne kadar bir toparlanma sürecinde olsada Sovyet dönemindeki kadar bölgede etkin bir aktör konumuna henüz ulaşamamıştır. 11 Eylül olaylarından sonra ABD'nin Afganistan operasyonuna destek vermiş fakat tüm muhalefetine rağmen ABD'nin Irak savaşını engelleyememiştir. İran konusunda ise İran'ın nükleer enerji programını Batı dünyası ile bir pazarlık malzemesi olarak kullanmaya başlamıştır. ABD'nin füze kalkını projesini rafa kaldırması ve NATO'nun Ukrayna ve Gürcistan ile olan ilişkilerini yavaşlatması karşılığında Haziran 2010'daki İran'a karşı 4. yaptırım paketine BM'de destek vermiştir. Irak, Afganistan ve İran'ın Rusya politikalarında ifade ettiği önem ile karşılaştırıldığında Filistin sorunu Rusya için daha az bir önem taşımaktadır. İsrail'in İran konusundaki kaygılarını gidermek için Rusya ile yaptığı diplomasi girişimleri İsrail açısından tam olarak başarıya ulaşmasa da İsrail Rusya'nın Filistin konusundaki politikalarını beğenmektedir.

ABD ve Rusya için orta doğu bölgesinin en önemli özelliği bölgenin zengin enerji kaynaklarına sahip olmasıdır. Petrol ve doğal gaz açısından dünyanın en önemli rezervlerine sahip olan Orta Doğu'da etkin olmak ve enerji kaynaklarını kontrol etmek konusunda ABD, Rusya'ya oranla daha sistemli ve başarılı bir politika

²⁰¹ Serhan Yalçiner, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Terörizmin Dönüşümü Ve Terörizmle Mücadele", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl 2 Sayı 4, Güz 2006, s. 103.

²⁰² Birol Akgün, "Küresel Terör: Mit mi Gerçek mi?", **Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü**, Ed. Orhan Gökçe, Uğur Demiray, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006, s. 407

takip etmektedir. Ancak ABD'nin bu başarısı karşılığında bölgede her geçen gün giderek yükselen bir Amerikan karşıtlığı bulunmaktadır. Bu nedenle Sovyet dönemindeki komünist tehlike imajını geride bırakan Rusya, bölgede ABD'ye oranla daha iyi bir imaja sahiptir. Bu durum uzun dönemde Rusya'nın bölgedeki etkisini daha da artırabilecek önemli bir gelişmedir.

Soğuk savaş döneminde büyük güçlerin Orta Doğu politikası ve bölgeye yönelik hedeflerini anlamak çok zor değildi. İki süper gücün birbirini dengelemeye çalıştıkları bu bölge Soğuk savaştan sonra hem bölgedeki istikrarsızlığın artması hem küresel terör örgütleri için bir üs konumuna dönmesi hem de enerjinin uluslar arası politikadaki yerinin artması gibi nedenler yüzünden, devletlerin politikalarını analiz ederken zorlanmamızı doğurdu. Bugün, ABD ve Rusya başta olmak üzere bölge dışındaki aktörlerin Orta Doğu politikasını anlamakta sorun yaşıyoruz. Örneğin ABD, BOP ile bölgede demokrasiyi mi pekiştirmek istiyor yoksa BOP'u bir araç olarak kullanıp bölgeyi daha etkin mi yönetmeye çalışıyor? Ya da ABD Irak'ı işgal ederek ülkede istikrarı mı sağlıyor yoksa Afganistan operasyonundan sonra Orta Doğu'ya Irak üzerinden yerleşmeye mi çalışıyor? Rusya, İran'ı desteklerken bölgenin dinamiklerini mi yoksa sadece kendi çıkarlarını mı düşünüyor?

Orta Doğu önceden jeopolitik açıdan önemliyken 20. YY ile birlikte enerji kaynakları açısından önemli bir bölge haline gelmiştir. Tarih bize göstermektedir ki bu bölge tarihin her döneminde uluslararası politikanın gündeminde yer almaya ve büyük güçlerin etkilerini artırmaya çalıştıkları bir alan olmaya devam edecektir. İçinde bulunduğumuz dönemden bakarak Orta Doğu bölgesi coğrafi açıdan ABD'ye oldukça uzak olmasına ve coğrafi açıdan bir anlamda Rusya Federasyonu'nun "arka bahçesi" durumunda olmasına rağmen ABD bölgede daha etkin bir konumdadır. Enerji, demokrasi, küresel terör ve aynı zamanda İsrail'in güvenliği gibi temel başlıklar göz önüne alındığında ABD'nin hayati çıkarları olarak adlandırılan bu başlıkları korumak için ABD etkinliğini uzunca bir süre daha devam ettirebilecek potansiyele sahiptir.

Kaynakça

- ABBASLI Nazile, **Azerbaycan'da Özgürlük Mücadelesi**, İstanbul, Beyaz Balina Yayınları, 2001.
- ACAR Sadık, “Orta Doğu'nun Dünya Ticareti Bakımından Önemi ve Körfez Bunalımı Sonrası Beklentiler”, **DEÜ, İİBF Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 1992.
<http://www.deu.edu.tr/userweb/sadik.acar/dosyalar/SAD1.pdf>
- AKBULUT Gülpınar, “Küresel Değişimler Bağlamında Dünya Enerji Kaynakları, Sorunlar ve Türkiye”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 32, No:1, 2008.
- AKDOĞAN Ömer, **Rusyanın Enerji Politikasının Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkisi**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- AKGÜN Birol, “Küresel Terör: Mit mi Gerçek mi?”, **Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü**, Ed. Orhan Gökçe, Uğur Demiray, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006.
- ALTIOK Metin, “Uluslararası Sermayenin Krizi, Hegemonya Savaşları Ve Türkiye”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3 S. 12, Bahar 2005.
- ALTUNIŞIK Meliha Benli, “Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken”, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt 1, Sayı 1, Temmuz 2009.
- AQAYI Bahman, DIBA Bahman Aghai, **The Law & Politics of the Caspian Sea in the Twenty-First Century: The Positions and Views of Russia, Kazakhstan, Azerbaijan, Turkmenistan, With Special Reference to Iran**, Maryland: Ibex Publishers, 2003.
- ARAS Bülent ve Gökhan Bacık (der.), **11 Eylül Öncesi ve Sonrası**, İstanbul, Etkileşim yayınları, 2006.
- ARI Tayyar, “Orta Doğu'nun Değişmeyen Kaderi ve ABD”,
www.tayyarari.com/download/eskiyazi/ortadogununkaderi.doc
- ARI Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2. Baskı, 2005.
- ARI Tayyar, **Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

- ASKER Cemile, “Tarihsel Süreç İçerisinde İran ve Nükleer Gücü”,
<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=751>
- ATİKER Mustafa, “Orta Doğu, Petrol ve ABD”,
<http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/ortadogu.pdf>
- ATLIOĞLU Yasin, “Golan Tepeleri ve Suriye-İsrail Askeri Güç Dengesi”,
<http://www.tasam.org/index.php?altid=1880&syf=2>, (12.07.2010).
- AYDIN Mustafa, “Amerika Dünyadan Ne İstiyor? ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politikası”, **Stradigma**, Sayı 4, Mayıs 2003.
<http://www.stradigma.com/turkce/mayis2003/vizyon.html>
- AYDIN Mustafa, Nihat Ali Özcan, **Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye**, TEPAV, Ankara, 2007.
- BALDWIN David A., “Güvenlik Kavramı”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2003.
- BAYDİL Emin, “Sovyetler'in Yıkılmasından Sonra Nato'nun Yeni Hedefleri İle Ortadoğu Bölgesi Arasındaki İlişkiler Üzerinde Jeopolitik Bir Değerlendirme”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 19, 2010.
- BEDROS Avedis, “Hadjian Azerbaijan's Energy Policy and its Implications for Russian Security”, Bülent Gökay (ed.), **Politics of Caspian Oil**, Gordonsville: Palgrave Macmillan, 2001.
- BEESON Mark, BELLAMY Alex J., “Globalisation, Security and International Order after 11 September”, **The Australian Journal of Politics and History**, Vol. 49, Issue: 3, 2003.
- BELKOVSKIY S.A., MILITAREV V.Y., SVYATENKOV P.V., **Medvejye Tsarstvo** Exmo: Algoritm, Moskova, 2009.
- BERİŞ Yakup, Aslı Gürkan, **TÜSİAD ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu**, Temmuz 2002.
- BHATTY Roj Sultan Khan, “Russia: The Traditional Hegemon in Central Asia”, **Perceptions**, Autumn 2008.
- BIYIKLI Mustafa, “Bir Merkez Dünya Olarak Afrika-Avrasya Stratejiler Çemberinde Türkiye Ve Orta Doğu”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 10, 2007.
- BİLBİLİK Erol, **NATO-İstanbul Zirvesi ve Geniş Orta Doğu Stratejisi**, Otopsi Yay. İstanbul, Ağustos 2004.

- BİRER İsmail, “Bir Eylem Planı’nın Parçası mı? 11 Eylül Sonrasında Stratejik Menfaatler Açısından Bakış”, Osman Metin Öztürk (der.), **Onbir Eylül Bir Örtülü Operasyon mu?**, Ankara, Biltek Yayınları, 2002.
- BOSTANOĞLU Burcu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1999.
- BOZTEMUR Recep, “Irak Savaşı Sonrası Orta Doğu”, **SAREM 5. Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Ankara, Genel Kurmay Başkanlığı Basımevi, 2008.
- BUSAM, “ABD’nin Irak’tan Çekilme Süreci Ve Bölge Dinamikleri Açısından Değerlendirilmesi”. <http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/080109abd-iraktan-cekilme-sureci.pdf>
- BUSH George W., “Ulusa Sesleniş”, 15 Eylül 2001.
- BUZPINAR Tufan, “Orta Doğu Neresi? Orta Doğu Tarihçileri Kim”, **Dergah Dergisi**, Sayı 176. <http://dis.fatih.edu.tr/store/docs/181779m2FBxv1O.pdf>
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, İstanbul, c.17, s:8903.
- CAFERSOY Nazım, “Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi”, <http://www.turksam.org/tr/yazdir709.html>
- CANKARA Pınar Özden, Yavuz Cankara, “Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2007, Sayı: 15.
- CAŞIN Mesut Hakkı, “ABD’nin Küresel Güç Mücadelesinde Afganistan Savaşı Ve Uluslararası Sistemin Muhtemel Koordinatları”, **Jeopolitik Dergisi**, Sayı 1, 2002.
- CHOMSKY Noam, “ABD’nin Irak Politikası; Güdüler ve Sonuçlar”, **Amerika’nın Irak Savaşı** İstanbul, Aram Yayıncılık, 2003.
- CHOMSKY Noam, **11 Eylül ve Sonrası**, Aram Yayıncılık, İstanbul: 3.baskı, 2004.
- CHUFRIN Gennady et al., **The Security of the Caspian Sea Region**, Oxford: Oxford University Pres, 2001.
- CUCCIOLETTA Donald, “Globalization and a Unipolar World: Canada and U.S. Relations at the Beginning of the 21st Century”, **Canadian-American Public Policy**. Issue: 54, 2003.

- ÇAKMAK Cenap, “Bush’un Dış Politikası ve Büyük Ortadoğu Projesi”
http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=162:bushun-d-politikas-ve-bueyuek-ortadou-projesi&catid=98:analizler-abd&Itemid=135
- ÇELİK Serkan, Anıl Gürtuna, **Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye’ye Etkileri**, Global Strateji Enstitüsü, Ankara 2005.
- ÇELİKKANAT Ersin, “11 Eylül Sonrası ABD-İran İlişkileri Ve Siyasi Boyutta Türkiye’ye Etkileri”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 3 Sayı 6, 2007.
- ÇEMREK Murat, “Rusya Hakkında Genel Bilgiler”, **SDE Rusya Raporu**, Mayıs 2010.
- ÇETİNSAYA Gökhan, **SETA: Irak Dosyası Irak’ta Yeni Dönem, Orta Doğu ve Türkiye**, SETA Yayınları, Ankara, Nisan 2006.
- ÇİFTÇİ Kemal, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD: “Rızaya Dayalı Hegemonyadan İmparatorluk Düzenine”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 10, 2009.
- ÇİTLİOĞLU Ercan, **İran’ı Anlamak**, BUSAM, İstanbul, 2009.
- ÇOMAK İhsan, “Rusya-İran İlişkileri”, <http://www.turksam.org/tr/a666.html>
- DAĞCI Kenan, “Büyük Orta Doğu Projesi, ABD ve AB İlişkilerini Nasıl Etkileyebilir, ” **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, İstanbul: Tasam Yayınları, Yıl: 1, Sayı: 2. 2004.
- DAĞI Zeynep, “Russia: Back to the Middle East?”, **Perceptions**, Spring 2007.
- DAVUTOĞLU Ahmet, **Stratejik Derinlik, Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, 2001.
- DEKMEJIAN R. Hrair, SIMONIAN Hovann H., **Troubled Waters. The Geopolitics of the Caspian Region**, London: I. B. Tauris, 2003.
- DEMİR M. Faruk, “Duvarın Arkasındaki Rusya’nın Çıkış Stratejisi?”, http://www.mfarukdemir.com/yayin/duvarin_arkasindaki_rusya.pdf
- DEMİREL Emin, **2002 Stratejik Dosyalar**, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2003.
- DEMİRKILIÇ Erdem, “Rusya’nın Doğal Gaz Politikaları”, http://www.politikkultur.org/FileUpload/ds30106/File/rusya_nin_dogal_gaz_politikalari_-_erdem_demirkilic.pdf

- DEMİRKIRAN Özlem, **Soğuk Savaş Sonrası Ortadoğu Ekseninde Türk-Amerikan İlişkileri**, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2005.
- DEMİRTEPE Turgut, **Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası**, Ankara, Usak Yayınları, 2008, s. 124.
- DOĞAN Zekai M., Fikret A. Atun, **Orta Doğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi, Körfez Harbi ve Alınan Dersler**, Ankara, Nurol Matbaası, 1994.
- DONALDSON Robert H., Joseph L. Nocee, **The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests**, New York: M. E. Sharpe, 2005.
- DURSUN Davut, "Orta Doğu Neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi Ve Tarihi", http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_01.html
- DURSUN Davut, **Orta Doğu Neresi**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995.
- EFEGİL Ertan, Neziha Musaoğlu, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslar arası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri", **GAZİ Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 4, 2009.
- EKİNCİ Arzu Celalifer, "İran'ın Nükleer Teknolojiyle Tanışma Süreci ve Nükleer Programının Tarihsel Arka Planı", <http://www.usakgundem.com/ders-notu/10>
- EKİNCİ Arzu Celalifer, "Türkiye – Brezilya - İran ve Beklenen Üçlü Zirve", <http://www.usak.org.tr/haber.asp?id=375>
- EKİNCİ Arzu Celalifer, **İran Nükleer Krizi**, Ankara, USAK Yayınları, 2009.
- ELMA Fikret, "Sovyet Sonrası Rusya ve Orta Asya", **Journal of Azerbaijani Studies**, s. 130. <http://jas-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/10.pdf>
- ERKMEN Serhat, **Irak Krizi**, Ankara, ASAM Yayınları, 2003.
- EVCİOĞLU Kemal, **Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Orta Doğu Projesi**, İzmir, Umay Yayınları, 2005.
- FREEDMAN Robert O., "Putin Döneminde Rusya ve Ortadoğu", **Ortadoğu Etütleri**, Volume 2, No 3, 2010, s. 9
- GOLDSCHMIDT Arthur, **A Concise History of the Middle East**, Colorado: Westview Press, 2002.

- GÖKAY Bülent, “The Background: History and Political Change”, Bülent Gökay (ed.), **Politics of Caspian Oil**, Gordonsville: Palgrave Macmillan, 2001.
- GÖKÇE Orhan, **Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü**, Konya, Çizgi Kitapları, Temmuz 2004.
- GRIB Natalya, **Rossiya i Noviy Miroporyadok. Gazoviy Imperator**, Exmo, Moskova, 2009.
- GÜLŞEN Halit, “Aylık Rusya Raporu, Ekim 2009”,
<http://www.avim.org.tr/icerik/aylikrusyaraporu1.pdf>
- GÜNAL Altuğ, “BOP ve Türkiye”, <http://eab.ege.edu.tr/pdf/4/C4-S1-2-%20M15.pdf>
- GÜNEY Çetin, “Büyük Orta Doğu Çerçevesinde İslam ve Demokrasi”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 11, Sayı 3, 2005.
- HACİFAZLIOĞLU Gonca, “Soğuk Savaş Sonrası Amerika’nın Orta Doğu Politikası”, http://www.jeopolitik.net/wp-content/abd_ortadogu.pdf
- HACİSALİHOĞLU Yaşar **Avrasya Jeopolitiği, Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye, Tarihte Doğu Batı Çatışması**, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- HAN Ahmet K., “Irak Savaşı; Oyunun Adı Petrol mü?”, **ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Der. Toktamış Ateş, İstanbul, Ümit Yayıncılık, Ocak 2004.
- HOURANİ Albert, **Arap Halkları Tarihi**, çev: Yavuz Alagon, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- IŞIK Hüseyin B., “Rusya-Orta Doğu İlişkileri”, **SDE Rusya Raporu**, Mayıs 2010.
- İNSEL Ahmet, “Amerika’da Yeni Muhafazakârlık”, **Birikim Dergisi**, sayı 169, Mayıs 2003.
- KAHRAMAN Hasan Bülent, **Sahibini Arayan Barış**, İstanbul, Everest Yayınları, 2002.
- KAMALOV İlyas, “Kremlin’in Değişen Orta Doğu Politikası”, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=453>.
- KAMALOV İlyas, “Peres’in Rusya Ziyareti ve İsrail-Rusya İlişkileri”, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=318>.
- KAPLAN Robert D., “ABD Dış Politikası Aslına Döndü”, Çev. Ebru Kılıç, **Sahibini Arayan Barış**, Der. Metin Sever, İstanbul, Everest Yayınları, 2001.

- KASIM Kamer, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemi ABD-İsrail İlişkileri”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı. 2, 2000.
- KASİM Kamer, “The Nagorno-Karabakh Conflict, Caspian Oil and Regional Powers”, Bülent Gökay (ed.), **Politics of Caspian Oil**, Gordonsville: Palgrave Macmillan, 2001.
- KING David C., **Culture of the World: Azerbaijan**, New York: Marshall Cavendish Benchmark, 2006.
- KISSENGER Henry, **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. Kurt, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- KIZILKAYA Ertuğrul, Cem Engin, “Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo-Ekonomik Mücadele”, <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi>
- KOÇAOĞLU Mehmet, **Uluslararası İlişkiler Işığında Orta Doğu**, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1995.
- KOÇAK İnan, “Amerika Birleşik Devletleri Ülke Raporu”, **KOSGEB Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Merkez Müdürlüğü**, Ankara, Mart 2004.
- KONA Gamze G., (Der), **Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar**, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2004.
- KONA Gamze Güngörmüş, “Kerkük ve Rusya Federasyonu”, **Global Strateji Dergisi**, Yıl 3, Sayı 8, 2007.
- KONA Gamze Güngörmüş, “Obama Dönemi ABD’nin Güvenlik Politikası”, <http://www.politikadergisi.com/makale/obama-donemi-abd%E2%80%99nin-guvenlik-politikasi>
- KONA Gamze Güngörmüş, “Orta Doğu’da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi** (8) 2004.
- KONA Gamze Güngörmüş, “Üzgünüm Abede: Yeni Orta Doğu, Türkiye ve Rusya Federasyonu Olmadan Olmaz”, <http://www.politikadergisi.com/makale/>
- KONA Gamze Güngörmüş, “Yeni Orta Doğu”, **Görüş Dergisi**, Sayı 55, No. 54, 2003.
- KÖK Recep, “ABD’nin Orta Doğu Projesi Ve Enerji Koridorlarının Merkezindeki Türkiye”, <http://www.deu.edu.tr/userweb/recep.kok/ortadogu.pdf>

- KÖSE Talha, **İran'ın Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları**, Ankara, SETA Yayınları, 2008.
- KRAJEWSKİ Markus, Osman Can, “ABD’nde Terör Saldırısı ve Afganistan’a Karşı Savaş: Uluslararası Hukuk Hangi Yanıtları Verir”, sayı 14, Nisan 2003, <http://www.e-akademi.org>
- KULOĞLU Armağan, “Soğuk Savaş Sonrası Bozulan Dengeler, Irak Krizi ve Bölgesel İstikrar Arayışları”, **Stratejik Analiz**, Cilt 4, Sayı. 44, 2003.
- KULOĞLU Armağan, İran’ın Nükleer Teknoloji Çıkmazı, Gelişmeler Ve Türkiye”, <http://www.beykent.edu.tr/dosyalar/irannnnn.pdf>
- LAÇİNER Sedat, “Orta Doğu Diye Bir Yer Var mı?”, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/GYI6FMajJQzAE2kA4O5bQUNkO77VJu.pdf>
- LEWİS Bernard, **Orta Doğu’nun Çoklu Kimliği**, Çev: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 2000.
- LİNDHOLM Charles, **İslami Orta Doğu**, Çev: Balkı Şafak, İmge Kitapevi, 1.Baskı, 2004.
- MUTUK Mahmut Rasim, “Orta Doğu Petrolleri”, http://www.mta.gov.tr/v1.0/english/dergi_pdf/40/13.pdf
- NESİBLİ Nesib, “Azerbaycan'ın Milli Kimlik Sorunu”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 7, Sayı: 1, 2001.
- NIZAMETTİN Talal, **Russia and the Middle East: Towards a new Foreign Policy**, New York: St. Martin’s Press, 1999.
- NURUZZAMAN Mohammed, “Liberal Institutionalism and International Cooperation after 11 September 2001”, **International Studies**, Vol. 45, 2008.
- NYE Joseph, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, Çev. Gürol Koca, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2003.
- OĞAN Sinan, “11 Eylül Sonrası İran-Rusya İlişkileri”, <http://www.gunaz.tv/aze/14/articleCat/1/articleID/351-11-Eylul-Sonrasi-Iran-Rusya-Iliskileri-Sinan-OGAN-TURKSAM-Baskani.html/articlePg/10>

- ÖNGÖR Önder, **Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin Orta Doğu Coğrafyasında Uyguladığı Güvenlik Politikaları Ve Bu Politikaların Türkiye Üzerine Yansımaları**, Yüksek Lisans Tezi, Gebze, 2005.
- ÖZBAY Fatih, “Rusya Federasyonu-İran Askeri-Teknik İlişkileri”,
<http://www.tasam.org/index.php?altid=487>
- ÖZBEK Nadir, “Rus Dış Politikası'nda Yeni Yönelimler ve Türk Cumhuriyetleri”,
<http://www.ata.boun.edu.tr/Faculty/Nadir%20Ozbek/Publications/Rus%20Diss%20Politikasi.pdf>
- ÖZCAN Nihat Ali, **İran Sorununun Geleceği: Senaryolar Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler**, TEPAV, Ankara, Haziran 2006.
- ÖZDAĞ Ümit, “Yeniden Yapılanan Orta Doğu”, **Irak Krizi (2002–2003)**, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003.
- ÖZDAĞ Ümit, **Türkiye, Kuzey Irak ve PKK**, ASAM Yayınları, Ankara, 1999.
- ÖZDEMİR Yavuz, **Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- ÖZER Özgür, **ABD'de Demokrat ve Cumhuriyetçi Başkanların Orta Doğu Politikaları**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.
- ÖZER Sanem, “Avrupa Birliği Rusya ve ABD'nin Avrupa Güvenliğine Farklı Yaklaşımlarının Transatlantik İttifakına Etkileri”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 15, 2008.
- ÖZKAN Güner, “ABD-İran Arasında Nükleer Güç ve Güvenlik Sorunu”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt: 44, Sayı: 509, 2007.
- ÖZKOÇ Özge, “Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 64, No. 3, 2009.
- ÖZTÜRK Tuğçe Ersoy, “ABD'nin “Yumuşak Güç” Kullanımı: Barack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası”,
<http://kamudiplomasisi.org/pdf/abdninyumusakguckullanimi.pdf>
- ÖZTÜRKLER Harun, “Orta Doğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomi-Politik Bir Değerlendirmesi”,
http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2009730_harun09807.pdf

- PAMİR Necdet, “Irak’a Müdahale ve Petrol Boyutu”, http://www.emo.org.tr/ekler/4bb077f18daa662_ek.pdf?dergi=329
- PEUCH Jean-Christophe, “Private and National Interests in the Caspian Region”, Bülent Gökay (ed.), **Politics of Caspian Oil**, Gordonsville: Palgrave Macmillan, 2001.
- PİRİNÇCİ Ferhat, “2003 Savaşı Sonrası Süreçte Irak’ta Siyasal Yapılanma”, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü İkinci Orta Doğu Semineri: **Dünden Bugüne Irak**, 27–29 Mayıs 2004, Elazığ, Fırat Üniversitesi Basımevi.
- POLAT İrfan, **11 Eylül Terör Saldırıları Ve Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan Müdahalesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2006.
- PUSHKOV Alexey, **Putinskiye Kacheli. Postskriptum: desyat let v okrujenii**, Exmo: Algoritm, Moskova, 2009.
- SAİD Edward, **Şarkiyatçılık**, çev. Berna Ünler, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.
- SANDER Oral, **Siyasi Tarih: 1918–1994**, İmge Kitapevi, Ankara, 10.baskı, 2002.
- SEVER Ayşegül, **ABD’nin İkili Çevreleme Politikası ve Türkiye**, İstanbul, Buke yayınları, 1997.
- SINKER Roland, “The Management of a Transboundary Energy Resource: the Oil and Gas of the Caspian Sea”, Bülent Gökay (ed.), **Politics of Caspian Oil**, Gordonsville: Palgrave Macmillan, 2001.
- SİNKAYA Bayram, “İran’ın Nükleer Programına Arap Ülkelerinin Yaklaşımı”, **Orta Doğu Analiz**, Cilt 2 Sayı 15, 2010.
- SOKOLSKY Richard, **NATO & Caspian Security: A Mission Too Far?**, Santa Monica: Rand Corporation, 1999.
- SPATHAROU Angeliki, “Geopolitics of Caspian Oil: the Role of the Integration of the Caspian Region into World Economy in Maintaining Stability in the Caucasus”, Bülent Gökay (ed.), **Politics of Caspian Oil**, Gordonsville: Palgrave Macmillan, 2001.
- SWIETOCHOWSKI Tadeusz, “Azerbaijan: A Borderland at the Crossroads of History”, S. Frederick Starr (Edt.), **The Legacy of History in Russia and the New States of Eurasia**, New York: M. E. Sharpe, 1994.

- TANGÜLÜ Beyza, **Büyük Orta Doğu Projesi**, Yayınlanmamış yüksek lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2006.
- TAŞDEMİR Fatma, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**, Ankara, USAK Yayınları, 2006.
- TEMUR Ferit, “Rusya’nın Enerji Politikaları”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü Rusya Raporu**, Mayıs 2010.
- THORNTON William H., Songok Han Thornton, “Russia Turns East: Putinism and the Making of a New Second World”, **Journal of Developing Societies**, Vol. 24, 2008.
- TITARENKO Mikhail L., “Russia-China-India: Interaction in the Context of International Policy”, **China Report**, Vol. 44, 2008.
- TURAN Aslihan P., “Hazar Havzasında Enerji Diplomasisi”, <http://www.bilgestrateji.com/store/dergi2/Aslihan.pdf>
- TÜRKMEN İlter, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Orta Doğu Politikası**, BİLGESAM Yayınları, No. 4, 2010.
- UĞURLU Meltem Özbostancı, **Soğuk Savaş Sonrası Değişen Dünya Koşulları Ve Yeni Uluslararası Konjunktürde ABD’nin Yeri**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006.
- USLUBAŞ Fevzi, **SSCB’den Sonra Rusya’da mı? Afganistan, Küresel Terör ve ABD İmparatorluğun Bataklığı**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2005.
- YALÇINER Serhan, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Terörizmin Dönüşümü Ve Terörizmle Mücadele”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl 2 Sayı 4, Güz 2006.
- YAVUZ Bige Sükan, “1922 Yılında Orta Doğu’da Uluslararası Petrol Rekabeti”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 2, Eylül 2003
- YAVUZ Celalettin, “İran-ABD Nükleer Gerginliği’nde Türkiye”, <http://www.turksam.org/tr/a1400.html>
- YAZICI Amine, “Rusya’nın İran Politikasının Ekseni mi Kayıyor”, <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1198/rusyanin-iran-politikasinin-ekseni-mi-kayiyor.aspx>
- YILDIZ Yavuz Gökalp, “Bush Doktrini Ve Irak Üzerine Savaş”, **New Perspectives Quarterly**, Cilt: 4 Sayı: 4 Yıl: 2002

YILDIZ Yavuz Gökalp, **Global Stratejide Orta Doğu**, İstanbul, Der Yayınları, 2000.

YILDIZ Yavuz Gökalp, **Oyun İçinde Oyun “Büyük Ortadoğu”**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2004

YILMAZ Türel; **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.

YİNANÇ Refet, Hakan Taşdemir (der.), **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002.

ZLOBIN Nikolay, **Vtoroy Noviy Miroporyadok: Geopoliticheskiye Golovolomki**, Exmo, Moskova, 2009.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_Do%C4%9Fu

<http://www.avsam.org/tr/a653.html>

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/05/100517_turkey_iran.shtml

<http://www.emfadanismanlik.com/?part=haber&gorev=oku&id=227>

<http://www.tasam.org/index.php?altid=486>

http://www.turksae.com/sql_file/292.pdf

www.turksae.com/sql_file/1083768716BOP.doc

http://www.opec.org/opec_web/en/index.htm

<http://antiterror.ru/expabroad/80863843>